

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

FEODALİZMİN ÇÖKÜŞÜ, KAPİTALİZMİN DOĞUŞU:
BRENNER - HELLER TARTIŞMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Hakan KUBALI

Danışman
Doç. Dr. Aytekin GÜVEN

BOLU 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Hakan KUBALI'ya ait “**Feodalizmin Çöküşü, Kapitalizmin Doğuşu: Brenner- Heller Tartışması**” adlı çalışma, jürimiz tarafından **İktisat** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** olarak oy birliğiyle/ ~~oy çokluğuyla~~ kabul edilmiştir.

09.08.2019

Tez Savunma Tarihi

Unvan, Adı, Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Aytekin GÜVEN

.....

Üye : Doç. Dr. Derya Güler AYDIN

.....

Üye : Doç. Dr. Gülenay Baş DİNAR

.....
Ber

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**Feodalizmin Çözölüşü - Kapitalizmin Brenner - Heller Tartışması**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hakan KUBALI

09.08.2019

ÖN SÖZ

Bu çalışma boyunca bana rehberlik eden, yardımseverliği ve kişiliğiyle örnek olan, çalışmanın her aşamasını titizlikle inceleyen, bilgi ve birikimini paylaşmaktan kaçınmayan değerli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Aytekin GÜVEN'e ve yüksek lisans dersleri aldığım tüm hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

Hakan KUBALI

09.08.2019

ÖZET

FEODALİZMİN ÇÖKÜŞÜ, KAPİTALİZMİN DOĞUŞU: BRENNER - HELLER TARTIŞMASI

Hakan KUBALI

Yüksek Lisans Tezi

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Aytekin GÜVEN

Ağustos 2019, 84 + xi Sayfa

Bu çalışma feodalizmin kapitalizme dönüşümü üzerine ana Marxist yaklaşımlar içerisindeki tartışmaları özetleme çabasıdır.

Bu bağlamda teze göre konuya ilişkin iki ana yaklaşım vardır:

İlk yaklaşım kapitalizme dönüşümün uluslararası ticaret ve değişimle bağlantılı olduğunu ileri süren yaklaşımdır. Bu teorilerin en önemli klasik liberal düşünür Adam Smith'in düşünceleri arasında bazı ortak noktalar vardır. Bu teori siyasal Marxizm olarak adlandırılabilir.

Siyasal Marxizm geçiş sorununu liberal değerler ve kavramlara benzer biçimde açıklamaktadır. Buna göre kapitalizm gelişmiş özgür ve akılcı pazarlara özellikle emek pazarlarıyla birlikte doğmuştur. Bu teorinin en önde gelen ismi Brenner'a göre toprak sahipleri köylü üreticilerle sözleşmeler imzaladıklarında kapitalizm gelişti.

Tez bu teorileri klasik Marxist bir bakış açısıyla eleştirmektedir. Bu eleştirel düşünceye göre devlet kapitalizme dönüşümde merkezi bir rol oynamıştır. Devlet her zaman kapitalist kurumları geliştirmek istemiştir. Feodalizmin kapitalizme dönüşümünde önemli kavramsal çerçeve, üretim ilişkileridir. Bu çerçevede, sınıf

mücadeleleri de önemli rol oynamıştır. Feodalizm yeterli üretim veremediğinde krize girmiş; köylüler kentlere göç etmişlerdir. Ama bazı çiftçiler çiftliklerde çiftçi olarak kalmışlardır. Bunlar daha zengin olmuşlar ve toprak sahiplerine karşı kentlerde ve kırsal kesimde çalışan işçilerle birlikte sınıf mücadelesi vermişlerdir. Bu feodalizmin çökmesi ve kapitalizmin doğuşunda en önemli nedendir.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Feodalizm, Marxist, Kapitalizm, Liberal

ABSTRACT

THE COLLAPSE OF FEODALISM, THE RISE OF CAPITALISM: BRENNER - HELLER DISCUSSION

Hakan KUBALI

Master Thesis

Department of Economics

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Aytekin GÜVEN

August 2019, 84 + xi Pages

This work is a try to summarise arguments in main Marxist approaches on transition feudalism to capitalism.

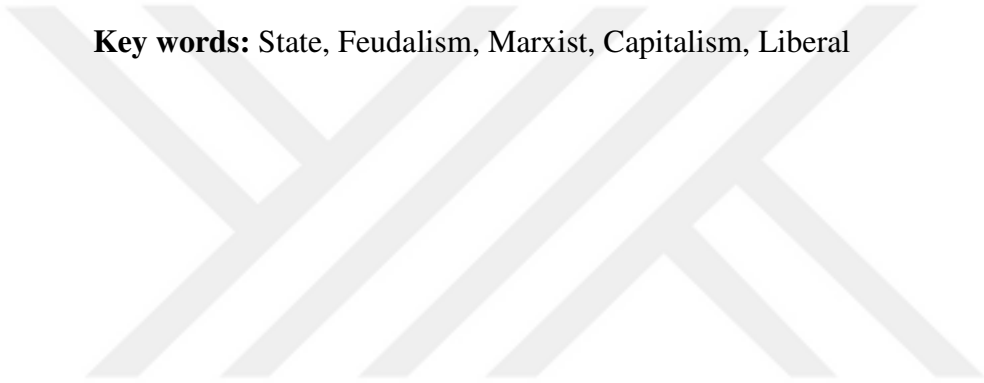
In this respect, according the thesis, there are two main approaches to the subject.

The first approach is transition to capitalism is basically connected with international commerce and exchange relations. This theory has got some common views with Adam Smith who is the most important classical liberal thinker. It can be called political Marxism.

Political Marxism explains the transition problem similar to the liberal values and contexts. It says that capitalism born with comprehensive free rational bazaars especially work bazaars. According to Brenner who is the most popular name of the political Marxism, when the landlords signed land lease agreements with agrarian producers, capitalism has improved.

The thesis criticizes these theories by a classical Marxist view. In this critical view, state played central role to transition to capitalism. State has always wanted to improve capitalist institutions. The important context was productive relationships in transition feudalism to capitalism arguments. Class struggles also played important role, in this context. Feudalism was in crisis when it couldn't give enough products, peasants migrated to the cities. But some farmers stayed at the farms as farmers. They became richer and they struggled against the landlords with workers at the cities and countryside. It was the most important reason why feudalism collapsed and transited to capitalism.

Key words: State, Feudalism, Marxist, Capitalism, Liberal

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1. KLASİK MARXİZM VE FEODALİZMİN ÇÖKÜŞÜ- KAPİTALİZMİN DOĞUŞU	5
1.1. Marx'ın İktisat Teorisi ve Kapitalizmin Doğuşu Teorisi.....	5
1.1.1. Marxist İktisat Teorisi	5
1.1.2. Sermaye.....	6
1.1.3. Malların Kullanım Değeri – Değişim Değeri.....	6
1.1.4. Marx'a Göre Kapitalizm ve İlkel Birikim.....	7
1.1.5. Devletin Rolü	10
1.1.6. Sermaye Birikiminin Yeniden Üretimi	11
1.1.7. Kapitalizmin Doğuş Mekanı: Manifaktürler	11
1.1.8. Kapitalizmin Uluslararası Niteliği	11
1.1.9. Kapitalizm ve Eşitsizlik	12
1.2. Engels ve Alman Köylü Savaşları Teorisi	13
1.3. Luxemburg ve Kapitalizmin Gelişimi Teorisi	14
1.4. Lenin ve Kapitalizmin Gelişmesi Teorisi	14

II. BÖLÜM

2. MODERN MARXİZM VE KAPİTALİZMİN GELİŞİMİ TARTIŞMALARI...17

2.1. Birinci Kuşak Tartışmalar: Dobb-Sweezy Tartışması	17
2.1.1. Maurice Dobb'un Kapitalizmin Doğuşu Teorisi.....	17
2.1.1.1. Kapitalizmin Tanımı	17
2.1.1.2. Tarihsel Yöntem	17
2.1.1.3. Feodalizm Tanımı	18
2.1.1.4. Feodalizm Çöküşünde Kentlerin Rolü.....	19
2.1.1.5. Feodalizmin Çöküşü ve Köyler	19
2.1.1.6. Sınıf Mücadeleleri.....	19
2.1.1.7. Dobb'a Göre İlkel Birikim ve Sermayedarların Kar	
Yaratabilme Becerisi.....	23
2.1.2. Paul Sweezy'nin Kapitalizmin Doğuşu Teorisi	24
2.1.3. Sweezy'nin Dobb'u Eleştirisi	25
2.1.4. Dobb'un Sweezy'nin Eleştirilerine Yanıtları.....	27
2.1.5. Sweezy'nin Dobb'un Yanıtlarına Verdiği Yanıtlar	28
2.1.6. Dobb-Sweezy Tartışmasının Değerlendirmeleri	29
2.1.6.1. Dobb'un Teorisini Destekleyen Teoriler	29
2.1.6.2. Sweezy'nin Teorisini Destekleyen Teoriler	37

III. BÖLÜM

3. WALLERSTEIN – BRENNER TARTIŞMASI.....40

3.1. Immanuel Wallerstein'in Kapitalizmin Gelişmesi Teorisi	40
3.1.1. Dünya Sistemleri Teorisi.....	40
3.1.1.1. Ticari ve Siyasi Değişim.....	40
3.1.1.2. Sınıf Mücadeleleri.....	40
3.1.2. Robert Brenner'in Kapitalizmin Doğuşu Teorisi	43
3.1.3. Brenner'in Kapitalizm Teorisi	43
3.1.4. Brenner'in Nispi Artı Değer Artışı Teorisi	44
3.1.5. Brenner'in Wallerstein'in Teorisini Eleştirisi	47
3.1.6. Brenner'in Dobb'un Sınıf Mücadelesi Teorisini Eleştirisi	49
3.1.7. Brenner'in Dobb'un Sınıf Mücadelesi Teorisini Eleştirisi	50

3.1.7.1. Wallerstein'in Tezlerine Yakın Değerlendirmeler	50
3.1.7.2. Aymard ve İtalya'da Kapitalizmin Kökleri	54

IV. BÖLÜM

4. ÜÇÜNCÜ KUŞAK TARTIŞMALAR: HELLER-BRENNER TARTIŞMASI ...57

4.1. Henry Heller'in Kapitalizmin Doğuşu Teorisi	57
4.2. Heller'in Brenner'in Kapitalizmin Doğuş Teorisini Eleştirisi.....	59
4.3. Brenner'in Tezlerine Yakın Değerlendirmeler	64
4.4. Brenner'ı Eleştiren Teoriler	68
4.5. Brenner-Heller Tartışmasının Değerlendirilmesi	77

V. BÖLÜM

5. SONUÇ78

KAYNAKLAR81

ÖZ GEÇMİŞ84

GİRİŞ

Marxistler için kapitalizmin gelişmesi temel bir konudur. Kapitalizmin doğuşu günümüzün egemen ekonomik ve toplumsal düzeninin kapitalizm olması açısından önemlidir. Çünkü kapitalizmin gelişmesinin dinamiklerini belirlemek kapitalizmin dönüşmesine de ışık tutacak olup, aynı zamanda kapitalizmi anlamak kapitalizmin değişmesinin ipuçlarını verecektir.

Tezin amacı ve konusu feodalizmin çöküşü ve kapitalizmin doğuşuyla ilgili olarak Marxist kuramda yapılan tartışmaları özetlemektir. Bu bağlamda Marxist kuramda yapılan tartışmaları “*Feodalizmin çöküşü ve kapitalizmin doğuşunu dışsal nedenlere dayandıran teoriler*” ve “*içsel nedenlere dayandıran teoriler*” olmak üzere iki ayrı ana akımda özetlemek mümkündür. Bunlardan ilkinin “*Feodalizmin çöküşü ve kapitalizmin doğuşunu dışsal nedenlere dayandıran teoriler*”in başlıca temsilcileri; *Fernand Braudel, Henry Pirenne, Paul Sweezy, Immanuel Wallerstein, Andre Gunder Frank, Immanuel Wallerstein, Karl Polanyi* ve *John Maynard*’dır. Buna karşın kapitalizmin gelişimini içsel nedenlere dayandıran teorilerin başlıca temsilcileri ise *Maurice Dobb, Rodney Hilton, Perry Anderson, Robert Brenner, Terence J. Byres, Elen Meiksis Wood* ve *Henry Heller*’dır. Bu akım düşünürlerinin ortak özellikleri *feodalizmin çöküşü ve kapitalizmin gelişiminde dışsal nedenleri de göz ardı etmemiş olmalarıdır*. Buna karşı dışsal nedenleri savunan düşünürlerin içsel nedenleri göz ardı ettiği görülmektedir.

Kapitalizmin gelişimi üzerine Marxist yazında yapılan tartışmalar eskiye dayanmakla birlikte hiçbir zaman güncelliğini yitirmemiştir. Her iki akım yazılan yeni yapıtlarla zenginleşmekte ve aralarına yenileri eklenmektedir.

Kapitalizmin gelişiminde dışsal nedenleri öne çıkaran teorilerin ortak özellikleri, kapitalizmin ortaya çıkışında kavram olarak değişime ağırlık vermeleri, pazar ilişkilerine, para ilişkilerine, ticarete, tüketime ağırlık vermeleridir. Onlara göre ne zaman ticaret doğmuş, pazar ilişkileri yaygınlaşmıştır; o zaman kapitalizm doğmuştur. Bu bağlamda bu akım düşünürlerin düşünceleriyle Adam Smith'in düşünceleri arasında bazı ortak noktalar bulunması mümkündür. Bu akım teorileri pazar ilişkileri modeli olarak da tanımlamak mümkündür.

Feodalizmin bireyselleşmiş köylü ekonomisinin yavaş yavaş yerini geniş bir para ağına ve pazar ilişkilerine dâhil edilmesi; pazar ilişkileri modelini savunan düşünülere göre kapitalizmin tam anlamıyla serpilmesinin yolunu açmıştır.

Tez çalışmasında Avrupa'da feodalizmin çöküşü ve kapitalizmin doğuşuna ilişkin tarihsel dönem hakkında Marxist iktisat teorisi içinde yapılan teorik tartışmaları belirli kavramlar ve düşünürler üzerinde sınırlayarak özetlemektir. Bu bağlamda öncelikli olarak Marx ve yakın takipçilerinin kapitalizmin gelişimine yönelik genel düşüncelerine değinilmiştir. Marx'a göre ilkel birikimin sağlanması için üretim araçlarına sahip olmayan, mülksüzleştirilen köylülerden oluşan emek gücünün proleterleşmesi ve feodal üretim tarzının kapitalist tarza dönüşümünü hızlandırmak için devlet gücünün kullanılması kaçınılmazdır.

Bu bağlamda Marx'ın kapitalizmin oluşumuna yönelik düşünceleri anlatıldıktan sonra klasik Marxizm bağlamında diğer ana akım teorisyenlerin konuya ilişkin düşüncelerine değinilmiştir.

Tez çalışmasında modern Marxizm içerisinde yapılan tartışmaların daha çok Dobb-Sweezy, Brenner-Wallerstein ve Brenner-Heller tartışmaları boyutuna ağırlık verilerek kapitalizmin gelişimi konusunda çalışmaları olan belli başlı Marxist iktisat teorisyenlerinin konuya ilişkin düşünceleri sıralanmıştır.

Çalışmada öncelikle Dob-Sweezy tartışmasının kapitalizmin Avrupa'daki gelişiminin dışsal faktörlerden kaynaklandığını ileri sürüp uluslar arası ticaret ve

değişim mekanizmalarının kapitalizmin gelişmesine yol açtığını savunan Sweezy'e karşı Dobb'un kapitalizmin gelişmesinin üretim ilişkilerine dayalı sınıfsal mücadelelerde aranmasını ileri süren Dobb'un yaklaşımı özetlenmiştir.

Bu bağlamda Dobb'a göre feodalizmi toprak sahiplerinin serfleri sömürdüğü bir mekanizma olarak feodalizm, 14. Yüzyılda ekonomik çöküş yaşayarak krize girdi. Feodal üretim tarzı gelir ihtiyacı artmış egemen sınıflar için yeterli üretim yapamıyordu. Mülksüzleştirilen köylülerin bir kısmı kentlere göç ederek ücretli emekle geçinen küçük üretim tarzı içerisinde bir sınıf oluşturdular. Küçük üretim tarzı içerisinde diğer bir toplumsal sınıf giderek zenginleşen orta halli köylüler ve ücretli köylüler oldu. Bu toplumsal sınıflar aşırı sömürüye karşı toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisine karşı mücadele etmeleri sonucunda feodalizm çöktü. Sweezy ise feodalizmin çöküşünü sistem dışı ticaret kaynaklı dış etkenlerin rol oynadığını savunarak ticaret amaçlı küçük üretim tarzı üretim yapan üreticilerin feodal derebeylerine bağımlılığının azalması sonucunda feodalizmin çöktüğünü ileri sürmüştür.

Wallerstein, Sweezy'nin kapitalizmin gelişimini ticaretin etkisine dayandıran düşüncesini geliştirdi. Ona göre deniz aşırı ticaretin yayılması kapitalizmin başlamasının yolunu açtı. Wallerstein'a göre dünya pazarlarının genişlemesi sermaye birikiminin başlangıç noktası oldu. Brenner, Wallerstein'ın kapitalist üretim ilişkilerinin emeğin üretkenliğini arttırdığını fark edemediğini ileri sürdü. Brenner'a göre Wallerstein sınıfsal üretim ilişkilerini yalnızca ticarileşmeye bağlayarak yanılıyordu. Brenner'a göre sermaye birikimi ancak emeğin özgürleşmesinin artması sonucunda nispi değer artışları sağlandığında artıyordu. Bu bağlamda Brenner'a göre kapitalist üretim ilişkilerinin gelişimi yeni üretim tarzının başlaması anlamına gelen emek faktörünün pazara girmesiyle üretkenliğinin artması sonucu üretimde sağlanan nispi değer artışlarının sermaye birikimine neden olması şeklinde gerçekleşti.

Tez çalışmasında, ele alınan tartışmalardan çalışmanın omurgasını oluşturan bir diğer ele alınan tartışma, Brenner-Heller tartışmasıdır. Bu tartışmanın temelinde Brenner'ın sınıf mücadelelerinin yalnız feodalizmin çöküşüne değil kapitalizmin başlangıcına da zemin hazırladığı tezi vardır. Brenner kapitalizmin başlangıcında toprak

sahiplerinin ilkel birikimi teşvik ettiği iddiasında bulunmuştur. Heller kapitalizmin başlangıcında esas rolün toprak beyleri değil köylüler arasındaki toplumsal farklılaşma sonucunda ortaya çıkan köylü üretici kapitalist çiftçi sınıfın olduğunu ileri sürmüştür. Heller bunun sonucunda üretimde yaşanan nispi değer artışlarının Marx'ın belirlediği üzere emek üzerindeki baskı ve sömürü sonucu emek faktörünün maliyetinin düşürülmesi sonucu elde edildiğini, nispi değer artışlarının 19. Yüzyılın başlangıcına dek etki göstermediği düşüncesindedir. Bu noktada Heller, Brenner ve siyasal Marxistlerin ekonomist ve pazar yaklaşımlarının burjuva devrimini reddeden Smithyen yaklaşımlar olduğu sonucuna vararak bunun yerine kapitalizmin başlangıcının diyalektik bir bakış açısıyla ele alındığında kültür ve siyasetin de rol aldığı bir burjuva devrimi niteliğinde olduğu sonucuna varmıştır. Heller aynı zamanda devletin kapitalizmin geliştirilmesinde aktif rol alarak merkezi bir rol aldığını belirlemiştir. Bu bağlamda neoliberal ekonomi anlayış artı değer sömürülmesi yoluyla sürdürülmesi devlet aracılığıyla güvence altına alınmasını amaçlamaktadır. Tez çalışması bu anlayışları kanıtlamaya çalışırken aynı zamanda Adam Smith'in öncüsü olduğu liberal ekonomi anlayışının Marxist teori üzerindeki tül perdesini kapitalizmin gelişmesi teorileri bağlamında kaldırmaya çalışmaktadır.

I. BÖLÜM

1. KLASİK MARXİZM VE FEODALİZMİN ÇÖKÜŞÜ - KAPİTALİZMİN DOĞUŞU

1.1. Marx'ın İktisat Teorisi ve Kapitalizmin Doğuşu Teorisi

Karl Marx bürünleşmiş, toplumsal, felsefi ve ekonomik bir entelektüel sistem kurgulamıştır (Hunt 2005: 264).

1.1.1. Marxist İktisat Teorisi

İktisat teorisi bağlamında Marx'ın iktisat teorisi, klasik iktisat teorisinin eleştirisi niteliğindedir. Klasik iktisadın kurucusunun Adam Smith olduğunda kuşku yoktur. Smith üretkenlik ve refah artışı sağlaması nedeniyle iş bölümüne özel önem vermiştir. Çünkü iş bölümü her üreticinin uzmanlaşarak işi daha etkin biçimde yerine getirmesi imkânını sağlamaktadır. İş bölümünün sağlanması ise piyasanın büyüklüğüne bağlıdır. Smith'e göre refah ve nüfus arttığında ve ulaşım imkânları geliştiğinde piyasalar da büyümektedir. Bu da iş bölümünün teknik olarak daha fazla gelişmesini ve daha fazla çıktı ve servet artışına yol açmaktadır. Marx Smith'in iktisadi gelişmenin sürekli bir süreç olduğu düşüncesini kabul etmiş ve bunu yapmış olduğu kapitalizm analizinin temel taşı haline getirmiştir (Brewer 2009: 20).

Marx, klasik iktisat teorisinin tarihsel bir bakış açısına sahip olmamaları nedeniyle eksik olduğunu iddia etmiş ve üretim kavramının egemen toplumsal örgütlenmeler ve bu örgütlenmelere uygun üretim tekniklerine bağlı olarak çeşitli

biçimlere ve tarzlara bürünebilen toplumsal bir faaliyet olduğunu savunuştur (Hunt 2005: 265).

Marx'a göre "her üretim dönemi belli ortak özelliklere ve karakteristiklere sahiptir". Marx, Karl: Grundrisse, Ona göre her üretim tarzında bulunan bazı ortak özellikler olduğu gibi her üretim tarzının aynı zamanda farklı özellikleri vardır. Marx, üretim tarzlarındaki ortak ve farklı özelliklerin karıştırılmasının sonucu, her üretim tarzında aynı özelliklerin olduğu inanışına yol açtığını belirlemiştir. Bu bağlamda Marx, bu karışıklıkların özellikle ikisinin önemli olduğu sonucuna varmıştır: Bunlardan birincisi, sermayenin bütün üretim sürecinde evrensel bir unsur olduğuna inanış ve ikincisi, bütün ekonomik faaliyetin bir dizi mübadeleye indirgenebilmesiydi (Hunt 2005: 266).

1.1.2. Sermaye

Marx, sermayenin bütün üretim süreçlerinde evrensel ama aynı zamanda kapitalizmde özel bir özellik olduğunu iddia etmiştir.

Sermaye Marx'a göre kapitalizmde özel bir sınıfa "kar getirme gücü" veriyordu. Kapitalizmde egemen sınıflar" üretim araçlarına" ve "depolanmış emek gücüne" sahip olmaları nedeniyle ayrıcalıklı bir sınıftır. Marx, sermayenin kapitalizmde gösterdiği bu özelliğin tarihsel anlamda nasıl ortaya çıktığını ve nasıl işlediğini anlamaya çalışmıştır.

1.1.3. Malların Kullanım Değeri - Değişim Değeri

Marx, özel mülkiyetin evrensel olduğu düşüncesine karşı çıktığı, ona göre özel mülkiyet, evrensel, ebedi ve değişmez değildir. Her üretim biçimine de özgü değildir. Klasik iktisatçılar iktisadi basitçe malların alım ve satımına indirgemiş; malların ve paranın dolaşımını, bir başka deyişle "değişim" ilişkilerine odaklanmış olup, klasik iktisatta malların değeri sadece değişim değeriyle ölçülmektedir. Bir başka deyişle, klasik iktisatçılar üretim yerine tüketim, kullanım yerine ise değişime önem verdiler.

Marx, klasik iktisat teorisine göre her şey değişim değerine sahip bir maldır. Emek de öyledir. Emek gücüne sahip bireyler emeklerinin değişim değeri ölçüsünde pazara girmektedirler. Marx bireyler arasında bulunan somut tarihsel, ekonomik ve siyasal farklılıklarının kapitalist ekonomide gözetilmediğini düşünmektedir. Klasik iktisatçılar bireyleri bu anlamda eşitlik içerisinde değerlendirmektedirler ama gerçekte bireyler arasında eşitlik bulunmamaktadır. Marx, aynı biçimde klasik iktisatçıların bireyleri değişim ilişkilerine girip girmeme açısından özgür olduğu varsayımının da yüzeysel olduğunu düşünmektedir. Ona göre, işçiler iki ayrı tercihten birini (açlıktan ölmek ya da emek güçlerini mal olarak satmak) yapmakta özgürdürler. Ayrıca Marx'a göre bütün mallarda ortak olarak bulunan ve malların değişim değerinin karşılaştırılabilmesini sağlayan yegâne unsuru emektir.

1.1.4. Marx'a Göre Kapitalizm ve İlkel Birikim

Kapitalizm küresel bir sistem olup, İngiltere'ye özgü bir ekonomik ve sosyal düzen değildir. Marx, kapitalizmin sürekli olarak kendini yenileyen, kendini üreten bir sistem olduğunu vurgulamıştır. Bu anlamda kapitalizmin ilk olarak nasıl ortaya çıktığı belirlenmelidir. Bir kez sermaye ortaya çıktığında kapitalizm kendini kapitalist üretim ilişkileri içerisinde yenilemektedir. İlk sermayenin ortaya çıkışı kapitalizmi başlatan gelişmedir. Bu anlamda ilkel birikim, artı değerden önce sermayenin ilkel birikimidir.

Marx'a göre "ilkel birikim denilen şey, üreticiyi üretim araçlarından ayıran tarihsel süreçten başka bir şey değildir (Marx 1986: 731). "Kapitalist sistem, emekçilerin, emeklerini gerçekleştirebilecekleri araçlar üzerinde her türlü mülkiyet hakkından tamamen ayrılmış ve kopmuş olmalarını öngörür. Kapitalist sistem, ayakları üzerinde doğrulur doğrulmaz, yalnız bu ayrılığı sürdürmekle kalmaz, bunu gitgide artan boyutta yeniden üretir de. Bu anlamda kapitalist sistemin yolunu açan süreç, emekçinin elinden üretim araçlarının sahipliğini elinden alan süreçten başkası olamaz; bu süreç, bir yandan toplumsal geçim araçlarını sermayeye dönüştürür, öte yandan, doğrudan üreticileri emekçilere dönüştürür" (Marx 1986: 731).

Feodalizm, toprağa bağılı emekçilerin bir başkasına köle ya da serf olmalarını gerektirir. Feodalizmde toprağa bağılı üretici, kapitalizmde bir başkasının kölesi ya da serfi olmaktan çıkmış; emek gücünü satabileceğı herhangi bir pazara götürebilme hakkını elde etmiştir. Bu feodalizmin bağlarının çözümleninin bir boyutudur. Ama bu sürecin bir diğere anlamı da toprağa bağılı üreticilerin toprağa bağılı olmaktan çıkarılması, yani bir başka deyişle mülksüzleştirilmeleridir. Bir başka deyişle, feodalizm, toprağa bağılı üreticilerin mülksüzleştirilerek meta olarak emeklerinden başka satacak bir şeyi kalmayan emekçiler olmalarıyla kendi içerisinde kapitalizmi doğurmuştur. Bu bağlamda sermayeden önceki ilkel birikimin sağlanması toprağa bağılı üreticilerin ellerinden topraklarının alınmasını gerektirmiştir. Marx, kapitalizmin doğuşuna neden olan mülksüzleştirilme sürecini anlatan öykünün “insanlık tarihine kan ve ateşten harflerle yazılan bir öykü” olduğunu vurgulamıştır (Marx 1986: 731). Kısacası, ilkel birikim zor kullanarak şiddet ve kan dökmek yoluyla sağlanmıştır.

Marx’a göre “Hem emekçiyi, hem kapitalisti doğuran gelişmenin çıkış noktası, emekçinin köleleşmesiydi. Bu ilerleme, kölelik biçiminde bir değişimdir; feodal sömürünün kapitalist sömürüye dönüşmesidir” (Marx 1986: 732).

Marx’a göre kapitalizm, 16. Yüzyılda toprağa bağılı üreticilerin “çok büyük insan yığınlarının birdenbire ve zorla geçim araçlarından kopararak, “özgür ve bağlantısız” proleterler olarak emek pazarına “fırlatılıp atıldığı” önemli anlarda ortaya çıkmıştır. Bu sürecin temeli; tarımsal üreticilerin, köylülerinin mülksüzleştirilmeleri ve topraktan ayrılmalarıdır (Marx 1986: 732).

Marx’ın ilkel birikim kuramı kapitalist sermaye birikim sürecinde ilk birikimin kaba göce dayalı ayrıca önem taşımaktadır. Kapitalist devrim, şiddet kullanarak gerçekleştirilmiştir. Köylülerin mülksüzleştirilmesi zor kullanarak sağlanmış bir süreçtir. Kapitalist sermayenin ilk olarak ortaya çıkışının temelinde Marx’ın deyişleriyle “kan ve ateş” vardır. Topraklarından sürülmeye direnen köylülerin evleri yakılmış; direnenler öldürülmüştür. Marx Kapital adlı eserinde İngiltere’de köylülerin mülksüzleştirilmesi sürecini örnekleriyle anlatmıştır.

Marx'a göre kapitalizmin doğuşunda ilk perde feodal beylerin malikanelerde Marx'ın göndermede ulunduğu Sir James Stteuart'ın deyişiyile “evi ve şatoyu boş yere dolduran” hizmetliler ile uşak takımına yol verilerek açıldı. Kapitalizmi doğuran asıl gelişme, feodal beylerin köylüleri sahip buldukları topraktan zorla söküp atıp, ortak oldukları topraklara el koymalarıyla gerçekleşti. Feodal beyler böylelikle proleteryaı yaratmış oldular. Kapitalist sistem, köylülerin zorla mülksüzleştirilmeleriyle doğdu. Kapitalizm, köylülerin topraklarının toprak sahibi beyler tarafından gasp edilmeleriyle doğdu.

Köylülerin mülksüzleştirilmesi sürecinde devletin rolü feodal toprak beylerinin köylü üreticilerden gasp ettikleri toprakların yasal özel mülkiyetlerine dönüşmesini sağlamak oldu. Devlete ait topraklarsa bazen hileyle bazen de açıkça bu özel mülklere katıldı. Bu dönemde çıkarılan bütün yasalar feodal toprak beylerinin gasp ettikleri halkın topraklarının kendi özel mülklerine dönüştürülmesini güvence altına alan düzenlemelerdi.

Mülksüzleştirilen köylüler yaşamlarını başkaları için çalışarak kazanmaktan ve gereksinimleri olan her şeyi ancak pazardan satın alabilecek proleterlere dönüştürüldü. Bir zamanlar küçük topraklar üzerinde çiftçilik yapan köylüler artık kentlerde gündelikçi ve hizmetçi durumuna düştüler. Böylece aynı zamanda “kapitalist tarım için gerekli alan ele geçirilmiş; toprak sermayenin bir parçası haline getirilmiş ve kent sanayicileri için gerekli “özgür” ve “yasa dışı” proleterya sağlanmıştır (Marx 1986: 750). Bu bağlamda kapitalizm, köylü üreticiyken mülksüzleştirilerek, emeklerinden başka satacak hiçbir şeyi olmayan halk yığınlarından oluşan proleteryaı, azınlık bir grubun özel mülkiyetine dönüşen toprak sahipliğinin bir sermaye aracına dönüşen topraklar sayesinde sermaye sahibi olmasını gerektirmiştir.

İlkel birikimin yaratılmasında köylülerin mülksüzleştirilmesi tamamıyla ekonomi dışı baskı mekanizmasıyla gerçekleştirilmiştir. Devlet gasp edilen toprakların özel mülkiyete dönüştürülmesinde gasbın yasallaştırılması işlevini üstlenmiştir. Devlet ayrıca proleteryanın direncinin kırılmasında etkin bir rol oynamıştır.

Marx'a göre feodalizmin çöküşü ve kapitalizmin doğum süreci öncelikle "köylülerin mülksüzleştirilmesi"yle başlamıştır. Marx'a göre kapitalist üretim tarzının temeli, halk yığınlarının topraktan mülksüzleştirilmesidir. Bu sadece İngiltere'de yaşanan bir süreç değildir. Bütün Avrupa'yı kapsamıştır.

Feodal yuvalarına bağlı tutan kayışların çözülmesi ve halkın topraktan zorla uzaklaştırılmasıyla yaratılmış proleteryanın, bu "özgür" proleteryanın, doğmakta olan manifaktürler tarafından, dünyaya atıldıkları hızla emilmeleri mümkün olmuyordu. Bunlar, bazen yakınlıklarından, fakat çoğu zaman ise koşulların baskısıyla, kitle halinde dilenci, hırsız, serseri olup çıktılar. Dolayısıyla, 15. Yüzyılın sonuyla 16. Yüzyıl boyunca bütün Avrupa'da serseriliğe karşı pek gaddar yasalar çıkarıldı (Marx ve Engels 1975: 723).

"Bireylerin malı olan dağılık üretim araçlarının toplumsal ve yoğunlaşmış birimler haline, pek çok insanın cüce mülkiyetinin birkaç kişinin dev mülkiyetine dönüştürülmesi, büyük halk yığınlarının, topraktan, geçim araçlarından ve emek araçlarından yoksun hale getirilmesi, halk yığınlarının bu korkunç ve ıstıraplı mülksüzleştirilmesi işlemi, sermaye tarihinin başlangıcını oluşturur. Bu, bir dizi zor yöntemlerini içerir" (Marx 1986: 781).

Marx, kapitalist sermaye birikiminin zora dayalı yöntemlere dayalı olduğu konusunda tarihsel örnekler vermiştir. İngiltere'de toprak mülkiyetinin büyük toprak sahiplerinin ellerinde toplanmasının küçük çiftçilerin topraklarının zorla ellerinden alınmasıyla gerçekleşmiştir. Bu bağlamda sermaye birikiminin temeli aslında zor kullanmaya ve şiddete dayalıdır. Marx, doğrudan üreticilerin mülksüzleştirilmesinin "acımasız bir vahşetle ve en bayağı, en rezil, en küçültücü, en çirkin tutkuların dürtüsü altında gerçekleştirildiğini" vurgulamıştır. Kapitalist özel mülkiyetin yerleşmesinin tarihi temeli zor kullanmayla gerçekleşmiştir.

1.1.5. Devletin Rolü

Marx sermaye birikiminin sağlanmasında zora dayalı yöntemlerin devlet desteğiyle gerçekleştirildiğini iddia etmiştir (Marx 1986: 759). Devlet, sermaye ile

emek arasındaki mücadelede ücretleri sermayeyi rahatsız etmeyecek sınırlar içinde tutmayı amaç edinmiştir. Ayrıca Marx'a göre devlet ise feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına dönüşümü hızlandıran, devlettir.

Kapitalizmin gelişmesinde devletin oynadığı tarihsel rolü Marx, şu sözleriyle ifade etmiştir: “..Ama hepsi feodal üretim tarzının kapitalist, tarza dönüşümünü, bir serada yetiştirir gibi hızlandırmak ve bu geçişi kısaltmak için, devlet gücünü, toplumun bu yoğunlaştırılmış ve örgütlü gücünü kullanırlar” (Marx ve Engels 1975: 739). Başka bir deyişle, Marx'a göre devletin rolü, nihai olarak kapitalist sınıfın çıkarlarını korumak ve servetin biriktirilmesini sağlamaktan ibarettir (Marx ve Engels 1975: 771).

1.1.6. Sermaye Birikiminin Yeniden Üretimi

Marx'a göre kapitalist sermaye birikimi daima kendisini yeniden üretir. Kapitalist üretim tarzı Marx'a göre sadece sermaye birikiminin yeniden üretilmesini sağlamaz; aynı zamanda ücretli işçiyi de durmadan sürekli yeniden işçi olarak üretir. Ama aynı zamanda sermaye birikimiyle orantılı olarak daima bir nispi ücretli işçi artışı nüfusunu da üretir (Marx 1986: 768-769).

1.1.7. Kapitalizmin Doğuş Mekanı: Manifaktürler

Görüldüğü üzere, Marx kapitalizmin doğuş mekanı olarak manifaktürleri göstermektedir. Topraklarını elden çıkarmak zorunda kalarak mülksüzleşen köylüler kent ve kırsal kesimlerde bulunan manifaktürlere yönelmişlerdir. İlkel birikim manifaktürlerde yapılan üretimle sağlanıyordu.

1.1.8. Kapitalizm Uluslararası Niteliği

İngiltere'ye özgü bir durum değildir. Marx bu bağlamda kapitalizmin önce İtalya'nın kent devletlerinde görüldüğünü belirtmiştir. Marx'a göre kapitalizmin ilk ortaya çıkışının ilkel birikim gücüyle sağlandığını ileri sürmüştür. Bir başka deyişle, bu durum zorunlu bir ilişki olup, Marx'a göre de ilkel birikimin sağlanması için üretim

araçlarına sahip olmayan, mülksüzleştirilen köylülerden oluşan emek gücünün proleterleşmesi kaçınılmazdır.

Marx, kapitalizmin yayılmacı, sömürücü boyutuyla ilk kez Hollanda'da geliştiğini iddia etmiştir. Ama Hollanda'nın kendi içindeki üretim ilişkilerinin değişmesinin de kapitalizmin gelişmesinde rol oynadığını gözden kaçırmamıştır. Gerçekten; "Kapital" adlı eserinin I. Cildinde 17. Yüzyılda Hollanda'da yaşamış bir aydının kapitalizmi tanımladığı sözlerinden yaptığı alıntıda bunu anlamak mümkündür; "Ücretli emekçiyi uysal, tutumlu, hamarat ve işle aşırı yüklü hale getirmekte en iyi sistemdir. Ücretli emekçinin koşulları üzerinde yaptığı yıkıcı etki, burada, bizi, bunun sonucunda köylülerin, zanaatçıların ve tek sözcükle, alt orta sınıf unsurların tümünün zorla mülksüzleştirilmesinden daha az ilgilendirmektedir" (Marx ve Engels 1975: 742).

Marx'a göre "17. Yüzyılda Hollanda tıpkı İngiltere'nin bugün yaptığı gibi, ekonomik gelişme için model ülke konumundaydı" (Marx ve Engels 1975: 597) Marx Hollanda'da kapitalizmin ticari kapitalizm boyutuyla geliştiğini fark etmiştir. Hollanda'da gelişen kredi sistemi de bunun kanıtıdır.

Marx Fransa'yı yeni gelişmeye başlayan dünya kapitalist birikimin bir parçası olarak görmüştür. Marx'a göre Fransa bu nedenle çeşitli ilkel birikim anlarından geçen Batı Avrupa'lı devletlerin arasındadır.

1.1.9. Kapitalizm ve Eşitsizlik

Marx, "Grundrisse" adlı kitabında eşitsizliği, gerileyen bir üretim tarzından, yükselen ve daha ilerici olan bir üretim tarzına geçiş için gerekli koşulu temsil ettiğini ileri sürmüştür.

Marx'a göre eşitsiz gelişim, kapitalist gelişme biçiminin temel özelliklerindedir. Bu nedenle eşitsizliğin kapitalist gelişim sürecinde üzerinde ne kadar durulsa azdır. Marx, kapitalist krizleri anlama ve yorumlamanın da anahtarının eşitsiz gelişim olduğunu iddia etmiştir.

Marx kapitalizmin ekonomik büyüme özelliği göstermesi karşısında ekonomik büyümenin başlı başına bir amaç olarak görmemektedir. Marx daha çok eşitsiz gelişimin özellikle işçi sınıfının ödemek zorunda kaldığı insani bedel üzerinde durmaktadır. Başka bir deyişle, sermaye emeğin olanaklarına zincir vurduğu ölçüde yaşamaktadır. Kar emeğin sömürüsü sonucu elde edilen artı değerın değişim sermayesi değerine dönüştürülmesinin karşılığıdır.

1.2. Engels ve Alman Köylü Savaşları Teorisi

Friedrich Engels Alman köylü savaşını erken bir burjuva devrimi olarak tanımlamaktadır. “Köylüler Savaşı” adlı eserini 1848 devriminin hemen sonrasında yayınlamıştır. Bu eserde Engels Almanya’nın ulusal birliğini sağlanamayışının Almanya’da bir burjuva devrimine engel olduğunu ileri sürmüştür. “İngiltere ve Fransa’da ticaret ve sanayinin gelişmesi, tüm ülkede çıkarların sıkı sıkıya birleşmesi ve böylece siyasi merkezleşme yönünde etkide bulunurken, Almanya, çıkarları ancak eyaletler ve yerel merkezler etrafında bir araya gelmekten ve bunun sonucunda nihayet ülkenin dünya ticaretinden dışlanmasıyla sonuçlanacak bir siyasi parçalanmadan öte gidememiştir”.

Engels’in Alman Köylü Savaşı’nın Almanya’nın dünya ticaretinden soyutlanmasına neden olduğu düşüncesiyle feodalizmin çöküşü ve kapitalizmin doğuşuna dışsal faktörlerin rol oynadığı tezine daha yakın görünmektedir.

Alman Köylü Savaşları feodalizmin birleşmesi ve güçlenmesiyle sonuçlanmıştır. Halk isyanıyla karşı karşıya kalan Alman ticari sermayesi soylularla, kiliseyle, toprak beyleriyle barışmıştır. Kısa dönemde başarısız olmuş; Alman kapitalizminin gelişmesini geciktirmiştir. Uzun dönemdeyse Alman Köylü Savaşı aslında uzun sürecek bir değişimin diyalektiğinde önemli bir adım, Engels’in belirttiği üzere erken bir burjuva devrimidir.

Engels Alman Köylü Savaşı'nda burjuvazinin rolünün çok az olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda Alman Köylü Savaşı aslında bir ayaktakımı devrimidir. Başlı çekenler henüz doğuş halindeki burjuvaziden çok köylüler ve pleblerdir.

Engels Fransa'da kapitalizmin mutlakiyetçi devletin etkisi altında geliştiğini ileri sürmüştür.

Engels'in kapitalizmin yukarıdan aşağı gelişiminde devletin rolüne ilişkin düşünceleri bu konuda ilktir. Engels Prusya örneğinde de devletin kapitalizme geçişteki rolünü vurgulamıştır. Engels'e göre Prusya'da kapitalizmin kurulmasında toprak sahiplerinin kontrolündeki devletin rolü kesindir (Marx ve Engels 1975: 500).

1.3. Luxemburg ve Kapitalizmin Gelişimi Teorisi

Rosa Luxemburg kapitalizmin tüm gelişim evrelerinde militarizmin eşlik ettiğini savunmuştur. Avrupa'da kapitalizmin ilk başlangıcından gelişim sürecini tamamlayana dek ve sonrasında militarizm, Luxemburg'a göre sermaye birikiminin baş aktörüdür. Özellikle Amerika'nın ve Hindistan'ın fethedilmesinde militarizm kesin bir araçtır. Modern sömürgeleri tahakküm altına almanın, ilkel üretim araçlarına el koymanın yolu sermaye için militarizmi kullanmaktır. Bu bağlamda toplumsal yapının elverişli olmadığı ülkelere meta ticaretini sokmak için de militarizm zorunlu koşuldur. Son olarak, emeğin metalaştırılması ve dolayısıyla proleterleştirilmesi için militarizm sermaye birikiminin temel aracıdır (Luxemburg 2003: 434).

Luxemburg Avrupa'da kapitalist gelişmeyle birlikte dünyanın geri kalanının Avrupalılar tarafından işgal edilip sömürülmesi arasındaki ilişkiyi teşhis etmiştir. Luxemburg aynı zamanda ilkel birikimin kapitalizmin tarihi boyunca esas ve kesintisiz bir süreci olduğunu anlamıştır (Heller 2017: 136).

1.4. Lenin ve Kapitalizmin Gelişmesi Teorisi

Viladimir İlyiç Lenin "Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi" adlı kitabında kapitalizmin Rusya'da nasıl gelişeceği konusunda Rusya için iki farklı alternatif ortaya

atarak soruyu yanıtlamaya çalıştı. Kapitalizm ya toprak beyliği ekonomisine sarılarak feodal özelliklerini koruyacak ve yozlaşmış bir kapitalizm anlayışına dönüşecektir ya da feodalitenin serflik ve toprak sahipliği gibi kavramlarını ortadan kaldıracak bir devrimle yıkılacaktır. Lenin büyük toprak sahipliği anlayışının alaşağı edilmesinden yanadır. Lenin küçük köylü çiftçiliğinin gelişmesini kapitalizm açısından gerekli görmektedir.

Lenin'in belirttiği ilk alternatif yolda feodalite korunmaktadır ama devlet kapitalist bir formdadır. Lenin bu alternatif yolu Prusya'nın ekonomik ve sosyal düzenini anlatmak için ortaya atmıştır. Lenin'in küçük çiftçiliğin gelişmesiyle tanımladığı ikinci alternatif ise Amerikan kapitalizmidir. Birinci yol olan Prusya yolu aslında bir toprak monarşisidir. Küçük çiftçilik acımasızca yok edilir ya da küçük çiftçiler mülksüzleştirilerek büyük toprak sahiplerinin tutsağı haline dönüşecektir. İkinci yol olan Amerikan yolundaysa toprak beyliği yok olur ve köylü çiftçi toprağın tek sahibi olur. Giderek kapitalistleşen çiftçiler kapitalizmin öncü gücü olurlar.

Lenin her iki durum için köylülüğün özelliklerini incelemiştir. Büyük toprak sahiplerinin emri altında mülksüzleştirilmiş köylüler sadece ekonomik olarak geride kalmazlar; aynı zamanda gericiliğin özelliklerini taşırlar. Bu korkunç bir sonuçtur. Kültürel açıdan gerilemiş, enerjisini kaybetmiş; yaşam standartlarının son derece düşük olduğu bir topluluğa dönüşen köylülük militarist bir yıkıcı güce dönüşür. Buna karşılık Amerikan yolu olan küçük çiftçiliğin özgür gelişimi, genel yaşam standartlarının ve kültürün ilerlediği hızla ilerleyen bir topluma öncülük eder. Lenin küçük çiftçiliğin serbest gelişiminin sadece ekonomik bir refah getireceği düşüncesinde değildir; aynı zamanda kültürde, siyasette zenginlik getireceğini ileri sürmüştür. Buna karşılık Lenin Prusya örneğinde büyük toprak sahiplerine dönüşen feodal derebeylerin bir yandan kapitalistleşirken öte yandan tarımda çalışan serfler üzerindeki tahakkümün ücretli serflilerin sefalet derecesinde yoksullaşırken siyasal ve toplumsal anlamda da gerilemeye neden olduğunu kanıtlamıştır. Ekonomik ve toplumsal üretim böyle bir yapı içerisinde geriliyor; piyasa ekonomisi gelişmiyordu. Bu tarım için böyleydi.

Lenin farklı ülkelerde farklı gelişim yollarını ortaya koymasıyla kapitalizmin küresel niteliğini kavramıştır. Lenin kapitalizmin Rusya'da ortaya çıkışını öngörmekle aslında bir ilki gerçekleştiriyordu. Rusya asla batılı bir ülke değildi.

Lenin'in kapitalizmin emperyalist aşaması için öngördüğü teori de küresel kapitalizm anlayışının bir türevidi. Kapitalizm çevre ülkeler açısından sömürgeleşmekten öte bir anlam taşıyordu.

Lenin'in kapitalist devlet kavramı kapitalizme geçişte kullanılan bir aygıttır.

II. BÖLÜM

2. MODERN MARXİZM VE KAPİTALİZMİN GELİŞİMİ TARTIŞMALARI

2.1. Birinci Kuşak Tartışmalar: Dobb-Sweezy Tartışması

2.1.1. Maurice Dobb'un Kapitalizmin Doğuşu Teorisi

2.1.1.1. Kapitalizm Tanımı

Dobb'a göre kapitalizm, Marx'ın öngördüğü biçimde, belirli bir üretim biçimidir. Üretim biçimi, üretim tarzını ifade eder. Üretim tarzı, 'üretim araçlarının mülkiyet biçimini ve üretim süreçleriyle bağlarının insanlar arasında oluşan toplumsal ilişkileri içerir.

Maurice Dobb İngiliz kapitalizminin gelişiminde toplumsal üretim ilişkilerinin belirleyici rol oynadığını iddia eden ekolün baş temsilcisidir. Dobb İngiltere tarihinde sermayenin üretim alanına girişini araştırmıştır. Dobb kapitalizmin doğuşu ve gelişimine yönelik tarihsel ve sınıf temelli bir analiz geliştirdi.

Dobb, kapitalizmin gelişimini piyasa için yapılan üretimde ve özellikle uzak piyasalar için yapılan üretimde yer aldığını iddia etmiştir

2.1.1.2. Tarihsel Yöntem

Maurice Dobb "Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler" adlı kitabında iktisatçıların tarihsel verilere ilginç sorular yöneltebileceklerini, somut tarihi gerçeklerin iktisat kuramı ile aydınlatılabileceğini öne sürmüştür. Aynı zamanda iktisadi analizlerin

ancak tarihsel gelişim araştırmalarına bağlandığı takdirde anlamlı ve verimli olacağını savunmuştur (Dobb 1946: 8).

Dobb bir üretim tarzının verili bir çağ boyunca egemen olduğunu kabul ederken, diğer üretim tarzlarına ait bileşenlerinin de egemen üretim tarzlarıyla bir arada var olabileceğini söylemiştir (Dobb 1946: 11).

Feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına giden yolda Dobb, üç dönüm noktası tesbit eder; Feodalizmin 14. yüzyıldaki krizi, Kapitalizmin 16. Yüzyıl sonları ile 17. Yüzyıl arasındaki doğumu ve 19. Yüzyılın başlarındaki sanayi devrimi. Dobb'a göre kapitalist tarzın gerçek tarihi, sermayenin üretime dahil olmaya başladığı 16. Yüzyılın ikinci yarısı-17. Yüzyıl başlarına dayanır (Dobb 1946: 18-19).

2.1.1.3. Feodalizm Tanımı

Feodalizmin tanımı daha çok siyasal ve hukuki terimlerle mi yapılmalıdır? Yoksa sosyoekonomik kavramlarla mı tanımlanmalıdır? Hiç kuşku yok ki Maurice Dobb sosyo ekonomik bakış ve tanım açısını benimsemiştir. Siyasal olanın ihmal edilmeden feodalizmin daha çok sosyo ekonomik kavramlarla tanımlanması anlayışını benimseyen Dobb, feodal üretim tarzını, geçimlik üretim yapan üretici bir sınıftan elde edilen rant veya hizmetlerin toprak beylerince ekonomi dışı sömürülmesi şeklinde tanımlar.

Köylü üreticiler üretim sürecini büyük ölçüde kendi denetimleri altında tutarlar; ancak yasal olarak özgür değillerdir (Dobb 1946: 35-7). Bu nedenle, kısaca feodalizm serflikle özdeştir.

Kapitalizmin doğuşu aslında feodalizmin krizinin bir sonucudur. Ekonomik ve sosyal krizler aslında yeni bir ekonomik ve toplumsal dönüşümün habercisidirler. Krizler aslında servetin yer değiştirmesi anlamına gelirler. Kapitalizmin doğuşu 14. Yüzyılda feodalizmin ve dolayısıyla feodal üretim tarzının çöküşü sonucu gerçekleşmiştir.

2.1.1.4. Feodalizmin Çöküşünde Kentlerin Rolü

Bu noktada kentlerin kapitalizmin doğuşunda oynadıkları rolü özel olarak inceleyeceğiz. Kentler feodalizmin çöküşünde nasıl bir rol almışlardır? Bu konuda iktisat tarihçileri arasında tartışma vardır. Kimileri kentlerin feodalizmin çöküşünde kentlerin kapitalizmin doğması açısından ileriye yönelik bir rol oynadığını düşünürken, kimileri de kentlerin feodalizmin çöküşünü geciktiren bir rol oynadığını ileri sürerler.

Kent, kentte yaşayanların haklara sahip olduğu, belirli bir ölçüde ekonomik ve sosyal özerkliğe sahip, belirli bir ölçüde kurumsal bir yapıya sahip olan bir bütündür.

Dobb'a göre kentler tarihsel olarak feodalizmin çöküş döneminde tarlalarda iş bulma umudunu yitirmiş serflerin sığındığı bir mekan olarak işçi sınıfının ilk nüvelerinin doğuşuna neden olmuş mekanlardır. Kentler aynı zamanda özgürlükleri ellerinden alınmış serflerin özgürlük vahasıdır. Kentler bu anlamda feodalizmin çöküşü ve kapitalizmin doğuşunda olumlu rol oynamışlardır.

2.1.1.5. Feodalizmin Çöküşü ve Köyler

Feodalizmin çöküşünde mekan olarak öne çıkan bir başka mekan, köylerdir. Hatta Dobb'a göre asıl mücadele köylerde yaşanmıştır. Feodalite çökerken, köylerde araziler iyice parçalanmış; bölünmüştür. Tarım arazilerini terk etmek zorunda kalan serfler, kentlere göç ederek kentte aylak ve işsiz bir yeni sınıfın doğuşuna neden olmuşlardır. Kırdan geride kalan köylülerle toprak beyleri arasında sert mücadeleler başlamıştır. Bir yandan kölelik kalkmış; ama köleliğin devamı niteliğinde olan uygulamalar devam etmiştir.

2.1.1.6. Sınıf Mücadeleleri

Feodal dönemin siyasal yapısı da kolay kolay değişmemiştir. Mutlakiyetçi krallar toprak beyleriyle işbirliği yaparak eski düzenin devamı için mücadele etmişlerdir. Mutlakiyetçi hükümet şeklinin değişmesi de kolay olmamıştır. Avrupa en

az iki yüz yıl daha mutlakiyetle yönetilmiştir. Aslında bu dönem alacakaranlık bir dönemdir. Feodalite çöküş sürecinde iki yüz yıl direnmiştir. Toprak beylerinin sınıfsal iktidarı kapitalizmin doğuşuna dek en az iki yüz yıl alacakaranlıkta; yani eski düzenin pratik yaşama yansımasında, uygulamalarda çeşitli biçimlerde hüküm sürmüştür. Köylüler daha yüzyıllarca derebeylerinin otoritesine tabi olmaktan kurtulamamışlardır.

Kentlerdeyse durum daha vahimdir. Büyük bir kiralık emekçi sınıf hiçbir iş sahibi olamadan, açlık ve sefalet koşullarında kentlerde büyük bir baskı altında kalmışlardır. Bu dönemde ticaret burjuvazisi güçlenmiş olmakla birlikte toprak beyleriyle işbirliği içerisinde olmuşlardır. Feodalizmin çöküş sürecinde ticaret burjuvazisiyle asiller ya da toprak beyleriyle kopuş yoktur. Hatta İngiltere’de ticaret burjuvazisi büyük ölçüde bizzat toprak beylerinden oluşmuştur.

Feodalitenin çöküş döneminde bir de oluşan başka bir toplumsal sınıf vardır: Bu kentli zanaatkarlar ve orta halli ya da varlıklı köylüler sınıfıdır. Bu kişiler henüz kapitalist değillerdir. Ancak kapitalist olma potansiyeli olan küçük üreticilerdir. Feodaliteden kendine özgü biçimde gelişmiş, kısmen bağımsız; sermayenin dışarıdan etkisine girmeye başlamış; ‘‘arada’’ bir toplumsal sınıftır bu. Bu sınıfın feodalitenin çöküşünde oynadığı rol iktisat tarihçileri açısından tartışmalıdır.

Aslında feodalitenin çöküşüyle kapitalizmin doğuşu arasındaki bu döneme farklı bir adlandırma da yapılabilir. ‘‘Küçük üretim tarzı dönem’’ denilebilir buna.

Bu dönemde pazar değişimi yoğunlaşmıştır: paranın rolü artmıştır. Takas ekonomisi sona ermiştir. Peki pazarın büyümesi ve paranın rolün artması feodalitenin sonunu mu getirmiştir? Maurice Dobb’a göre para ve değişim gerçekte feodaliteyi güçlendirmiştir. Ticari sermaye feodaliteye karşı değildir. Ticari sermaye toprak beylerinin işbirlikçisidir.

Feodalitenin varlığını sürdürmesinde sorun, bu işbirliğine rağmen egemen sınıf olan ticari sermaye ve toprak beylerinin artan gelir ihtiyacını karşılayacak üretimin feodal dönemde yapılamamasıdır. Ticari sermaye lüks av partilerine, gösterişli

harcamalara ve Uzakdoğu'dan ya da yenedünya Amerika'dan ya da Afrika'dan gelen ürünlere ilgi göstermektedir. Ne var ki köylerde yapılan üretim bu isteklere karşılık gelecek düzeyde değildir. Sistem bu nedenle bunalıma girmiştir. Tarım ekonomik bakımdan verimsizdir. Tarım teknolojisi de düşüktür. Çalışmayı teşvik edecek bir şey yoktur. Gerek kentlerde gerekse köylerde üretim yapan kesimlerin üzerinde egemen sınıfların sömürüsü çok keskin ve hükümetin baskısı çok yoğundur. Bu nedenle üretimin artmasının da önü kesilmiştir.

Feodalitenin çöküşü ticaret sermayesinin gelişmesiyle birlikte sayıca artan üst sınıfa da bağlıdır. Toprak beyleri ve ticari sermaye köylülerden artan beklentileri düzeyinde üretim bekler olmuşlar ama köylü sınıfının iyice baskı altına alınması sonucunda ekonomik ve toplumsal gerilimin üst düzeye çıkması sorunu baş göstermiştir.

Egemen sınıflar uzunca bir süre çözümü savaşlarda bulmuşlardır. Gerçekten bu dönemde Avrupa'da çok çetin siyasal çalkantılar ve savaşlar görüyoruz. Savaşlar aslında egemen sınıfların birbirleriyle girdikleri rekabetin bir sonucudurlar. Her toprak beyi ya da ticari sermaye sahibi maiyetini genişletme yarışına girmiştir. Savaşlar aynı zamanda sömürülen sınıflar üzerinde baskı ve sömürü mekanizmasını derinleştirmeye yarayan mekanizmalardır.

Köylüler ve kentte geçinmeye çalışan kendine özgü bir bağımsızlığı olan zanaatkarlar üzerinde toprak beylerinin ve ticari sermaye sahiplerinin baskısı mutlakiyetçi zorba hükümetlerin işbirliğiyle artarak devam etmiştir.

Dobb'un belirlediği üzere, bunun doğal sonucu, köylü ayaklanmaları ve topraktan kaçış; ekonomik tükenmişliktir (Dobb 1946: 60-62-63). Aşırı sömürü, açlık, sefalet ve veba salgını feodalite çökerken Avrupa'yı kasıp kavurmuş; nüfus azalmıştır. 1300'lerde neredeyse Avrupa'nın üçte bir nüfusu veba salgınından ölmüştür.

Köylüler de artık direnç göstermeye başlamışlardır. Birçok yerde köylü ayaklanmaları baş göstermiştir. Köylüleri baskı altında tutan bir mekanizma olarak

dinsel anlayışlar da artık eski gücünü kaybetmişlerdir. Hristiyanlığın yeni yorumlarıyla birlikte birçok yerde köylü ayaklanmalarının bastırılmasında din kullanılamamıştır.

İşsiz kalan insanlar artık emeklerini kiraya vermek istememişlerdir. Yeni bir kesim doğmuştur: Emegini kiraya veren emekçiler. Bir başka yeni doğan sınıf; varlıklı köylülerdir. Bunlar yoksul köylü kitlelerinden farklıdır. Kendi başlarına üretim yapabilecek kapasitede bağımsız bir yapıya sahip yeni bir toplumsal güçtür. Bu gelişmelerle birlikte feodalizm 15. Yüzyılda parçalı bir yapıya bürünmüştür. Köylüler artık kendi içlerinde toplumsal bir tabakalaşmaya uğramışlardır. Zengin köylüler ve yoksul köylüler. Zengin köylülerin yoksul köylülerin arazilerini alarak yoksul köylülerin mülksüzleştirilmesi süreci devam etmiştir. Kentler mülksüzleştirilen köylülerin kentlerde işsiz, aylak ve açlık, sefalet içerisinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Buysa tamamıyla ayrı bir toplumsal sınıftır. Bu kitle, ücretli emeğin doğduğu kitledir. Kapitalizmin gelişmesini sağlayan ortam doğmuştur. Kırsal nüfus kentlerde yoğunlaşarak kentlerin bir çekim merkezi olmasına yol açmakla kalmayıp, bu sınıfın toprak sahibi beylerden taviz vermeleri için talepte bulunmalarına neden olmuştur.

Maurice Dobb feodalitenin çöküşünü köylüler ve kentte yoğunlaşan ücretli emek sahibi olan kitleler üzerindeki baskının artık dayanılmaz bir noktaya gelmiş olmasıyla açıklamaktadır. (Dobb 1946: 42)

Daha önce tarlalarda kiralık ücretli çalışanlar artık kömür madenlerinde işçi ya da kentlerde imalat sanayisinde ücretli çalışanlar olmuşlardır. Dönem 16. yüzyıl İngilteresi'dir. Ücretler olağanüstü düşüktür. Bu durum kapitalistler için olağanüstü karlar elde edilmesi demektir. Tarlalarında mülksüzleştirilen köylüler kentlerde veya madenlerde çok düşük ücretlerle çalıştırılmaktadır.

Bununla birlikte tarım arazilerinde belirli bir hareketlilik görülmektedir. Tarım arazilerini belirli bir ölçüde genişleten orta halli köylü bir demografik yapının giderek zenginleştiği görülmektedir. Bir başka deyişle, köylü sınıfı kendi içerisinde ekonomik bir tabakalaşmaya doğru dönüşüm geçirmektedir. Dobb işte bu tabakalaşmayı kapitalizmin başlangıcı açısından belirleyici bulmaktadır.

2.1.1.7. Dobb'a Göre İlkel Birikim ve Sermayedarların Kar Yaratabilme Becerisi

Dobb'un düşünce sisteminde iki ayrı kavramın bu dönüşüm sürecini açıklamakta özel bir önemi vardır: Bunlardan birincisi "ilkel birikim" dir. Dobb'a göre ilkel birikim, sermaye edinen kesimlerin mülkiyet sahibi oldukları değerleri tamamıyla spekülâtif, yani yeni karlar elde etmek amacıyla yığılmasıdır. Bu aynı zamanda sermayedarların "kar yaratabilme becerisi ve kapasitesi"dir. Dobb'un dönüşüm sürecinde literatüre armağan ettiği ikinci kavram budur. Sermaye ilkel birikimleri aracılığıyla karını yeni üretim araçlarına dönüştürme becerisi elde etmektedir. Başka bir deyişle, sermaye artık yeni ücretli emek sağlayabilecek demektir. Kısacası daha fazla emek değerine el koyabilecektir.

Dobb'a göre İngiltere'de süreç şöyle işlemiştir: Burjuvazi faaldir. Çiftçi üreticilerin elinde bulunan tarım arazilerini hırsla satın almıştır. Tarım arazilerini elden çıkaran çiftçi üreticiler artık üretim araçlarından kopmuş ve muhtaç duruma düşmüşlerdir. Yaşamak için bu kez emek güçlerini burjuvaziye satmak zorundadırlar. Kapitalistler için bunun anlamı süregelen bir birikim yaratmaktır. Aslında Dobb bu anlatımıyla Karl Marx'ın açıklamalarını izlemiş olmaktadır. Marx'ın köylü üreticilerin mülksüzleştirilmesi teorisi bundan farklı değildir.

Dobb, bu yolla kapitalist üretim zincirini kontrol altına alan bir ticari sermaye oluştuğunu vurgulamaktadır (Dobb 1946: 70). Ticari sermaye uluslararası pazarlara hakim olsa da üretim teknolojilerinde yeni gelişme yaratma çabası içine girmemiştir. Tıpkı İtalyan ve Alman ekonomilerinde olduğu gibi bir yol izlemiştir. Ne var ki İngiltere özelinde oluşan sermaye birikimi diğerlerinde olmayan yeni bir gelişmeye yol açmıştır: Küçük üreticilerin üretim sürecine daha geniş katılımları. Küçük üreticiler kapitalizmin en önemli özelliği olan teknoloji yaratabilme kapasitesine sahip bir devrimci gücü olmayı başarmıştır.

Dobb'a göre küçük üreticilerin kapitalist gelişmeyle birlikte ortaya çıkan diğer sınıf olan ticari sermayeye göre önemli bir farkları vardır: Ticari sermaye toprak

sahipleri, soylular ve mutlakiyetçi devletle işbirliği yaparken, küçük üreticiler sınıfından çıkan kapitalistler kapitalist tekellere ve mutlakiyetçi devlete karşı çıkabilme kapasitesine sahipti. Küçük üreticiler bu yönüyle kapitalizmin gelişmesinin itici gücüydü.

Dobb'un teorisinde en ilginç ve önemli olan boyut da buradadır. Küçük üreticilerden doğmuş bu yeni kapitalist sınıf önceleri ticari sermayenin ayrıcalıklarına karşı muhalefet ediyorlardı; sonraları feodalizme ve mutlakiyetçi hükümetlere karşı muhalefet ettiler. Erken kapitalizmin devrimci öncüleri küçük üreticilerdir. Feodalizmin çöküşü ve kapitalizmin doğuşunda başat belirleyici faktör, Dobb'a göre çiftçi üreticiler içerisinde mülklerini elden çıkarmayıp tarım arazilerini giderek genişleten, sonraları ücretli emek çalıştıran, giderek kapitalistleşen, zenginleşen üretici köylülerdir. Bu yeni doğmuş kapitalist sınıf, ticari sermaye gibi soylularla ve mutlak hükümetle işbirliği yapmayı reddediyor, ticari kapitalizmin ayrıcalıklarına direniyor, tarım arazilerinde yeni üretim teknolojileri ve verimlilik sağlıyor, giderek güçleniyor ve feodalizmin ve mutlakiyetçi devlet anlayışının mezar taşı olarak ölüyor.

2.1.2. Paul Sweezy'nin Kapitalizmin Doğuşu Teorisi

Paul Sweezy İngiltere'de kapitalizmin doğuşu teorilerinden ana akım olan pazarın ve özellikle dünya pazarının gelişimini öne çıkaran ekolün en önde gelen ismidir.

Sweezy kapitalizmin gelişiminde ticari ve siyasi değişimin rolünü vurgulamıştır. Sweezy kapitalizmin gelişimini geniş bir açıdan ele alan bir teori geliştirmek istemiştir.

Sweezy'e göre serflik feodalizmin egemen üretim ilişkisidir. Feodalizm kullanım amaçlı bir ekonomik yapıdır. Feodal toplum yapısı ise durağandır. Bir malikane ve etrafında dönen bir ekonomi vardır. Feodalite Sweezy'e göre aslında istikrarlı bir yapıdır. Sistemi istikrarsızlaştıran, dış etkenler olmuştur. Kullanım amaçlı üretim feodalizmin temeliyken, dış etkilerle birlikte değişim amaçlı üretimde yaşanan artışlar feodalizmin çöküşüne yol açmıştır (Sweezy 1954: 15).

Sweezy'e göre feodalizmin çöküşü yalnızca sistem dışı nedenlerle açıklanabilir. Feodalizmin çöküşü ve kapitalizmin gelişimini içsel eğilimlerde aramak yanlıştır.

Sweezy'e göre feodalizmin çöküşünde köylülerin aşırı sömürülmesi nedeni içsel faktörler değil; uluslararası deniz ticaretinin yaygınlaşmasıyla lüks doğu mallarına düşkün olmaya başlayan toprak beyleri ve soylular olmuştur. Kısacası ticaret kaynaklı bir dış etken neden olmuştur. Sweezy'e göre sınıf çatışmaları bundan sonra başlamıştır. Köylü-efendi çelişkisi ticaretin etkilerinin öyle bir boyuta ulaşmıştır ki feodal üretim tarzındaki iç çelişkiler çok çarpıcı bir hale gelmiştir. Uzun mesafeli ticaretin etkisi çok büyük olmuştur.

Sweezy'e göre ticaretin etkisi Pazar kentlerin gelişimine neden olmuştur. Pazar kentler eski üretim tarzının parçalanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bağımsız değişken ve asıl itici güç, kentler ve ticaretin rolüdür.

Sweezy'e göre kapitalizme geçiş öncelikle kapitalizm öncesi feodaliteden farklı bir meta üretim sistemi sonrasında olmuştur (Sweezy, 1954: 12). Ekonomik anlamda bu aşamada küçük meta üretimi ve değişimi geçerlidir. Henüz tacirler piyasaya egemen olmamıştır. Sweezy bu dönemi "meta öncesi küçük üretim" olarak adlandırmaktadır (Sweezy 1954: 15). Bu bir geçiş dönemi; geçiş ekonomisi olup ve bu aşamada henüz bir sistemden söz etmek mümkün değildir. Ne var ki, Sweezy'e göre bu dönemde küçük üreticilerin bazıları küçük meta üretimi sayesinde kazandıkları parayla zenginleşmişlerdir (Sweezy 1954: 16-17). Bunun kanıtları kuşkusuzdur. Dönem, 16. Yüzyılın başlarıdır. Bu, ticaretin itici etkisidir. Değişim amaçlı ticaret kapitalizme ilerleyen yolda bir köşe taşı olmuştur.

2.1.3. Sweezy'nin Dobb'u Eleştirisi

1. Feodalizm serflik değildir; yerel pazarlara dayalı bir üretim modelidir:

Sweezy'e göre Dobb'un feodalizm kavramı yetersiz bir tanımdır. Feodalizm Dobb'un tanımladığı biçimde serflik ya da kölelikle eş değer değildir. Feodalizmi üretim ve kullanım için üretim sistemi olarak tanımlamak Sweezy'e göre başarısızdır.

Çünkü Sweezy'e göre feodalizm malikane arazileri içinde ve çevresinde örgütlenen bir üretim biçimidir. Bir başka deyişle, çoğunlukla yerel pazarlar vardır; dolayısıyla uzun mesafelere yapılan ticaretin üretimin yapısı üzerinde hiçbir belirleyici rolü yoktur.

2. Feodalizm gelişime açıktır:

Sweezy, Dobb'un feodalitenin durağan ya da istikrallı bir sistem olduğu tezine de karşıdır. Ona göre feodalizm istikrarsız, değişime açık bir sistemdir. Çünkü feodal derebeyleri arasında rekabet vardır ve öte yandan nüfus giderek artmaktadır.

3. Ticaretin büyümesinin feodalizmin çöküşüne neden olması tarihsel gerçekliktir:

Sweezy'e göre Dobb'un ticaretin büyümesiyle feodalizmin çöküşüne yol açmasını reddedişi yanlış tarihsel bir değerlendirmedir. Ona göre Dobb'un ticaretin büyümesinin feodalizmin çöküşüne yol açan bir etken olmadığını ileri sürmesi tarihsel açıdan yanlıştır. Sweezy' Dobb'un ticaretin büyümesinin karmaşık bir etken olduğunu görmesine rağmen uzun mesafeli ticaretin "yaratıcı bir güç" olduğunu göremediğini iddia etmiştir. Sweezy'e göre feodalizm kullanım amaçlı bir üretim sistemi öngörürken uzun mesafeli ticaretin etkisiyle değişim için üretim yapan bir sisteme dönüşmüştür.

Sweezy, uzun mesafeli ticaretin malikanelere dayalı olarak örgütlenmiş üretim biçiminin yetersizliğini ortaya çıkardığını iddia etmiştir. Bu toplumsal ve ekonomik davranış biçimlerini de değiştirmiştir. Lordlar artık ekonomik sorunları bir iş gibi görüyorlardı. Gelir ihtiyaçları talepleri artmıştı. Uluslar arası ticaret şehirlerin sayısını ve nüfusunu arttırmıştı. Bir anlamda üretimi arttırmak için köylü köleler dışında bir seçenek ortaya çıkmıştı. Yeni ekonomik düzenin ihtiyaçlarının karşılanması için yeni örgütlenme biçimleri, yeni üretim ilişkileri biçimlerinin oluşturulması gerekiyordu. Sweezy, bu noktada uzun mesafeli ticaretten uzak kalan Doğu Avrupa'da feodalizmin çöküşünün geç ortaya çıkmasını kanıt olarak sunmaktadır. Buralarda şehir yaşamı gelişmediği için lordların köylü üreticiler dışında alternatif bir kent iş gücünün ortaya çıkmaması feodalizmin çöküşünün gecikmesinin nedeni olmuştur.

4. Prekapitalist dönem feodal değildir:

Sweezy Dobb'un 14. Yüzyıla 17. Yüzyıl arasındaki dönemde Dobb'un feodalitenin sürdüğü tezine de karşıdır. Bu dönemde kölelik henüz kalkmamıştır. Dobb buna dayanarak feodalizmin varlığını koruduğunu iddia etmiştir. Sweezy bu dönemi "kapitalizm öncesi mal üretimi" dönemi olarak adlandırır. Bu dönem Sweezy'e göre ne feodalizmdir ne de kapitalizmdir.

5. Kapitalist devrimin öncüleri toprak sahibi çiftçiler olduğu tezi yanlıştır:

Sweezy, Dobb'un kapitalizmin gelişmesi dönemi olarak adlandırılacak kapitalist üretim modeline geçişte üreticiler arasında kapitalist çiftçilerin ortaya çıkmasının kapitalizmin gelişimini sağlayan devrimci bir dönüşümün devrimci güçleri olduğu tezine de karşıdır. Sweezy'e göre bu tamamıyla yanlıştır.

2.1.4. Dobb'un Sweezy'nin Eleştirilerine Yanıtları

1. Sınıf mücadelesi yaklaşımı belirleyicidir:

Dobb, Sweezy'nin modeliyle kendi modeli arasındaki temel farklılığın "üretim sistemi" kavramına farklı anlamlar yüklemelerine dayandığı yanıtını vermiştir. Dobb, Sweezy'nin değişim ilişkilerine odaklandığını, oysa kendi teorisinin üreticilerle derebeyleri arasındaki "toplumsal üretim ilişkilerine" odaklandığını vurgulamıştır. Dobb, kendi modelinin tarihte sınıf mücadelesinin üretim ilişkilerinin doğasını belirlediği tezine dayanmasına karşılık Sweezy'nin feodalizmin durağan yapısı olduğu tezi üzerinde çok durarak tarihi sınıf mücadelelerinin belirlediğini anlayamadığını ileri sürmüştür.

2. İçsel ve dışsal nedenlerin iç içe geçmesi:

Dobb ayrıca, kendi modelinin kapitalizme geçiş sürecinin iç çelişkilere fazla vurgu yapıyor görünmesine rağmen Sweezy'nin değerlendirdiği gibi tamamıyla içsel nedenlere odaklı bir model olmadığı, içsel ve dışsal nedenlerin iç içe geçtiği karmaşık bir süreç olduğu yanıtını vermiştir. Oysa Sweezy, Dobb'a göre uzun mesafeli ticaretin etkisini açıklamak için bir model geliştirmiştir. Bir başka deyişle, Sweezy'nin modeli kapitalizmin gelişmesiyle uzun mesafeli ticaretin artmasının aynı dönemlerde

gerçekleşmiş olması nedeniyle uzun mesafeli ticareti açıklamak için bir arayış ihtiyacından doğmuştur.

3. Küçük meta üretimi dönemi feodaldır:

Dobb, Sweezy'nin prekapitalist dönem olarak adlandırdığı dönem için Sweezy'e bu dönemde egemen sınıfın kim olduğu sorusunu sormuştur. Dobb'a göre bu dönemde egemen sınıf hala feodal derebeyleridir. Dobb, sınıf güçlerinin merkezi önemi konusunda Sweezy'e verdiği yanıtlarda ısrarcıdır. Ve sınıfsal ağırlıklı güç bu dönemde feodalizmin hala hüküm sürdüğünün kanıtı olacak biçimde açıkça feodal derebeylerinin elinde toplanmıştır.

4. Devlet kapitalizmin gelişmesinde aktif rol üstlenmiştir:

Dobb, Sweezy'nin modelinde devlete biçilen rolün eksik olduğu yanıtını da vermiştir. Oysa özellikle 14. Yüzyıla 17. Yüzyıl arasında devletin sınıfsal doğası iyice ortaya çıkmıştır. Devlet bu dönemde kapitalist gelişimin sağlanmasını bizzat üstlenmiştir.

5. Öncü devrimci güç köylülüğün içinden çıkmıştır:

Dobb, Sweezy'e kapitalizmin gelişmesinde öncü devrimci güç olarak toprak sahibi çiftçi sınıfının olduğunu gösterir tarihsel kanıtlar getirerek bu konuda Sweezy'nin eleştirilerine yanıt vermiştir. Bu sınıf Dobb'a göre köylülüğün kendi içerisinde çıkmıştır.

2.1.5. Sweezy'nin Dobb'un Yanıtlarına Verdiği Yanıtlar

1. Ticaretin büyümesi uluslar arası niteliktedir ve belirleyici olmuştur:
2. Sweezy Dobb'a ticaretin kapitalizmin gelişiminde çok önemli bir rolü olduğu konusunda ısrar ederek yanıt vermiştir. Sweezy'e göre ticaretin büyümesi Batı Avrupa'da feodal üretim biçiminin dışındayken, Avrupa-Akdeniz ekonomisinin içinde vardır.

3. Uluslararası ilişkiler içsel toplumsal ilişkileri etkisi altına alır.

Sweezy'e göre "Bir dizi toplumsal ilişkinin dışındaki tarihsel güçler, daha kapsamlı sosyal ilişkilerin içine dahil olabilirler." Sweezy bu noktada bir anlamda Wallerstein'ın dünya sistemleri teorisinin genel bir girişi niteliğinde bir düşünce geliştirmiştir.

4. Prekapitalist dönemde birden fazla egemen sınıf mücadele halindedir.

Sweezy, 16. Ve 17. Yüzyılda farklı mülkiyet biçimleri bir arada olduğu için güç ve rekabet için mücadele eden birden fazla egemen sınıf olduğunu ve bu mücadelenin burjuvazinin kontrolünde bir devletle sonuçlandığını iddia etmiştir. Bu bağlamda Sweezy 17. Yüzyıldaki mücadeleleri "kapitalist devrim" olarak adlandırmaktadır.

2.1.6. Dobb-Sweezy Tartışmasının Değerlendirmeleri

2.1.6.1. Dobb'un Teorisini Destekleyen Teoriler:

a) Hilton'un sınıf mücadeleleri teorisi:

Feodalizmin çöküşü üzerine tarihsel somut incelemelerden yola çıkarak bir kuramsallaştırma çalışması yapan Rodney Hilton feodalizmin çöküşünün dışsal nedenlerden değil; içsel nedenlerden kaynaklandığını ileri sürmüştür

Hilton feodalizmin çöküşünü ekonomik ve demografik öğelere bağlamaktadır.

Hilton'a göre feodalizmin çöküşünü sınıf mücadelelerine dayandırmakla Dobb haklıdır. Hatta sınıf mücadelesi ana etkidir. Buna karşı üretici güçlerin gelişimi ise onun bağımlı değişkenidir (Hilton 1976: 113).

Hilton'a göre feodalizm toprak derebeyleriyle köylüler arasındaki sınıf mücadelelerine konu olmuştur. Bu mücadeleler önceleri feodalizmin ilerlemesine neden olurken sonraları gerilemesine ve çöküşüne neden olmuştur.

Hilton'a göre feodalizmin içerisindeki sınıf mücadeleleri sadece toprak derebeyleri ve köylüler arasında kalmamış; aynı zamanda toprak derebeyleri soylularla hükümdarlar arasında da olmuştur. Birbirleriyle siyasal rekabete giren soylular ve hükümdarlar rant gelirlerini yükseltmek için birbirleriyle kıyasıya rekabete girmişlerdir. Bu rant rekabeti önceleri teknolojik gelişmeye neden olmuştur. Daha fazla rant elde edebilmek için teknolojik yenilikler geliştirilmiştir. Böylelikle kasabalar büyümüş; ticaret gelişmiş; üretim artmıştır. Fakat sonraları işler tersine dönmüş; aynı rekabet feodalizmin çöküşünü getirmiştir. Hilton bunun nedenini feodalite içerisindeki sınıf mücadeleleri sonucu sağlanan teknolojik yenileşme, artan ticaret ve büyüyen kasabalar sayesinde köylüler arasında sosyal tabakalaşmanın büyümesi sonucu olduğunu ileri sürmüştür. Gelirleri artan zengin köylüler daha fazla arazi satın almış ve daha çok ücretli emeği istihdam etmeye başlamışlardır. İstihdam edilen ücretli emek toprağı kalmayan köylülerden sağlanmıştır.

Soylular zenginleşen köylülerden kira talep ettiklerinde, geri kalan köylülerin desteğini alan zengin köylüler lordlara karşı direnç sağlamışlardır. Köylü tabakasının lordlara karşı birleşmesini sağlayan toplumsal neden, soyluların kira talebinin köylülerin geçim kaynaklarına saldırı olarak görülmesidir.

Feodalizm şiddetli rant mücadelelerine sahne olmuştur. 14. Yüzyıl bu mücadelelerin şiddetlendiğı yüzyıldır. Bu çağda toplumsal gerilim üst düzeye çıkmıştır. Rant gelirleri azalan toprak derebeyleri, soylular ve hükümdarlar azalan gelirlerini savaşlar ve vergilendirmeler aracılığıyla telafi etmeye çalışılmışsa da bu yeterli olmamıştır. Hayatta kalmaya çalışan topraksızlaşan köylüler ve rant gelirleri azalan soylular devlet gücüne bel bağladılar. Tarım arazilerinde giderek daha az sayıda kiracı köylü kaldı. Derebeylerin malikhaneleri ve tarlalarında çalışan köylü sayısı ve bu köylülere ödenen kira değeri azaldı. Bunu derebeylerin kiracılar üzerindeki yasal haklarının zayıflaması izledi (Hilton 1976: 117).

Zenginlerle yoksullar arasındaki gelir farkı dengesizliğı arttı. Zengin köylülerin diğer köylülerle aralarındaki gelir farkı köylüler arasında sosyal tabakalaşma sonucunu getirdi. Topraklarını zengin köylülere satmak zorunda kalan geri kalan köylülerin

arazileri artık bir arazi piyasası çerçevesinde satılır oldu. Topraksızlaştırılan köylüler kentlerde emek piyasasına katılmak zorunda kaldı. Her alanda ciddi bir ekonomik ve toplumsal dönüşüm yaşıyordu. Zengin köylüler her şeyi değiştirmişti. Artık arazi piyasasında ve emek piyasasında etkin faktörlerdi. Bunlara alt derecedeki soylular da katılmıştı. Daha önceleri ticaret yapmayı küçümseyen lordlar, arazi satın almaya, ücretli emekle kiracı çalıştırma çabasına girmişlerdi. Feodalite yavaş yavaş çöküyor; yerini kapitalizme bırakıyordu.

Paraya dönüşen rantın ticaret mekanı kentler olmuştu. Kentler sınıf mücadelelerinin sonunda ticaretin artmasıyla birlikte itici güç olarak oluştu. Ticari sermayenin gelişimi, para ekonomisinin büyümesi kentlerin gelişimine neden oldu. Bir başka deyişle, kentler feodalizmin kendi iç dinamikleri sonucunda gelişti. Böylece Hilton feodalizmin kapitalizme doğru gelişme potansiyeli olan ilerici bir sistem olduğunu kanıtlamıştır.

b) Merrington; kentler ve ticari sermaye:

Kentlerin gelişimini dışsal faktörlere bağlayan anlayışlar karşısında kasaba temelli ticaretin feodal üretim tarzını yaygınlaştırmasının feodalitenin kendi iç gelişmeleri sonucunda gerçekleştiği anlayışı Merrington ve Hilton gibi iktisat tarihçileri tarafından ortaya atılan görüşlerdir. Buna göre kasaba sistemin temelinde yer alan bir “kolektif senyörlük” işlevi gören bir yapıdır. Feodalizm sayesinde kentler ticaretin gerçekleştiği mekanlar oldu. Kent, kendisine özgü bir özerkliğe sahip bir yapı olarak gelişti. Kent aynı zamanda bir üretim mekanı olarak da gelişti. Kentsel imalat büyüdü.

Merrington kentlerin feodalizmin kendi iç evrimi sonucunda geliştiği tezini ileri sürerken kentlerin aynı zamanda kapitalist gelişmenin temel bir bileşeni olması konusunda olumsuz düşünmektedir. Kimi iktisat tarihçileri ticari sermayenin kapitalizmin oluşumunda temel bir rol oynadığını ileri sürerken kimi iktisat tarihçileri ticari sermayenin tek başına kapitalizmin doğumunda rolünü yadsır görünmektedirler. Merrington da bunlardan biridir.

Kapitalizm tarihsel bir sıralamayla İtalya, Almanya, Hollanda, Fransa ve en son da İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Hollanda ticari sermayenin ilk olarak geliştiği ülke olmasına rağmen sermaye, devlet ve feodal iktidar arasındaki güç dengelerinin İngiltere gibi gelişmemesi nedeniyle kapitalizmin doğuşuna sahne olamamıştır

Ticari sermaye konusunda Avrupa’da üstünlük feodal dönemde büyük ölçüde Hollandalıların üstünlüğündeydi. Buna rağmen Hollanda kapitalist doğuşun il olarak doğduğu ülke olmamıştır. Hollanda’nın gelişiminde Hollanda gemileri dünyanın birçok bölgesinden hammadde sağlarken öte yandan Avrupa’nın kredi bankası ülkesi olma özelliğini göstermiş olmakla birlikte Hollanda teknolojik yenileşmeyi sağlayamadığından kapitalizmin doğuşu konusunda üstünlüğü İngiltere’ye kaptırmıştır. Merrington bunu ticari sermayenin artı değer üretmemeye özelliğine bağlamaktadır. Merrington’a göre ticari sermaye kendi kendini üreten sürekli bir artı değer yaratan bir birikimin kaynağı olamaz (Merrington 1975: 177).

c) Takahashi ve üretim ilişkileri modeli:

Takahashi feodalizmin çöküşünde asıl nedenin Sweezy’nin teorisindeki ticaret ya da piyasanın kendisi olmadığını, Dobb’un belirttiği üzere aslında piyasanın yapısını belirleyen üretim sisteminin iç örgütlenmesi olduğunu ileri sürdü.

Takahashi’ye göre feodalizm değişim amaçlı meta üretimi yapar. Önemli olan malların nasıl üretildiğidir (Takahashi 1976: 70) Bu nedenle Takahashi’ye göre Dobb feodalizmi serflikle tanımlayarak yetersiz bir tanım vermektedir (Takahashi 1976: 72).

Takahashi’ye göre feodalizm mekan olarak köyün başarısıdır. Köyde yapılan üretimle emeğin seferber olması sağlanmıştır. Ne zaman ki köy zayıflamıştır; feodalizm çökmüştür (Takahashi 1976: 68).

Takahashi Prusya ve Japonya’da kapitalizmin gelişimin feodal mutlak devletin egemenliği altında devletin kontrolünde gerçekleştiğini vurgulayarak, feodal yönetici ve sınıfların devlet içerisinde otoritelerini yeniden oluşturma gücüne sahip olduklarının gözlemlendiğini belirtmiştir. Takahashi İngiltere ve Fransa örneği bağlamında kapitalist

ulusal devletin feodal derebeyleriyle işbirliği yaparak kapitalizme geçişin modern versiyonunun gerçekleştiğini ileri sürmüştür. Bir başka deyişle feodalizmin çöküşüyle kapitalizmin gelişimi arasında doğrudan bağlantı vardır. Dobb bu bağlantı konusunda ısrarcı olmakla birlikte feodalizmin çöküşünün kapitalizmin gelişiminden uzun yıllar önce gerçekleştiği iddiasından dolayı Takahashi'nin gözlemlediği kadar belirgin değildir. Bir başka deyişle Takahashi'ye göre Dobb kapitalizmin gelişiminin feodalizmin çöküşü sürecinin bir sonucu olduğunu ileri sürmekle birlikte küçük meta üretimi olarak adlandırılan ara dönemin sonunda kapitalizmin geliştiği sonucuna varmaktadır. Oysa Sweezy, kapitalizmin gelişimini feodalizmin tamamıyla dışında görmektedir.

d) Anderson ve sınıf mücadeleleri teorisi:

Perry Anderson feodalizmin çökmesinde sınıf mücadelelerinin temel önem taşıdığını savunmuştur.

Anderson feodalizm tartışmalarını Uzakdoğu'ya dek genişletti. Anderson feodalizmin varlığını sürdürmesi ve en sonunda kapitalist özel mülkiyet anlayışının billurlaşması için Roma mirasının vazgeçilmez olduğunu ileri sürdü.

Anderson feodalizmin kapitalist harekete zemin hazırladığını ileri sürmekle Takahashi'yle aynı düşünceyi paylaşmaktadır. Anderson, 17. Yüzyılda tarımda yaşanan verimlilik artışının kazançları arttırdığının görüldüğünü, 18 yüzyılda ihracat ürünlerinin kapsamının genişleyerek ticari kapitalizmin gelişip serpiildiğini Japonya örneğinde açıklamıştır.

Anderson kentleşme konusunda da kapitalizmin gelişimi açısından kentlerin oynadığı kilit role işaret etmiştir. Ona göre kentler görülmemiş bir hızla gelişirken yerel tüccar sınıfı kalabalıklaşmış ve daha etkili bir duruma gelmiştir. Ne var ki Anderson bütün bu düşüncelerine rağmen feodalizmin iç çelişkilerinin feodalizmi tasfiye edeceğine inanmaz. Anderson kapitalizmin gelişmesi için dışsal bir etkenin, yabancı sermayenin elzem olduğunu yine Japonya örneğinde savunmaktadır. Anderson dünya piyasalarına eklenmenin kapitalist gelişmenin olmazsa olmaz koşulu olduğunu

düşünmektedir. Giderek, Anderson küresel pazara dahil olunmadan kapitalist olunmayacağını iddia etmektedir. Bu bağlamda Anderson devlet konusundaki düşüncesini de geliştirmiştir. Ona göre mutlak bir devlet anlayışı kapitalizme geçişi zorlaması açısından önemli bir rol oynamıştır. Başka bir deyişle, kapitalizm açılmayan kapılara gerektiğinde zorla girmiştir. Kısacası, Anderson'a göre mutlaka feodalizmin kriziyle kapitalizmin yükselişi arasında tarihsel sürece aracılık eden mutlak bir devlet vardır.

Anderson'u bu düşünceleriyle feodalizmin çöküşü teorilerinde dışsal faktörlerin belirleyici olduğunu ileri süren Sweezy'yle aynı kategoriye sokabiliriz. Ne var ki Anderson dönüşümde aynı zamanda üretim ilişkilerinin gerekli olduğunu savunmaktadır.

Anderson üretim ilişkilerini tamamıyla ekonomik kavramlarla açıklamaz. Anderson'a göre feodalizm serf statüsünde olan köylü üreticinin üretim yaptığı toprağa sahip olmadığı bir ekonomik ve sosyal düzendir. Bir başka deyişle, feodalizmde köylü üreticinin sömürüsü ekonomik olmayan bir kurum tarafından sağlanıyordu. Bu kurum yasalardı. Feodalizmde siyasal ve hukuksal otorite aslında üretim sürecinde yer almayan, ekonominin kendi içerisinde yer almayan bir faktördür. Kısacası köylünün sömürüsü üretim sürecinin kendi doğasından değil, yasal hukuksal bir temelden gerçekleştiriliyordu.

Anderson Hilton ve Dobb'dan feodalizmin kriz nedeni olarak köylü üreticinin aşırı sömürülmesini görmemesiyle ayrılmaktadır. Anderson'a göre feodalizmin krize girmesinin asıl nedeni üretici güçlerin gelişme ihtimallerinin giderek ortadan kalmasıdır (Anderson 1974: 198).

Tarım arazilerinde verimlilik artışı sağlanamıyordu. Bir yandan nüfus artıyor, öte yandan tarım arazileri küçülüyordu. Artık feodalizmin sonu geliyordu. Köylü ayaklanmaları bastırılrsa da uzun dönemde köylülerin gelirlerinin arttırılması sonucunu doğuruyor; serflik geriliyor, ücretli emek yaygınlaşıyordu.

Anderson'un devlet kuramı çarpıcıdır. Anderson'a göre devlet feodalizmin son kalesi ve aynı zamanda kapitalizmin döl yatağıdır. Anderson'un yaklaşımı kesin olarak kapitalizmin doğuşunun açıklanması için feodalizmin iç dinamiklerinin anlaşılması gereklidir. Buna karşı dünya pazarlarından soyutlanmak kapitalizmin gelişimini engellemiştir. Feodalizmin mülkiyet haklarını korumaması kapitalizmin gelişimini engelleyen bir diğer faktördür. Kısacası Anderson'a göre hem egemen devlet hem de dünya pazarlarının doğuşu kapitalizm için olmazsa olmaz önem taşımıştır.

Anderson'un feodalizmin çöküşünde kentlerin önemine yaptığı vurgu dikkat çekicidir. Anderson'a göre kentler feodal toplumsal ilişkilere ters düşen mekanlardır. Kentler tarım arazilerinden kaçıp kentlere sığınmaktadırlar. Kentler toplumsal ayaklanmaların odak noktası özelliği taşımaktadırlar. Anderson en önemli kırsal ayaklanmaların kentlere yakın yerlerde gerçekleştiğini kaydetmiştir (Anderson 1974: 205).

Toprak derebeyleri kentlerde bulunan imalat sektöründe üretilen mallara ihtiyaç duyuyorlardı. Bu bağlamda köylüler artık emek hizmetleri karşılığında soylulardan ücret talep ediyorlardı. Toprak sahipleri tarım arazilerini köylülere kiralamak zorunda kalmışlardır.

Anderson bu gelişmelerin köylü üreticiler arasında sosyal tabakalaşmaya yol açtığını belirlemiştir. Bu sayede zengin köylülük ortaya çıkmış; kapitalist çiftçi kavramı belirginleşmiştir.

Anderson'un İtalyan kapitalizminin başarısız oluşunda siyasal nedenler yattığı iddiası tarihsel gerçeklerle örtüşmektedir. İtalya 19. Yüzyılın sonlarına dek kendisini bir modern egemen devlet içinde birleştirememiş; bu da ülkede kapitalizmin sınırlarını belirlemiştir. Anderson'un bu düşüncelerinin Dobb'un düşünceleriyle örtüştüğü kuşkusuzdur.

İtalya'da kent-kır çelişkisi derindir. Kuzey-güney çelişkisiyle birlikte kent devletleriyle kırsal kesim arasındaki gelişim açıklığı genişler. Kentle kır arasında

anlaşmazlıklar belirgindir. Kentler kırsal kesimi fethedilmiş bölgeler olarak algılamış ve aşağılayıcı bir muameleye tabi tutmuşlardır. Köylülerin yüzyıllarca vatandaşlık hakkı dahi olmamıştır. Buna karşılık İtalyan köylülerinin kentlere sadakat ve bağlılık duygusu da gelişmemiştir.

Aslında temel sorun İtalya’da ulusal bir birliğin, ulusal bir egemen iktidarın, siyasal anlamda birleştirici bir ulus devlet kavramının yerleşmemiş olmasıdır. Birleşik bir egemen devlet ulusal bir pazarın oluşturulması açısından gereklidir. Ulusal devlet kırsal yöredeki üretimi kentlerle buluşturan, mobilize eden, kentsel üretimi kırsal bütünleştiren ve kentsel sanayiye planlayan bir yapıya sahiptir. İtalya yüzyıllarca bundan yoksun kalmıştır.

Sonuç olarak İtalya’nın kapitalizmin doğuşunda gösterdiği başarısızlık temelde siyasaldır. Egemen modern bir ulus devletten yoksun olan İtalya kendi ülkesinde kapitalizmin başarısızlığına uğramıştır. Başka ülkelerin deniz filolarına liderlik eden İtalyan tüccarlar kendi ülkelerinde yerleşik iktidarlıklarını zengin ve gösterişli malikanelerle kuzey İtalyan bölünmüş; birbirinden ayrıntık kent devletlerinde önceleri İspanyolların kendi üzerlerinde daha sonraları da Fransa ve Avusturyalıların birbirleri arasındaki güç uygulamalarıyla ayrıcalıklı dini ve aristokratik elitlerin güçleri karşısında ezilmiştir.

Anderson Fransız kapitalizmi konusunda mutlak devletin kapitalizme doğru ilerleyen ticaret ve sanayi burjuvazisinin etkisinde kalan bir devlet olduğunu kabul etmekle birlikte Fransa’da monarşinin öncelikle soyluların çıkarlarını savunduğunu ileri sürmüştür.

e) Dobb-Sweezy tartışmasının genel bir değerlendirilmesi:

Görüldüğü üzere bu iki farklı bakış açısı aslında iki farklı ana Marxist akımın izdüşümleridir. Bunlardan Sweezy’nin içinde yer aldığı birinci grup, değişim ilişkilerine odaklanan Marxist iktisadi düşünce akımıdır. Diğeriyse Dobb’un başını çektiği ekonomi, siyaset ve üretimdeki ilişkilere odaklanan “sınıf mücadelesi analizi” olarak adlandırılabilir Marxist iktisadi düşünce akımı.

Dobb feodalimin çöküşünün kapitalizmin gelişiminin dışında olmamakla birlikte ayrı bir süreç olduğunu iddia etmiştir. Bu her iki akım tarihsel gerçeklerin ışığı altında değerlendirilmelidir. Bu konuda yapılacak olan tarihsel çalışmalar bu tartışmanın gelişiminde belirleyici olacaktır. Dobb'un ya da Sweezy'nin teorileri Marx'ın yazdıkları açısından değerlendirildiğinde toplumsal üretim ilişkilerinin ve bu bağlamda sınıfsal mücadelelerin belirleyici olduğunu savunan Dobb'un düşüncelerine katılmamak mümkün değildir. Kapitalizm Marx'ın belirlediği üzere köylülerin 16. Yüzyılda zorla mülksüzleştirilerek proleter yığınlarına dönüştürülmesi ve toprak mülkiyetinin sayılı bir azınlığın mülkiyetinde toplanarak sermayeye dönüştürülmesi sonucu ortaya çıkan ilkel birikimin kendini sürekli olarak yeniden üretmesiyle doğmuş ve gelişmiştir. Bu bağlamda ticaretin etkisi prekapitalist dönemde ticari sermayenin toprak sahipleriyle kurduğu ortaklığın feodaliteyle bir arada bulunduğu dönemde görülmüş ama bu dönem kapitalizmin doğuşuna neden olmamıştır.

2.1.6.2. Sweezy'nin Teorisini Destekleyen Teoriler

a) Henry Pirenne:

Pirenne Batı'nın ekonomik çöküşünü dışsal nedenlere dayandırmıştır. Pirenne aynı şekilde Batı'nın canlanmasını dışsal nedenlere dayandırmıştır. Bir başka deyişle, Pirenne dışsal faktörlerin belirleyici olduğu bütünlük bir tarih tezi ortaya atmıştır. Bu bağlamda feodalizm ve kapitalizm Pirenne'ye göre tamamıyla dış etkiler sonucu çözülen ve doğan ekonomik ve sosyal sistemlerdir. Akdeniz'de deniz ticaretinin yaygınlaşmasının etkileri muazzamdır. Aynı şey Baltık ve Kuzey denizi için de geçerlidir. "İnsan doğasında var olan kazanç hırsına ve macera arayışına cevap verdiği için ticaret esasen bulaşıcıdır. Üstelik doğası gereği, öylesine her yana yayılıcıdır ki, sömürdüğü insanlara bile kendisini kabul ettirir"(Pirenne 2016: 36).

Pirenne kapitalizmin köklerini 12. Yüzyılda gelişen tüccar sınıfının içerisinde olduğunu iddia etmiştir. Pirenne'ye göre, kapitalist ruh ticaretle eş zamanlı olarak ortaya çıktı...dış dünyadan aldığı bu itkiye –uzun mesafeli ticarete ve büyük girişim ruhuna uygun olarak başladı...Avrupa'nın ticaretine ilk ivmesini verenler, bu ticareti

yönlendiren ve genişletenler serüvenci bir tacir sınıfıydı. Pirenne için kapitalizm ticaret demektir.

Pirenne'ye göre ticaretin canlanması kentlerin niteliklerini ve niceliklerini tamamıyla değiştirmiştir (Pirenne 2016: 53). Eski feodal kentlerin yapıları ticaretin artışına bağlı olarak yeni gelenlere yetmiyordu. Tacirlerin elverişli noktalarda toplanmaları, bir süre sonra zanaatkarların da aynı yerlerde toplanmalarına yol açtı (Pirenne 2016: 55). İtici güç, dışarıdan geldi. Deniz ticareti ticari kapitalizmin ilk gelişmelerini başlattı. Deyim yerindeyse kapitalizm açgözlü tüccarlar arasında boy verdi ve temel hedefi servet biriktirmektir.

Sonuç, kırlardan kentlere göç oldu. Lordların emrindeki serfler topraklarından kaçıyorlar, deniz ticareti liman kentlerine akın ediyorlardı. Kentlerde ihracat endüstrisi oluşmaya başladı. Böylece ticari sermaye büyüdü. Ticaretin gelişmesiyle senyörlük sistemi çöktü. Ticaretin artması ve genişlemesi, Pirenne'ye göre kapitalizmin gelişmesine yol açtı. Ekonomik hareketin artan yoğunluğu toprak mülkiyetini ve dolayısıyla toplum yapısını da değiştirdi. Uluslar arası deniz ticaretinin gelişmesi, feodalizmin çöküşünü hızlandırdı.

Pirenne'ye göre uluslararası deniz ticareti tartışmasız büyük servetler yaratmıştır. Pirenne'nin kahramanı Godric'i harekete geçiren ruh, sözcüğün tam anlamıyla kapitalist ruhtu. "Godric düşünüyordu, hesaplıyordu ve tek amacı karını arttırmaktı" (Pirenne 2016: 183). Kapitalizm, insanın sahip olma içgüdüsüne hitap ediyordu. Böylece kapitalizmin ilk öncüleri olan yeni bir zengin tipi doğdu. "Bu kapitalistler, çoğunlukla, işe servetleriyle değil, fakat enerji, zeka ve macera aşkıyla atılan ve ayrıca, hiç kuşkusuz, pek fazla vicdan rahatsızlığı duymayan ayak takımları arasından çıktılar" (Pirenne 2016: 184).

Pirenne'ye göre Ortaçağın büyük tacirlerini "başlangıç sermayesini sağlamak için toprağını satan ya da gelirlerini ticarete riske atan büyük mülk sahipleri olarak düşünmeyi bırakmalıyız" (Pirenne 2016: 185). Görüldüğü üzere Pirenne bu

düşünceleriyle giderek üretim ilişkilerine dayalı sınıf mücadeleleriyle değişen bir toplum yapısı anlayışından uzaklaşmıştır.

b) Emmanuel Wallerstein:

Alt bölümde Dobb-Sweezy tartışmasının ikinci kuşan tartışması bağlamında değerlendirilmiştir.

III. BÖLÜM

3. WALLERSTEIN-BRENNER TARTIŞMASI

3.1. Immanuel Wallerstein'in Kapitalizmin Gelişmesi Teorisi

3.1.1. Dünya Sistemleri Teorisi:

Wallerstein Avrupa kapitalizmin gelişimini az gelişmiş ülkeleri de kapsayan bir açıdan görmeye çalışan "dünya sistemleri" adını verdiği bir yaklaşım benimsedi. Wallerstein Braudel'in kapitalist tarih yorumunun izleyicileri arasındadır. Wallerstein, Braudel'in savlarını geliştirmiştir. Ne var ki Wallerstein Braudel'den farklı olarak Amerikan kapitalizminin dünya üzerinde hegemonya kurduğunun farkındadır. Onun amacı bir dünya sistemleri teorisi kurmaktır.

3.1.1.1. Ticari ve siyasi değişim

Wallerstein, kapitalizmin gelişiminde anahtar kavram olduklarını ileri sürdüğü ticari ve siyasi değişim kavramlarını Sweezy'den almıştır. Wallerstein ticari ve siyasi değişim mekanizmaları üzerinden daha geniş bir bakış açısı öngördüğünü ileri sürdüğü sistemsel bir teori geliştirmeye çalışmıştır.

3.1.1.2. Sınıf mücadeleleri

Wallerstein da 14. Yüzyılda feodalizm içerisinde yaşanan sınıf mücadelelerini kabul etmişti. Wallerstein'a göre kapitalizmin doğuşuna neden olan faktör, tamamıyla

dışsaldı. Deniz aşırı yayılma feodalizmin krizini aşmanın bir yolu olmuştur. Başka bir deyişle, dünya pazarlarının gelişmesiyle kapitalizmin gelişiminin önu açılmıştır.

Wallerstein dünya pazarlarının oluşmasının başlangıcını ticari işbölümüne dayandırmaktadır. Wallerstein kapitalizmin dünya ölçeğinde küresel bir özellik gösterdiğini vurgulamıştır. Ortada birçok devlet ve kültür vardır ama tek bir kapitalist pazar ve tek bir işbölümü vardır. Kısacası kapitalizm bütün dünyaya yayıldı.

Wallerstein dünya üzerindeki işbölümünün ücretli emeğe dayandığını kabul ediyordu. Sistemi tanımlayan Wallerstein'a göre de üretim ilişkileridir. Wallerstein'a göre ücretli emek kapitalizmin doğuşunu simgelemektedir. Ne var ki ücretli emeğin var olduğu Avrupa tek başına kapitalizmin doğuşu için yeterli değildir. Çevre ülkeler dediğimiz ülkeleri de hesaba katmak gerekir. Çevre ülkelerinde o dönemde emek özgür de değildi. Zorunlu emek gücü kullanılıyordu. O halde dünya üzerindeki işbölümü Wallerstein'a göre ücretli emeğin ve zorla çalıştırılan emek gücünün sömürsünün birleşimiydi. Wallerstein'a göre sınıfların gelişimi uluslararası pazar işbölümünün bir işleviydi ve sözkonusu işbölümüne dayanıyordu (Wallerstein 1974: 119-124). Görüldüğü üzere Wallerstein sınıflar arasındaki üretim ilişkilerini ticarileşmenin bir sonucu olarak görmektedir.

Wallerstein kapitalizmin doğuşunda merkez kapitalist devletlerde kapitalist üretim ilişkilerini önemli görmüştür. Wallerstein'a göre kar sadece sistemin merkezinde yaratılan bir değer değildir. Dünya sistemi bir bütündür ve kar, çevre olarak tanımlayabileceğimiz mekanlarda da yaratılan bir değerdir. Kar, dünya çapında değişim mekanizmasının bir parçasıdır. Wallerstein'a göre kâr amaçlı üretim pazar koşullarında tek başına sermaye birikimine yol açar. Wallerstein'a göre piyasa tek başına işbölümünü ve o da uzmanlaşmayı gerektirir ve bu da üretkenliği sağlamaya yeterlidir.

Wallerstein ücretli emeği kapitalist emek sömürü biçimi olarak tanımlamasına rağmen emek gücüne özel bir önem atfetmemektedir. Emek gücündeki artış ona göre dünya pazarında oluşan işbölümü ve uzmanlaşmanın sonucu olarak gelişmiştir. Wallerstein emek gücündeki üretkenlik artışının bizatihi kapitalist üretim ilişkilerinde

içkin olduğunu düşünmemektedir. Ne var ki Wallerstein karın yaratılmasında merkez çevre ilişkisini gündeme getirmektedir. Ona göre merkez ve çevre açısından karın yaratılması anlamında bir fark yoktur; farklı olan çevrede yaratılan karın merkeze gönderilmesidir. Çevrede yaratılan kar, merkeze siyasal zorlamayla gönderilir. Eşitsiz dünya değişim düzeni siyasal anlamda zorlamaya dayalı bir sistemdir. Güçlü merkez devletler çevre devletler üzerinde baskıcı bir iktidar kurmuşlardır. Aynı zamanda merkez devletler yüksek nitelikli bilgi ve iş gücüne sahiptirler. Merkez devletler büyük bir sermaye birikimi gücüne sahiptirler ki çevre devletler bundan da yoksundurlar. Merkez devletler çevre devletlerdeki zenginliği merkez devletlere aktarmayı bu sayede başarmaktadırlar (Wallerstein 1974: 350). Kısacası, merkez ve çevre devletleri arasındaki eşitsiz ekonomik ve siyasal ilişkiler nedeniyle çevre devletlerden merkez devletlere sermaye birikimi aktarılmaktadır. Bu anlamda devlet ve siyasal egemenlik kavramları üstlendikleri rol nedeniyle kapitalizmin gelişiminde önem taşımaktadırlar.

Wallerstein'in bu yaklaşımı kapitalizmi Avrupa'lı olmayan bir bağlamda ele almaya yönelik olması nedeniyle özellikle Latin Amerika'da radikal yaklaşımlarda etki yaratmıştır.

Wallerstein'in düşüncelerinin uygulamasını İtalya örneğinde görmek mümkündür. Wallerstein'a göre İtalya'nın dönüşümünde belirleyici etken, 1450 yılı'ndan sonra kapitalist dünya ekonomisinin doğuşuydu (Wallerstein 1974: 216-221). Geç ortaçağı İtalya'sı Hollanda'yla birlikte Avrupa ekonomisine egemendi ama bu tarihten sonra coğrafi keşiflerle birlikte dünya ekonomisinde ekonomik hiyerarşi yeniden belirlenmiştir ve bu dünyada İtalya artık düşüştür. Bir başka deyişle dünya pazarlarının ortaya çıkması bir ülkenin kapitalist gelişmenin merkezinde veya uzağında yer alması açısından belirleyici olmuştur.

Wallerstein hiç kuşkusuz bu yaklaşımında ülkelerin kendi ekonomik ve toplumsal gerçekliklerini göz ardı etmektedir. Bir toplumun feodaliten kapitalizme geçişini sağlayan asıl dinamikler o toplumun kendi üretim tarzı ve üretim ilişkilerinin yapısından kaynaklanmaktadır.

Wallerstein'in teorisinde kapitalizmin emeğin sömürsünün sadece merkez ülkelerde görülmeyip tüm ülkelerde görülmesi ve merkez ülkelerin aynı zamanda çevre ülkeleri sömürmesi bulgusuyla karşılaşırız. Bir başka deyişle kaynaklar aynı zamanda çevre ülkelerden merkez ülkelere aktarılmaktadır. Güçlü devletler yoksul devletler üzerinde kurdukları tahakküm aracılığıyla yoksul ülkelerde yaratılan artı değere el koyuyorlardı.

Gelişmiş ülkelerle yoksul ülkeler arasında ekonomik ilişkiler eşitsizdir. Çünkü bu ülkelerde yaratılan değerlerin değişim değerleri eşitsizdir. Sistem merkezdeki zengin ülkelerin daha da fazla zenginleşmesine göre kurgulanmıştır. Gelişmiş ülkelerde üretim için daha fazla sabit sermaye kullanılmakta, daha nitelikli işgücü kullanılmaktadır. Bu nitelikte bir üretim gelişmiş ülkelere yoksul ülkeler karşısında avantaj sağlamaktadır.

Wallerstein, durumu şöyle özetlemektedir: "Süregelen bir dünya ekonomisi, bizzat kendi gelişme süreci içinde, çeşitli bölgeler arasındaki ekonomik ve toplumsal uçurumları derinleştirme eğilimindedir" (Wallerstein 1974: 350).

Wallerstein'in merkez çevre teorisi merkezdeki kapitalist gelişmenin çevredeki azgelişmişliğin karşılığı olarak yaşanmıştır. Dikkat edilirse Wallerstein iç dinamiklere ağırlık verir görünmemektedir.

3.1.2. Robert Brenner'in Kapitalizmin Doğuşu Teorisi:

Modern marxizmin en önemli isimlerinden birisi hiç kuşkusuz Brenner'dir.

3.1.3. Brenner'in Kapitalizm Teorisi:

Brenner'a göre kapitalizm ücretli emeğin sömürsüne dayanan bir sınıf sistemidir. Kapitalizm, tarihsel olarak sınıf mücadeleleri sonucu gelişmiş; emeğin üretkenliğinde sağlanan nispi artış nedeniyle birikim yaratarak yenileşme yoluyla kendini büyüten bir sistemdir.

Brenner'a göre kapitalizmin kendinden önceki ekonomik düzenlerden farklı ve üstün yanı, sürekli büyüme özelliği göstermesidir (Brenner 1977: 25). 15. yüzyılda İngiltere'de üretim ve mülkiyet ilişkilerinde önemli değişimler yaşanmıştır. Ürün fiyatları düşmüş; toplam gelir artmıştır. Toplam gelirin artması emeğin aşırı sömürülmeden de gelir elde edilebileceği düşüncesini uyandırmıştır. Kapitalist sınıf, emeğe verdikleri ücreti sınırlandırmak ve baskılamak yerine emeğin üretkenliğini yükseltmek yoluyla birikim sağlama yoluna gitmiştir.

3.1.4. Brenner'ın Nispi Artı Değer Artışı Teorisi:

Kapitalizm üretici güçlerin gelişimiyle nispi artı değer yaratmaktadır. Yaratılan artı değer işçi ücretlerinin yükseltilmesinde kullanılabilirdiği gibi 16. yüzyılda olduğu gibi ilkel sermaye birikiminde de kullanılabilir. Kısacası üretkenliğin yükselmesi sermaye birikimine neden olur. Sermaye bu yolla yeniden üretilir. Brenner'a göre kapitalizmin tarihsel ayırt edici özelliği, ücretli emeğe dayanan sınıf sisteminin yenileşmesi ve bu yolla sağladığı birikim sürecinden kaynaklanmaktadır.

Brenner değişim amaçlı kar elde etmeye dayalı üretimin tek başına sermaye birikimi sağlamaya yetmeyeceği düşüncesindedir. Brenner'a göre ancak "emek özgürse" meta olduğu bir pazarda üretkenlik gösterir.

"..ancak emeğin üretim araçlarından ayrıldığı ve emekçilerin herhangi bir tahakküm ilişkisinden kurtarılmış bulunduğu yerde, hem sermaye hem de emek gücü, en üst teknolojik seviyede birleşmelerini mümkün kılacak şekilde "özgür" olurlar" (Brenner 1977: 36). Kısacası Brenner'a göre emek özgürse birikim artar. Artan emek üretimi nispi artı değer üretiminde değer artışı sağlayabiliyorsa birikim kendini yeniler.

Brenner'a göre kapitalizm 16. Yüzyılda İngiltere'de tarımsal üretimde daha önce eşi görülmedik düzeyde üretim artışını başarılmasından dolayı gelişmiştir. Kısacası kapitalizm, gelişimini üretkenliğine borçludur. Brenner'a göre kapitalist üretim ilişkileri emeğin metalaştığı derinlik ve çapta sistematik olarak nispi artı değer artışı sağlamaktadır.

a) Güçlü bir ulusal pazarın bulunması:

Brenner'a göre güçlü ulusal pazarların bulunması emeğin üretkenliğinin artması için gereklidir. Ulusal pazarın güçlü bulunmadığı durumlarda emeğin güçlü sınıf yapısı gelişmemekte ve bunun sonucunda yatırım yapılamamaktadır.

b) Avrupa merkezci ve İngiltere modelini temel alması.

Hiç kuşkusuz Brenner'ın yaklaşımı Avrupa merkezci bir yaklaşımdır. Hatta, Brenner'ın bu yaklaşımında kapitalizmin başarısı İngiltere örneğinde sözkonusudur. Başka bir deyişle Brenner kapitalizmin geliştiği tek ülkenin İngiltere olduğunu düşünmektedir.

c) Toprak sahiplerinin öncü rolü oynaması:

Brenner kapitalizmin gelişmesinde 16. Yüzyılın toprak beylerinin ve toprak beylerinin yaptığı kira sözleşmelerinin rol oynadığını iddia etmekte; devletin bu başarıdaki rolü ve ayrıca özellikle tarımda çalışan ücretli emek sahibi işçilerin ve köylü üreticilerin rolü konusunda hiçbir şey söylememektedir.

d) Sınıf mücadeleleri yaklaşımı:

Brenner'a göre bir ekonomik sistemi üretim ilişkileriyle tanımlamak mümkündür. Bu bağlamda kapitalizmin merkezinde yer alan toplumsal üretim ilişkileri kapitalizmin temelidir. Bir başka deyişle, Brenner, Sweezy ve Wallerstein gibi değişim mekanizmalarının üzerinde durmamaktadır. Çünkü ona göre değişim, yeni bir değer yaratmaz.

Brenner feodalizmin çöküşüyle kapitalizmin doğuşunu eşitler. Ona göre feodalizmin çöküşü kapitalizmin gelişiminin bir ön uzantısıdır. Feodalizmden kapitalizme geçiş üretim ve mülkiyet ilişkilerindeki değişimle gerçekleşmiştir. Brenner'a göre kapitalizme geçişlerin sonuçlarını sınıf mücadeleleri belirlemiştir.

Brenner tamamıyla ekonomik bir bakış açısı sergilemiştir. Ona göre feodalizmin çöküşü ve dolayısıyla kapitalizmin gelişimi tamamıyla maddi ekonomik gelişmelerin bir sonucudur. İngiliz toprak beyleri ortaçağın sonlarına doğru gelişen ve zenginleşen üretici köylü sınıfıyla birlikte ekilebilir arazilerini ellerinde tutmak ve nüfuzlarını

genişletmek dűřuncesiyle yeni bir kırsal kapitalist sınıfın doğuna aracılık etmişlerdir. Toprak beyleri zengin çiftçilere ticari sözleşmelerle arazilerini kiralama yoluna gitmişlerdir.

Brenner'in yaklaşımında sınıflar homojendir. Brenner ortaçağın sonlarında köylüler arasında yaşanan toplumsal tabakalaşmaya değinmemiştir. Bir başka deyişe, Brenner Ortaçağ köylülüğü içerisinde oluşan sınıf farklılaşmasını küçümsemiştir.

Brenner iddialarının merkezine toprak sahibi beyleri oturtmuřtur. Műlksűzeřen köylülerin bazıları Brenner'a göre toprak sahibi beyler tarafından kiracı çiftçilere dűnűřtürűlműřtir. Bir bařka deyiře, deęiřimin öncűsű ve lider Brenner'a göre toprak sahibi beylerdir. Feodalizmin çökűşünde insiyatifi ellerinde tutanlar onlar olmuřtur.

Toprak sahibi beyler arasına yüksek aristokrasi sınıfı da dahildir. İngiliz aristokrasisi Brenner'a göre yenilikçi toprak beyleri arasındadır. Kapitalist çiftçilere kiraladıkları araziler yoluyla teknik yenilikleri teşvik eden, kapitalist tarıma yön veren liderler toprak sahibi beylerdir. Brenner toprak beyliğinin kapitalist gelişmeyi belirlediği sonucuna varmaktadır.

e) Çeşitli Avrupa devletlerinde kapitalizmin gelişmesine ilişkin yaklaşımı:

Brenner 17. yűzyıl Hollandası'nı "prekapitalist" olarak nitelendiren Hobsbawm ve Wood'a katılmamaktadır. Brenner'a göre Kuzey Hollanda'da toprak sahipleri etkili deęildi. Köylű üreticiler buralarda kalabalık bir nüfus oluřturuyorlardı ve piyasa ekonomisine baęımlı hale gelmiřlerdi. Bu durum tarımsal alanda dűnűřűmű getirmiřtir (Brenner 1985: 145).

Brenner göre kapitalizmin kökleri sadece İngiltere'de gelişmiştir. Ona göre İngiliz kapitalizmi emsalsizdir. Kapitalist başlangıcın örnek ülkesi İngiltere'dir.

Brenner Fransa'da kapitalizmin geliřtięini kabul etmemektedir. Çünkü Fransa mutlakiyetçi devletin güçlü olduęu bir devletti. Brenner'a göre Fransa'da köylűler arazi műlkiyeti açısından oransal olarak İngiliz köylűlerinden çok daha güçlüydüler. Bu

nedenle Fransa'da kapitalizme gelişimine yönelik bir gidişat olamamıştır. Fransa kapitalizme geçişte mutlak devlet yapısı ve köylü mülkiyetinin güçlü yapısı nedeniyle başarısızdır.

Brenner'ın bu düşünceleri dikkat çekmektedir. Çünkü tarihte genel eğilim, Fransız İhtilali ve devrimini feodalizmin çöküp kapitalizme geçiş yılı olarak adlandırılmasıdır. Oysa Brenner Fransa'nın kapitalizme geçişte başarısız bir ülke olduğunu ileri sürmektedir. Bu durumda Fransız İhtilali ve devrimi kuşku altındadır. Bu yaklaşım ilginç bir şekilde Fransız İhtilali ve devrimini burjuva kapitalist devrim olarak adlandırmaya karşı çıkan muhafazakar tarihçilerin düşünceleriyle örtüşmektedir.

f) Azgelişmiş ülkelerde kapitalizmin gelişmesine ilişkin yaklaşımı:

Brenner'a göre rekabetin büyümesi ve artı değer üretimi kapitalizmin gelişmesinde temel önem taşır. Brenner'ın bu yaklaşımı azgelişmiş ülkelerin neden az gelişmiş olduklarını da açıklamaktadır. Çevre ülkelerden merkez ülkelere sürekli kaynak ve artı değer aktarımı bu ülkelerde sermaye birikimine engel olmuştur.

3.1.5. Brenner'ın Wallerstein'ın Teorisini Eleştirisi:

Brenner'a göre Wallerstein kapitalist üretim ilişkilerini önemli görmüş ve emeğin sömürsünün dünya sisteminin ayrılmaz bir temeli olduğunu da öngörmüş olmasına rağmen, üretim ilişkilerinde emeğin üretkenliğini yeterince ciddiye almamıştır.

Brenner Wallerstein'ın analizlerinin merkezinde sınıf ilişkilerinin yer almadığını ileri sürmüştür. Bu nedenle ona göre Wallerstein yeni Smithçilik olarak adlandırılabilir, ekonomik gelişmenin itici gücünü kapitalist girişimci ruha bağlayan klasik ekonominin modelinden etkilenen bir davranış modeline dayanmış olmaktadır.

Brenner'a göre Brenner Avrupa'da kapitalizme geçiş sürecinde demografik ya da uzun dönemli ticarileşmeye yol açan ekonomik değişim modellerini eleştirmiştir:

Brenner'a göre ekonomik güçlere dayandırılan çalışmalar üç ayrı noktada çıkmaza girmektedir:

1. Bu çalışmalar ekonomik güçleri toplumsal yapıdan ve sınıfsal yapıdan soyutlamaktadırlar. Bu durumda sınıfsal yapı kaçınılmaz olarak gerilemektedir.
2. Bu çalışmalar sınıfsal yapıyı anlık olarak değerlendirirler; çünkü ekonomik bir analizin tarihsel eğilimleri ölçmek için kullandığı yöntem anlık analizlerdir.
3. Bu çalışmalar sınıfsal yapısının değiştirilebilir bağımsız bir değişken olarak görürler.

Brenner, kapitalist gelişmeyi açıklamaya çalışan ticari ya da demografik modellerin farklı ülkelerde farklı gelişimlerini açıklayamadığını belirtmiştir. Bir başka deyişle, ticarileşme ya da nüfus yapısındaki değişiklikler Batı Avrupa'da özgür bir köylü sınıfının ortaya çıkışıyla Doğu Avrupa'da özgürlüğünü kaybetmiş bir köylü sınıfının ortaya çıkışının nedenlerini açıklayamamaktadır.

Brenner bu bağlamda İngiltere ve Fransa 16. Yüzyılda yaşanan nüfus artışlarının İngiltere'de tarım üretiminde "çığır açacak" üretim artışlarına neden olan köylülerin mülksüzleştirilmesi sonrasında kapitalist çiftçilere kiralama modelinin kapitalizmin gelişmesiyle sonuçlanırken Fransa'da toprak sahipliğinin artmasına karşın tarım üretiminde düşüş sağlanmasının nedenlerini açıklayamadığını belirtmiştir. Dolayısıyla Brenner Sweezy ve Wallerstein tarafından benimsenen ticarileştirme modellerini bu nedenlerle reddederek eleştirmiştir.

Brenner Wallerstein'in ticarete bağlı gelişme modeli yerine sınıf yapısı ve sınıfsal mücadeleye bağlı yaklaşımını önermektedir. Brenner'a göre kapitalist gelişimin olanaklarını belirleyen demografik ya da ticari değişimler değil; sınıfsal ilişkiler ve sınıf gücünün yapısıdır.

3.1.6. Brenner'in Dobb'un Sınıf Mücadelesi Teorisini Eleştirisi:

Brenner, kapitalizme geçişin siyasal yönlerine vurgu yapmıştır. 1976 yılında yayımladığı ‘‘Sanayi Öncesi Avrupa’da Tarımsal Sınıf Yapısı ve Ekonomik Gelişme’’ adlı bir makalesinde Dobb’un sınıf mücadelesi yaklaşımını eleştirmiştir.

Brenner uzun dönemde belirleyici olanın ‘‘sınıfsal ilişkiler ve sınıf gücünün yapısı’’olduğunu ileri sürerek bu yapının her türlü modeli ve olanakları belirleyici faktör olduğunu vurgular.

Brenner’a göre sınıfsal yapının anlaşılması için doğrudan doğruya mülkiyet ilişkilerine bakılması gerekir. Bir başka deyişle, artı değere kimin el koyduğu önem taşımaktadır. Brenner üretimi gerçekleştiren güçlerle artı değere el koyan toplumsal güçlerin farklı olduğunu vurgulamaktadır. Artı değere el koyma ilişkisi bir kez kurulduğunda kendisini yeniden üretmekte ve bu modelin belirlediği çerçevede gelişim izlenmektedir.

Brenner kentleşme ve ekonomik faktör modellerini de reddetmiştir. Bu bağlamda Brenner feodalizmin 14. Yüzyıla 16. Yüzyıl arasında gerilemesine yol açan faktörün toprak sahiplerinin senyörel ilişkileri ve kontrolü yoğunlaştırma ve zorla kabul ettirme çabalarına karşı köylülerin sınıf yapılarından kaynaklanan nedenlerle başarısız olduğunu ileri sürmüştür. Brenner’a göre bunun nedeni İngiliz köylüsünün göç ve direniş yoluyla üzerlerindeki feodal kontrolü kırmayı başarmalarıdır. İngiliz köylüsü bunu başarmıştır ama topraklarının kontrolünü ellerinde tutmayı başaramamıştır.

Brenner 16. Yüzyılda İngiltere’de devletin desteğiyle toprak sahiplerinin köylü ayaklanmalarını bastırdıktan sonra ele geçirdikleri toprakların etrafını çitlerle çevirerek özel mülkiyetin yolunu açtuklarını göstermiştir. Brenner’a göre toprak sahipleri böylece kapitalist çiftçilere kiraya verebilecekleri toprak sermayesine sahip olmayı garantileyerek kapitalist yatırımlar yapmaya yetecek sermayeyi elde etmenin yolunu bulmuşlardır. Bu noktada Brenner tarım toplumunun katmanlı yapısının kiracı çiftçilere gelişme yolunu açtığını belirtmektedir. İngiliz toprak sahipleri kapitalizme geçişte

konumlarını korumak için kapitalist çiftçilere geniş toprak arazilerini kiralama yoluyla ayakta kalmayı başardılar. Öte yandan Fransa'da köylüler toprak sahiplerine karşı topraklarını ellerinde tutma mücadelesinde başarılı oldular. Bu nedenle Fransa'da kapitalizmin gelişmesi gecikti. İngiltere'de tarımda kapitalistleşme sanayide de kapitalistleşmeyi tetikledi. Bu da arımda verimlilik artışını getirdi. Böylece emeğini özgürce sanayide çalışmak için kiralayacak ücretli bir işçi sınıfı doğdu. Tarım arazilerindeyse kapitalist çiftçiler yeni bir köylü üretici sınıf oluşturdu.

Özetle, Brenner Dobb'u farklı bir açıdan eleştirir. Ona göre Dobb'un sınıf ilişkileri ve mücadelesi yaklaşımı doğru olmakla birlikte Dobb, özellikle küçük köylü üretiminin gelişimi ve köylülerle lordlar arasında feodal artığa el konulması ilişkisinde tamamıyla ekonomik analiz yöntemini kullanmakla kendi çizdiği yoldan ayrılmıştır. Bu bağlamda Brenner Dobb'un belirlediği yöntem Dobb'dan daha bağlı kalmakla Dobb'un teorisine daha yakın bir marxist teorisyendir.

3.1.7. Wallarstein-Brenner Tartışmasının Değerlendirilmesi:

3.1.7.1. Wallerstein'in tezlerine yakın değerlendirmeler:

a) Eric Hobsbawm ve eşitsiz gelişme:

Eric Hobsbawm kapitalizmin doğuşu teorilerine ilk getirdiği kavramlar "eşitsiz ve müşterek gelişme" kavramlarıdır. Hobsbawm'a göre eşitsizlik kapitalizmin en merkezi kavramıdır.

Hobsbawm'a göre "feodalizmden (kapitalizme) geçişin dünya çapında, hayli eşitsiz bir gelişme durumu olduğu gerçeğini inkâr etmek mümkün değildir." Bir başka deyişle, Hobsbawm'a göre kapitalizmin Avrupa'daki gelişiminin etkisi özel bir önem taşımaktadır.

Hobsbawm feodalizmin krizinin bir eşitsiz gelişme krizi olduğunu ve Batı Avrupa'daki bütün sektörlerini de içine aldığı belirtmiştir.

Hobsbawm'a göre "14. yüzyıl krizinde ilginç olan şey yalnızca geniş çaplı feodal malikâne tarımının değil, İtalyan ve Flaman tekstil endüstrilerinin de çöküşüdür. İngiltere ilerlemeye devam eder ama çok daha ileri konumdaki İtalya ve Flandr bir daha asla toparlanamaz (Hobsbawm 1976: 160).

Hobsbawm'a göre eşitsizlik yalnızca feodalizm krizini değil, bizzat kapitalizmin ortaya çıkışını da karakterize eder. 14. Yüzyıldan 17. Yüzyıla kadar Avrupa'daki tüm gelişmelere, bir yerlerdeki gerilemenin başka bir yerde ilerlemeye olanak sağladığı, tekrarlayan krizlere damgasını vurur. Bu düşünceler aynı zamanda kapitalizmin iç dinamiğine ilişkin temel bir özelliğini anlatmaktadır. Kapitalizmde eşitsizlik diyalektik bir ilişkidir. Kapitalizm sıfır toplamlı bir ekonomik ve sosyal teori ve pratiktir. Kapitalizmde birilerinin çıkarı, ancak diğerlerinin zarara uğramasıyla gerçekleşir. Birilerinin kazanması birilerinin kaybetmesine bağlıdır. Birilerinin zenginliği, toplumun geniş kesimlerinin yoksulluğuna bağlıdır. Dünyanın gelişmiş ülkelerindeki zenginlik, başka bölgelerindeki yoksulluğun karşılığı ve sonucudur. Çünkü kapitalizm sömürü ve yayılmacılık sistemidir. Hiçbir şey yoktan var olmayacağı gibi var olan hiçbir şey de yok olmaz. Maddenin dönüşümü kuralı gibidir bu. Bir mal ya da hizmetin değeri o mal ya da hizmetin sağlanması için harcanan emeğin karşılığıdır. Bunun üzerinde oluşan fiyat aslında o emeğin yarattığı artı değerdir. Kapitalizmde artı değer sermayedarın lehine kar olarak yazılmaktadır. Karın karşılığı aslında emeğin sefalet ücretiyle malın değeri arasında kalan kısımdır. Bu kısma emekçi sahip olması gerekirken, emekçiler kendi emeğine yabancılaştırılarak ürettiği mal ya da hizmetin değerinden yoksun bırakılmaktadır. Bu nedenle kapitalistin karı emekçinin sömürülmesi oranı ölçüsündedir. Emeğin yoksulluğu kapitalistin zenginliğinin karşılığıdır. Zenginlik, geniş emekçi kesimlerinin yoksulluğuna bağlıdır.

Hobsbawm bu sürece aynı zamanda dışsal faktörleri de eklemektedir. Batı Amerika'nın bağımlı ekonomilere ve sömürgelelere dönüşmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Kapitalizm aslında bir el koyma sürecidir. Kapitalizmin tarihi bu nedenle aslında savaşların, yağmalamaların tarihidir. Kapitalizm sömürü olmadan yaşayamaz. Kapitalizm kendisine yeni pazarlar bulmadan yaşayamaz. Kapitalizm

metalaştırma sınırlarını genişletmeden var olamaz. Mutlaka kendisine alım satım konusu yapabileceği yeni ilişkiler, yeni mal ve hizmetler bulmak zorundadır.

Hobsbawm bu bağlamda şu sonuca varmıştır: “Avrupa kapitalizminin belirgin etkisi dünyayı her zamankinden daha keskin biçimde iki bölüme ayırmasıdır. “Gelişmiş” ve “azgelişmiş” ülkeler. Başka bir deyişle, sömürenler ve sömürülenler (Hobsbawm 1976: 54).

Eşitsizlik kapitalizmin doğuşu ve gelişiminde en başat en merkezi bir role sahip olan temel kavramdır. Bir yerdeki kazanç kaçınılmaz olarak diğerlerinin kaybetmesinin, zarara uğramasının karşılığıdır. Kimseyi zarara uğratmadan kazanç sağlanamaz. Sömürmeden kar elde edilemez. Eşitsizlik kapitalizmin tam merkezindedir.

Liberal ekonomistler eşitsizliğin kapitalizmin itici gücü olduğunu ileri sürerler. Onlara göre insanlar doğuştan eşit olmayan yetenek ve becerilerle donatılmıştır. Eşit olmayanlara eşit muamele bir tür terördür. Doğuştan daha akıllı, daha yetenekli olan insanlara diğerleriyle eşit muamele yapmak adil değildir. İnsanların eşit olmadıklarını ve eşit olmamaları gerektiğinin de bir etik kural olarak kabul edilmesi gerekir. Eşitsizlik kapitalizmin yaratıcılığının, ilerlemesinin ve dinamizminin temel koşuludur.

Aslında bütün liberal ekonomistlerin teorilerinin temelinde yatan gerçek budur: İnsanlar eşit değillerdir ve eşit de olmamaları gerekir. Eşitsizlik, kapitalizmin içkin doğasıdır. Liberal ekonomistlerin hemen hepsinin karşı çıktığı şey, eşitliği sağlayacak veya en azından eşitsizliğe müdahale edecek politikaların izlenmesidir.

Hobsbawm’ın kapitalizmin gelişimine ilişkin teorilere getirdiği ikinci temel kavram, “17. Yüzyıl krizi”dir. Hobsbawm 17. Yüzyıl krizi kavramıyla “kapitalizmin başlama sıçrayışından sonraki döneme damgasını vuran yaygın siyasal ve ekonomik zorlukları” ifade etmiştir (Hobsbawm 1965: 5-58).

17. yüzyıl kapitalizmin geliştiği yüzyıldır ama önceki yüzyıldan gelen birçok feodal kurumun güçlü olarak yaşamakta olduğu bir yüzyıldır. Oysa kapitalizm 16. Yüzyıldan başlayarak hızlı bir sıçrama yaşamaktadır.

Hollanda 17. yüzyılda dünya ticaretinin büyük bölümünü ele geçirmiştir. Uluslararası ticaretin lider ülkesidir. Oysa aynı zamanda feodalizmin ayakta olduğu bir ülkedir. Hobsbawm'a göre Hollanda aslında bir feodal alım-satım ülkesidir. O halde Hollanda ekonomisini kapitalizm öncesi (prekapitalist) ekonomi olarak tanımlamak mümkündür (Hobsbawm 1965: 42). Çünkü Hollanda uluslararası ticarete başarısı nedeniyle kapitalizme geçiş yapmadan tutunabilmiştir.

Marxist teorisyenler içerisinde ticaret ve sömürgeciliğin önemi üzerinde en çok duran teorisyen, Eric Hobsbawm'dır. Hobsbawm dünya pazarlarının sanayi devrimi için temel bir önem taşıdığını ileri sürmüştür.

Hobsbawm Avrupa'da 19. yüzyılda deniz aşırı ülkelerle yapılan ticaret sonucu oluşan dış pazarın iç pazardan kat kat üstün olduğunu belirtmiştir (Hobsbawm 1969:32).

Hobsbawm'a göre sanayi devrimi dünya pazarlarının ele geçirilmesine neden oldu. Deniz aşırı ülkelere pazarın yayılması Avrupa içerisinde imalat sektörü içerisinde ihracata dayalı imalatın yükselmesine ve yeni üretim merkezleri oluşmasına neden oldu.

Başta gelen ihracata dayalı imalat sektörü, pamuklu dokuma oldu. Avrupa'nın birçok yerinde pamuklu dokuma imalatı yapan manifaktürler açıldı. Üretilen mallar deniz aşırı ülkelere ve sömürgelere satılıyordu.

Hobsbawm kapitalizmin gelişmesi açısından sanayi devriminin denizaşırı pazarların oluşumunun üretim tarzı ve üretim ilişkilerini değiştirmesini vurgulamıştır.

3.1.7.2. Aymard ve İtalya'da Kapitalizmin Kökleri:

Kapitalizmin gelişmesinde dışsal faktörlerin rolünü kabul etmekle birlikte iç faktörlerin ve sınıfsal mücadelelerin belirleyici olduğunu ileri süren Aymard'ı her ne kadar içsel faktörleri savunan teorisyenler arasında açıklamamıza rağmen bu konuda Aymard'ın konumu tartışmalıdır.

Aymard öncelikle bir Braudel hayranıdır. Sweezy'nin kapitalizmin gelişmesinde dışsal faktörlerin rolü konusundaki tezlerini benimsemiştir. Aymard aynı zamanda Wallerstein'la birlikte İtalya'nın kapitalizme geçişinde belirleyici etkenin kapitalist dünya ekonomisinin doğuşu olduğu tezini de izlemiştir.

Aymard'la Wallerstein'ın yolları Wallerstein'ın İtalyan kapitalizminin başarısızlığını açıklarken İtalyan tarımının toplumsal gerçeklerini göz ardı etmek pahasına ticaret ve sanayiye ön plana çıkarmış olmasıyla ayrılmıştır.

Aymard İtalya'da kapitalizmin köklerinin ve başarısızlığa uğramasının kapsamlı ve derin bir incelemesini yapmıştır.

Aymard işe İtalya'da ortaçağın sonlarına doğru feodalizmin kalıntılarının izini sürmekle başlamıştır. Bu bağlamda ilginç bir tarihsel gelişme, 15. Yüzyıldan itibaren köleliğin tüm izlerinin İtalya'dan silinmiş olduğunu gözlemesi olmuştur. Bunun anlamı şudur: İngiltere'de 16. Yüzyılda görülen köylü sınıfın mülksüzleştirilmesi olgusu İtalya'da bundan çok önce, 13. Ve 14. Yüzyıllarda başlamıştı.

İtalya'nın coğrafi yapısı uzun ve ince bir nitelik taşır. Ülke bu nedenle coğrafik olarak kuzey ve güney olarak iki ayrı karakter göstermektedir. Zengin kuzeyliler ortaçağdan başlayarak yoksul güney kentlerinden geniş araziler alarak kapitalist çiftlikler satın almışlardır. Bu toprak beyleri zamanla yerel tüccarlara dönüşmüşlerdir. İtalyan toprak beyleri tarımdan elde ettikleri artı değeri sermaye yatırıma dönüştürmeyi düşünmemişler; ticari sermayeyi yeğlemişler; ticari sermaye gelirlerinin yetersiz kaldığı noktadan itibaren de tarım arazilerinde çalışan işçilerin sömürü düzeyini

arttırmışlardır. İtalya ücretli emek yönünden Avrupa'nın diğer ülkelerinden daha yaygın bir uygulamaya sahne olmuştur.

15. yüzyılda İtalyan kent devletlerinin 5'i birleşmiştir. Bu durum pazarların gelişmesi sonucunu doğurmuştur. İtalya deniz ticaretinde öne çıkmıştır. Bölgelerarası ticaret artmış; pazarlar ve tarım iyice metalaşmıştır. Bu dönemde tarımda sağlanan verimlilik artışı sağlayan metotlarla birlikte İtalya bugün bile doğal güzellikleriyle ünlü tarım vadilerine sahip olmuştur. Bu dönemde kentler de gelişmiş; kent meta üretimi de gelişmiştir. Kısacası İtalya diğer Avrupa ülkelerinden daha önce gelişmiştir. İtalyan rönesansı olarak nitelendirilen ekonomik, toplumsal ve kültürel devrimsel dönüşüm bu çağlara özgüdür. Rönesans yepyeni toplumsal ilişkiler, yepyeni kültürel değerler ve yeni siyasal yapılar getirmiştir. Ne var ki bu zamanlama farkı ileride İtalya'nın aleyhine dönmüştür. Kuzey İtalyan tüccarlar 13. Yüzyıldan 15. Yüzyıla kadar tüm Avrupa'nın toptan satış ticaretine egemen olmuştur. İtalyanlar uluslar arası deniz ticaretine de egemen olmuşlardır. İtalya artık dünya ticari sermayesinin lideri konumuna gelmiştir.

Aymard her ne kadar dışsal faktörleri çözümlemesine temel almadıysa da kendi çözümlmelerinde üretici köylülerin ekonomiye katkısına da değinmemiştir. İtalya aslında kendi gücünün kurbanı olmuştur. İtalyan kent tacirleri o kadar zenginleşmişlerdir ki İtalyan iç ekonomisine yön vermeyi ihmal etmişlerdir.

Aymard bu noktada feodalizmin çöküşünde dışsal faktörlerin rol oynadığı tezine daha yakındır. Ne var ki Aymard devam etmektedir: "Bir kez daha ticari sermayenin "yapısal" karakterini ve onun daima üretim süreçleri yerine üreticiler üzerindeki basit mali kontrolü tercih etmeye yönlendiren dolaşıma girmiş metaların üretim tarzına karşı kayıtsızlığını görmekteyiz" (Aymard 1982: 167). Kısacası İtalyan kentli tüccarlar kentlerdeki meta üretimine yatırım yapmamışlar; üretimlerini bu yolla artırma arayışına girmemişlerdir. Kırdaki bulunan kapitalistler de bu süreçte kentli tüccarların etkisiyle sanayiden uzak durmuşlar ve sonuçta İtalyan kapitalizminin gelişimi için gerçek bir ulusal Pazar yaratılamamıştır. İtalya'da merkezi bir egemen devletin bulunmaması geniş ve derinlikli bir ulusal pazarın kurulmasını engellemiştir.

Aymard'a göre bunun temel nedeni İtalyan kapitalizminde kentlerdeki ticari sermayenin özellikleridir (Aymard 1982: 185). Bir başka deyişle aşırı sömürge toplumsal üretim ilişkilerindedir. İtalyan kuzeyli tüccar güneyli kırsal yöreler de dahil olmak üzere kırsal kesime ticari sermayesini akıtmakla birlikte bu ticaret ve imalat sektörünü besleyecek boyutta tarımsal büyüme ticareti önceye alınmasından dolayı sağlanamamıştı ve bu durum yiyecek yoksunluğuna dek dayandı. Kentli kuzeyli tüccarlar çareyi yoksul güney kentlerindeki tarımsal üretimlerini tasfiye etmekte buldular. Kuzeydeki kentlerine çekilip kendi kırsal sanayilerine, gösterişli malikanelere ve hatta kuzeyin tarihi kentlerinin belediye tahvillerine yatırım yapmaya yöneldiler.

Henry Heller: Alt bölümde kapitalizmin gelişiminde üçüncü kuşak tartışmalar bağlamında değerlendirilmiştir.

IV. BÖLÜM

4. ÜÇÜNCÜ KUŞAK TARTIŞMALAR: HELLER-BRENNER TARTIŞMASI

4.1. Henry Heller'ın Kapitalizmin Doğuşu Teorisi:

Heller kapitalizmin doğuşu için sınıf ve üretim ilişkilerinin belirleyici olması konusunda önceki düşünürlerle aynı düşüncededir. Heller öncelikle diğer modern marxist teorileri değerlendirmekte ve her birinde kapalı olarak beliren Smithçi liberal yaklaşımların izini sürmekte ve bu yaklaşımların kendi içinde ve tarihsel gerçekliklerle tutarsızlıklarını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kendi teorisini oluşturmaktadır.

Heller kapitalizmin gelişmesinde salt ekonomik mekanizmalara dayanmaz. Ona göre kapitalizmin gelişmesini ekonomik planda ortaya çıkan yeniliklerden çok ilkel birikimin zorlayıcı etkileri, mutlak artı değer üretimi ve devlet politikalarında aramak gerekir (Heller 2017: 114).

Heller küçük üreticilerin üretimi yeniden örgütlemeleri ve yeni imalat yöntem ve teknikleri uygulamaya koymalarıyla bu sektörleri kontrol altına alıp kapitalistleşmelerinin kapitalizmin gelişmesine kilit rol oynadığını ileri sürmektedir. Ayrıca, Heller kapitalist gelişmenin sadece ekonomik bakımdan değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal anlamda tanımlanması üzerinde önemle durmaktadır. Heller kapitalizmin doğuşunda zenginleşen köylü küçük üreticilerin önemine işaret etmektedir. Ona göre kapitalizmin doğuşunda “gerçek devrimci” rol oynayan kesim ticari sermaye değil, köylü üreticilerdir.

Heller'a göre az gelişmiş ülkelerde sermaye birikiminin kök salınamaması sınıfsal nedenlerden kaynaklandığı kadar, dış siyasal ve ekonomik baskıların bu sınıfsal yapıyı yaratmak ve biçimlendirmekteki etkisi göz ardı edilemez. Bir başka deyişle, küresel sermaye hiçbir zaman kendisine komprador yerli bir sermaye kurmakta güçlük çekmez. Ne var ki komprador (işbirlikçi) sermaye ülke içerisinde kapitalizmin gelişmesini engelleyen bir sınıftır. Bu nedenle az gelişmiş ülkeler dış siyasal ve ekonomik etkileri kırmak zorundadırlar. Aksi takdirde sermaye birikimi sağlanamamaktadır. Bu bağlamda Heller'ın kuramında önemli bir yer tutan kapitalizmin gelişiminde ulusal devletin kaçınılmaz bir gereklilik olduğu düşüncesinin Fransa örneğinde kanıtlandığını görmekteyiz. "Gerçekten monarşinin ekonomik ve diğer yönlerden güçlü bir ulusal devlet kurmayı sürdürmesi, bir kez ortaya çıktığında, Fransız kapitalizmini güçlendirmiştir" (Heller 2017: 110).

Heller İtalyan kapitalizminin gelişimi açısından önem taşıyacak ulusal bir pazarın yaratılamamasının temel nedeninin İtalya'nın merkezileşmiş bir egemen devlet olmamasından kaynaklandığını ileri sürmektedir (Heller 2017: 87).

Heller Almanya'da kapitalizmin geç gelişmesini İtalya örneğinde olduğu gibi ulusal birliği sağlamış egemen bir devletin olmamasıyla açıklamaktadır (Heller 2017: 110). Şöyle ki: Böyle bir devletin eksikliği Alman ticari sermayesini dış pazarlarda söz sahibi olmak için gerekli korumadan yoksun bıraktı ve ayrıca ulusal bir pazarın gelişmesini engelledi. Bu da bir burjuva sınıfının oluşmasına izin vermedi.

Heller Almanya ve Fransa'da kapitalizmin bastırılmasında sınıf mücadelelerinin de altını çizmektedir (Heller 2017: 111). Feodal güçler Almanya ve Fransa'da kapitalizmin gelişmesini baskıyla geciktirmişlerdir. Alman ve Fransız soylu sınıfları kapitalizme karşı direnmiştir. Öte yandan Fransa ve Almanya'da kentsel ticari sermayenin kırsal üreticileri boğduğunu görmekteyiz

4.2. Heller'ın Brenner'ın Kapitalizmin Doğuş Teorisini Eleştirisi:

1. Üretim ilişkileri açısından:

Bu bağlamda Heller'a göre öncelikle Brenner da – her ne kadar önceliğin üretim ilişkilerine ve toplumsal mülkiyet ilişkilerine verilmesi gerektiğinde ısrar etseler de- Wood gibi piyasaya “fazla önem vermesi” nedeniyle Smithyen anlayışlara yaklaşmıştır.

2. Nispi artı değer artışları açısından:

Heller, Brenner'ın kapitalizmin ilk aşamalarında tarımda yaşanan üretkenlikle açıklamasını haklı bulmamaktadır (Heller 2017: 128). Heller'a göre Brenner'ın nispi değer artış kuramı tarihsel gerçekliklerle karşılaştırıldığında abartılıdır. 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıla kadar İngiltere'de tarım artışları incelendiğinde üretkenlikte görülen artışın Brenner'ı haklı kılacak derecede yüksek oranda işçi başına üretim artışının yaşanmadığı görülmektedir (Heller 2017: 128).

3. Mutlak artı değer artışları açısından:

Ayrıca Brenner'ın emeğin üretimde nispi değer artışı sağlamasından yola çıkarak emek üretkenliğini veri alması karşısında Heller Marx'ın mutlak artı değer artışının sağlanması mekanizmalarından birisi olan ücretlerde düşüşler ve iş yoğunluğunda artışlar sağlanması yollarını tartışmaya açmaktadır. Heller'a göre hiç kuşku yok ki İngiltere'de 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıla kadar mutlak sermaye birikimi bu yolla sağlanmıştır (Heller 2017: 129-130). Heller'a göre kaldı ki, bir sermaye birikimi sağlanmışsa da bu emeğin gelirini neredeyse hiç arttırmamıştır. Sanayi devrimi öncesi ücretleriyle sanayi devrimi sonrası ücretleri karşılaştırdığımızda bu sonuç görülmektedir (Heller 2017: 130).

Heller, kapitalist üretim ilişkilerinin ve özellikle Brenner'ın teorisinin bel kemiğini oluşturan nispi değer artışlarının etkilerini göstermesinin yüzyıllar aldığını, 19. yüzyıla dek etkisini göstermediğini iddia etmiştir. Ona göre nispi değer artışlarının ekonomik büyümeyi arttırması ancak uzun dönemde gerçekleşmiştir. Heller

kapitalizmin Batı'daki gelişimini bu nedenle aşama aşama gerçekleşen bir süreç olduğunu belirtmiştir (Heller 2017: 329).

Heller, Brenner'ın sermaye birikiminin emeğin üretkenliğinde sağlanan artışla yaşandığı teorisine karşıdır. Ona göre emeğin üretkenliği ve dolayısıyla geliri arttığı sürece sermaye birikimin arttığı düşüncesi doğru değildir. Tam tersine sermaye birikim içindeki payı artan emek geliri nispi olarak sermaye birikiminin düşmesine neden olur. Sermaye birikiminin sağlanmasının emek gelirinde görülen artışla sağlandığı düşünülse bile sermaye birikiminin sağlanmasının uzun bir süreci gerektirdiği ve en az nispi değer artışları kadar mutlak değer artışlarının sonucu olduğu unutulmamalıdır.

4. Avrupa merkezilik ve İngiltere örneği olması açısından:

Heller'a göre kapitalizm Brenner'ın öngördüğü şekliyle Avrupa'ya özgü, hatta Brenner'ın teorisinde özellikle beliren İngiltere örneğinde açıklanamaz. Kapitalizm üretim ve sınıf ilişkilerine dayanan bağımsız bir küresel sistemdir. Gelişmiş ülkelerde olduğu kadar az gelişmiş ülkelerde de geçerlidir. Heller, emeğin öncülüğünde emeğin gelirinin ve gücünün artarak bir değişim yaşanabileceği düşüncesinde Brenner kadar iyimser değildir.(Heller, 2017, s.132) Heller'a göre kapitalizmin gelişimi kıta Avrupası kadar Avrupa dışındaki ülkelere bağlıdır. Heller bu noktada kapitalizmin gelişmesinde dışsal faktörleri gündeme getirmektedir. Heller'ın deyişiyle, Brenner ona göre " böyle bir gelişime yeterince küresel bakmayı becerememektedir" (Heller 2017:132). Bir başka deyişle, Heller dünya pazarlarının kapitalizmin doğuşundan bağımsız bir etken olarak gerek Avrupa devletleri arasında rekabete yol açarak gerekse sömürülen ülkelerle Avrupa devletleri arasında eşitsiz gelişmeyi tetikleyerek etkilediğini düşünmektedir. Heller bu etkiyi mal değişimi ve ticaretin artması şeklinde bir sonuçla açıklamamakla birlikte ülke içerisinde ödenmemiş emeğe artı değer olarak el konulması ve yabancılaşmış emeğin işe konulması etkisini yarattığı düşüncesindedir (Heller 2017: 133).

5.İlkel birikimin ortaya çıkışı açısından:

Heller, Brenner'ı ilkel birikimin yaratılmasında toprak beylerinin kapitalist çiftçilere topraklarını kiralamasıyla üretildiği tezine karşı çıkmıştır. Çünkü bu kiralama

süreci aslında neden değil; sonuçtur. Önce ücretli emek gelişmiş; ücretli emeğin gelişmesiyle birlikte kapitalist rant ve mülkiyet ortaya çıkmıştır (Heller 2017: 138).

6.Özgür emek pazarı açısından:

Heller'ın Brenner'ı eleştirisinde en temel konulardan birisi, Brenner'ın İngiltere'de 16. Yüzyılın ilk yarısından itibaren gerek emek alanında gerekse rant piyasasında serbest ve özgür bir pazarın oluşmasıdır. Brenner buradan yola çıkarak köylülerin pazar bağımlılığına itilmeleriyle büyük bir kısmının ücretli emekçi olarak proleterleştiği, geriye kalan az sayıdaki köylünün de kapitalist çiftçilere dönüştüğünü belirtmişti.

Heller aslında emeğin özgürleşmesiyle ona bağlı olarak bir emek piyasasının meydana gelmesi ve yayılmasının kapitalizmin gelişiminde dönüştürücü etkisi olduğu konusunda Brenner'le aynı düşüncededir (Heller 2017: 141). Ne var ki Heller'a göre 16. Yüzyılda rasyonel ve serbest bir piyasanın varlığından söz etmek mümkün değildir. Özellikle emek piyasası açısından çok ciddi engeller vardır. 17. Yüzyılda Yoksulları Koruma Yasalarının özgür bir piyasanın oluşmasını engellediği kuşkusuzdur. Emek Avrupa'da yüzyıllarca özgür olamamıştır.

Sermaye birikiminin yaratılması çok uzun sürmüştür ama sermayenin feodal düzenin ekonomik ve sosyal kurumlarını tasfiye ederek yenilerini kurması çok daha uzun sürmüştür. Daha rasyonel ve rekabetçi bir pazarın yaratılması feodal düzenin tüm kurumlarının kapitalist kurumlarla yer değiştirmesini gerektirmiştir. 18. Yüzyılda Avrupa'da yaşanan açlık ve sefalet koşulları altında emek üzerinde çok sıkı, katı, sert disiplin kuralları uygulanmıştır. Bir bakıma gerek emek piyasası gerekse rant piyasası üzerinde sermaye deyim yerindeyse zor kullanmıştır. İngiltere'de bu yüzyılda uygulamaya konulan yoksulları koruma yasaları bu bağlamda yüzyılı anlamak açısından örnektirler.

Topraklarından çıkmak zorunda kalan "mülksüzleştirilmiş" çiftçiler kentlere hücum etmişlerdir ama kentlerde onları bekleyen açlık, sefalet ve işsizlik vardır. O

zamana dek köylerinde lordları için üretim yapan köylülerin bir kısmı kentlere geldikten sonra çalışma hevesi içinde de olmamışlardır.

Yoksulları koruma yasası kentlerde bulunan çalışmayan dik kafalı, serseri ve dilencileri “yola getirmek” için uygulandı. Amaç onları kendiliğinden çalışmaya yöneltmekti. Çok aşağılayıcı cezalar uygulandı. Acımasız yöntemlerle yoksulların uysal birer işçiye dönüştürülmesi hedefleniyordu. Bu noktada dinin de özel bir önemi vardı. Din, ideolojik bir aygıt olarak yoksulları ağır iş ve yaşam koşullarını benimseyerek sert disiplin kurallarını öncelikle kendisi üzerinde uygulamasını öngörüyordu.

Yoksulları koruma yasası ücretli çalışanları pederşahi yollarla yönetmenin bir aracı olarak kullanıldı. Böylece emek, devletin katı disiplini altında kontrol edildi. İşçilerin daha iyi çalışma koşulları ve daha yüksek ücret talepleri yoksulları önleme yasalarının sert ceza yöntemleriyle devletin baskı aracı olarak işverenlerin lehine kullanıldı.

7.Toprak sahiplerinin rolü açısından:

Heller, Brenner’in teorisindeki en merkezi kavramı hedef almıştır. Toprak sahiplerinin kapitalist gelişmeyi belirleyen öncüler olduğu tezi Heller tarafından kaynak olarak gösterdiği İngiliz tarihçileri Whittle, Overton, Habakkuk, Obrien ve Heath’ın eserlerine gönderme yaparak çürütmüştür.

Buna göre toprak sahiplerinin kapitalist çiftliklerin yerleşmesine öncülük ettiği tezi tarihsel gerçeklerle örtüşmemektedir. Aksine, kapitalist çiftliklerin yaratılmasında öncülüğü köylü üreticiler yapmışlardır (Heller 2017: 143). Köylü üreticilerin toprak sahiplerine verdikleri kiralar yüksek değildir. Toprak sahiplerinin kiraladıkları topraklara müdahalesi de son derece düşüktür. Kira şartları kiracı çiftçilerin lehine gelişmiştir. Değişimin öncüleri toprak sahipleri değil, köylü üreticilerdir. Kiracı çiftçilere dayatılan bir piyasa yoktur. Kiracı çiftçiler Pazar olanaklarını kendi özgür iradeleriyle değerlendirmektedirler. Tarımsal yenilikleri geliştirenler de kiracı çiftçiler olmuştur. Bunun kanıtı, İngiltere’de tarımda arazi verimliliği en yüksek olan yerlerin toprak beylerinin güçsüz kaldığı yerler olmasıdır (Heller 2017: 144).

Toprak beyleri genellikle edilgen sömürücüler olmaktan öteye gidemeyen bir sınıf olmuştur. Toprağın işlenmesinde faal olan sınıf, kiracı köylü üreticilerdir. Dolayısıyla feodalizmin çöküşünü hızlandıran itici güç de bu sınıftır.

8.Fransız İhtilali açısından:

Heller Fransız İhtilali hakkında Brenner, Wood ve Comminel'in yanığı içinde olduğunu ileri sürmektedir (Heller 2017: 107). 16. Yüzyılda Fransa'da da kapitalist burjuvanın ilerlediği görülmektedir. Kaldı ki Fransız İhtilali öncesinde yaşanan köylü ayaklanmaları ve burjuvaziyle soylular arasında çatışmalar olduğu kuşkusuzdur.

Heller'a göre Fransız burjuvazisi köylülerle birlik olmuş ve Fransız soylularına karşı köylülerle birlikte meydan okumuştur. Hatta Fransa'da çatışmalar çok şiddetli yaşanmıştır. Öyle ki Fransız burjuvazisi köylülerle birlikte soyluluk kavramına ideolojik bir saldırı başlatmışlardır. Fransız soyluları mutlak devlete yaslanmak; krala biat etmek zorunda kalmışlardır.

Heller, Wood ve Brenner gibi iktisat tarihçilerinin mutlakiyetçi devletin soylularla birlikte feodal rantı korumakta başarılı olduğunu kabul etmemektedir (Heller 2017:108-109). Fransız burjuvazisi köylülerle birlikte soyluluğa karşı amansız bir mücadele vermiştir. Korkunç yıkıcı iç savaşlar yaşanmıştır ve bunun sonucunda Fransız köylüsü topraklarını terk etmek zorunda kalmış; hatta 16. Yüzyıl'ın ilk yarısında kapitalizm gücünü özellikle Fransa'nın güneyinde kaybetmiştir. Ama daha sonraları Fransız burjuvazisi bu durumu kendi lehine dönüştürmeyi başarmıştır. Burjuvazi her zaman kar peşindedir. Soyluluğa karşı birlikte mücadele ettiği köylülerin terk ettiği toprakları mülk edinmiş ve aynı köylüleri yeni tarlalarında ücretli işçi olarak kullanmıştır.

Sonuçta Fransız burjuvazisi yaşanan iç savaşlar sonrasına gelişmiştir. Fransız monarşisi tarımsal gelişime yönelik yeni üretim ilişkilerini desteklemiştir. Yeni üretim teknikleri, yeni buluşlar bu gelişimde Fransız burjuvazisinin gelişiminde rol oynamıştır. Kentli ayak takımı da Fransız burjuvazisinin ücretli emek olarak emrine girmiştir. Fransız mutlakiyetçi devlet yapısı her ne kadar soyluları ve kiliseyi korumuşsa da

Fransız burjuvazisinin gelişimine engel olmamıştır. Hatta belirli bir ölçüde özendirmiştir. Fransız burjuvazisi Fransız İhtilali ve devrimi sırasında güçlüdür. Bütün bu gelişmeler ihtilal ve devrimin aynı zamanda kapitalist bir devrim olduğunu kanıtlamaya yetmektedir.

4.3. Brenner'in Tezlerine Yakın Değerlendirmeler:

a) Wood ve emek pazarının gelişmesi:

Ellen Meiksis Wood, Brenner gibi kapitalist üretim ilişkisi biçimi için bir başlangıç noktası olan ilkel birikimin oluşmasında ücretli emeğin önemli olduğuna işaret eder. Bir başka deyişle, Wood'a göre, emeğin pazara çıkması kapitalizmin başlangıcını gösterir. Bunun için serbest bir emek pazarı oluşması gereklidir. Ücretiyle çalışanlar artık günlük tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için pazara gitmektedirler. Emek artık alınıp atılabilen bir değer olarak benimsenmiştir. Özellikle emek üretkenliğindeki artışlar, Wood'a göre kapitalist piyasa ilişkilerinin bir gereğidir.

Wood'a göre özellikle manifaktürlerde emek pazarının oluşması ücretli çalışanların günlük tüketimleri için pazara girmesini ve dolayısıyla pazara bağımlı olmasını sağlamıştır (Wood 1996: 137). Bu yaklaşım Brenner'in değişim amaçlı üretim ilişkileri tanımının bir başka türevidir. Wood'a göre kapitalizmin başlangıcı açısından toprak sahiplerinin çiftçi kiracılara toprak kiralamasının mı yoksa zengin çiftçilerin toprak derebeylerine karşı yürüttüğü mücadele sonucu mu daha fazla toprak kiraladıkları sorusunun bir önemi yoktur. Önemli olan toplumsal sınıflar açısından karşılıklı olarak pazar gerçeğinin belirmesidir. Çünkü pazar bizzat bir baskı aracıdır. Pazarın işleyiş mekanizmaları olan özgürlük, rekabet ve akılcılık üretim ilişkilerinde değişim getirmiştir.

Wood toplumsal mülkiyet ilişkilerine, sınıflararası üretim ilişkilerine önem vermektedir. Ama pazarın oluşumunu anahtar bir kavram olarak görmektedir.

Wood'a göre pazar, ekonomik rekabet ve sermaye birikiminin doğması sonucunu getirmektedir. Pazarın yaygınlaşmasıysa kapitalist üretim biçimlerinin yerleşmiş olmasına bağlıdır.

Wood'un yaklaşımını aslında emek değer teorisinin bir uzantısı olarak görmek mümkündür. Bu bağlamda Wood, kapitalizmin gelişimini emek gücünün artan rolünde bulmaktadır denilebilir.

İngiltere örneğinde Wood kapitalizmin gelişmesi için gerekli koşulların Ortaçağın sonlarında yaşanan değişimlerle sağlandığını belirtir. Bir başka deyişle, kapitalizm daha sonrasında siyasallaşmıştır. Wood'un aynı zamanda bir siyaset bilimci olduğu burada belirtilmelidir. Wood'un emek değer teorisi nasıl ki John Locke'a dek giden emek değer teorisinin bir uzantısıysa, siyasal liberalizmin oluşmasını da kapitalizmin siyasallaşması olarak gören yaklaşımların bir uzantısıdır. Bu nedenle Wood'un yaklaşımını siyasal marxizm olarak nitelendirmek mümkündür.

Wood kapitalizmin gelişiminin kapitalizmin nasıl doğduğuyla doğrudan ilişkili olduğunu iddia etmiştir. Bu yaklaşıma göre kapitalist bir piyasa düşüncesi ve emeğin üretkenliğindeki artış kapitalizmin doğuşu ve gelişiminde belirleyici faktördür. Wood, bu yaklaşımını aşağıda inceleyeceğimiz Brenner'dan almıştır.

Wood da Brenner gibi Fransız İhtilali'nin bir kapitalist devrim olduğu tezine karşıdır. Fransız İhtilali ve devrimi bir burjuva devrimidir ama kapitalist bir devrim değildir. Çünkü Fransız mutlak yönetimi kapitalistleri değil soyluları koruyan bir yönetim olmuştur. Fransa'da soylular aracılığıyla feodal rant korunmuştur. Wood'a göre de kapitalizmin kökleri sadece İngiltere'de gelişmiştir. Fransa'da kapitalist bir burjuvadan söz etmek mümkün değildir.

Hollanda örneğine ilişkin olarak Wood'un yaklaşımı Hollanda ekonomisinin "prekapitalist" olduğu yönündedir. Wood'a göre Hollanda'nın büyük kentleri ve oldukça verimli tarım arazileri vardır. Hollanda'da kapitalizmin üretim artışı sağlamış olmasının Hollanda ekonomisi açısından içsel bir dinamik yaratması bu nedenle

beklenemez. Ama Hollanda'nın asıl gücü uluslar arası ticaretten kaynaklanmıştır. Başka kıtalardan gelen ham madde akışı Hollanda tarımını rahatlatmıştır. Bundan dolayı Hollandalı köylü üreticiler rekabet ortamını gerektiği gibi yaşamamışlardır. Oysa kapitalist üretim biçimlerinin gelişmesi açısından rekabeti içeren bir piyasa Wood ve takipçisi olduğu Wallerstein gibi siyasal marxistlerin olmazsa olmaz koşuldur. Bu nedenle Wood Hollanda'da erken modern dönemde kapitalizmin geliştiği düşüncelerini reddeder.

Hollanda'da yaşanan burjuva devrimi Wood açısından Hollanda'nın kapitalizmin gelişimini sağlamış olmasına yetmemektedir. Aslında siyasal marxistler burjuva devrimi kavramını reddetmektedirler. Bu, ekonomiyi ekonomik terimlerle inşa çabasının bir uzantısı, giderek Smithyen bir yaklaşımdır. Oysa her zaman ekonomi dışı faktörler etkili olmuştur. Burjuva devrimi kapitalist gelişmeyi hızlandırmıştır. Kapitalizmin doğuşu ve gelişmesi sadece ekonomik faktörlerle açıklanamaz. Sınıf mücadelelerinde sınıfların kapasitelerinin maddi temellerinde ekonomik faktörlerin yanı sıra toplumsal ve kültürel faktörler de bulunmaktadır. Siyasal Marxistler bunları göz ardı etmektedirler. Kapitalizm tarihinde ekonomi dışı faktörler hep işbaşında olmuşlardır.

Wood tarihsel gelişmeleri yaptığı bir piyasa soyutlaması üzerinden değerlendirmektedir. Varsayımsal bir piyasa düşüncesinde olmasa da özgür ve rekabete dayalı bir piyasa modelinin koşulsuz bir değerlendirme aracı olduğu görülmektedir.

b) Teschke ve emek üretkenliğinin artışı:

Teschke, tezlerini Brenner'ın kapitalizmin doğuşu tezlerini temel alarak kurmuştur. Bu teoriye göre kapitalist pazarlar emek üretkenliğini artırır. Teschke'ye göre Brenner'ın kapitalizm kavramı kendi geçimlik araçlarına aracısız erişimi kesilip Pazar koşullarına bağımlı kılınan doğrudan üreticiler ve üretim araçlarının sahibi durumuna gelmiş, üretici olmayanlar arasındaki katı toplumsal mülkiyet ilişkileri üzerine kurulu bir toplum düzeni anlamına gelir. Mülksüzleştirme süreci, özü gereği kapitalizm öncesi toplumsal mülkiyet ilişkilerininin kapitalist mülkiyet ilişkilerine niteliksek dönüşümünü gerektirir. Kapitalist mülkiyet rejimi bir kez kuruldu mu,

varlığını sürdürme ve iktisadi eyleme ilişkin belirli ve nesnel kurallar emek sürecinin her iki tarafında da sürer gider (Teschke 2017: 214). Sürecin üreticiler tarafında geçimlik araçlarından koparılan doğrudan üreticiler artık varlıklarını pazar içinde ve pazar üzerinden sürdürmeye zorlanan “özgür” işçilerdir. Bir başka deyişle Teschke, Brenner ve Wood gibi emek gücünün metalaştırılmasını, özgür emek pazarının kurulmasını ve pazar koşullarına ekonomik olarak doğrudan bağımlılığı kapitalizmin gelişmesi sürecinin unsurları olarak değerlendirmektedir. Sürecin kapitalistler tarafındaysa, sermayenin varlığını sürdürebilmesi de pazara bağlıdır. Sermayedar kazancını arttırabilmek için üretim giderlerini düşürmeyi gerektiren yollara başvurur. Bu bağlamda sermayedar rakiplerinden ucuz mal satmak için maliyetleri kısma, ücretlerin düşürülmesi ve ücretli emeğin yerini alacak teknolojik yenilikler bulma arayışına girmek zorundadır. Teschke’ye göre kapitalizmin gelişimiyle birlikte sermayedar kapitalizmin gelişimiyle birlikte artı değere el koyabilmek için üreticiler aleyhine fiziksel zor ve şiddet kullanmaya gerek duymayacaktır (Teschke 2017: 215-216).

Teschke’nin Brenner’ın kapitalizmin doğuşu teorisini desteklediği kuşkusuz olmakla birlikte Brenner’ın artık değer nispi değer artışları yoluyla artırılması tezinin yanında ücretlerin düşürülmesi yoluyla mutlak değer artışları yoluyla da kapitalist gelişmenin sağlanacağı vurgusunu yapması çarpıcıdır.

Teschke de Brenner ve Wood gibi burjuva devrimi kavramını reddeder. Ona göre feodal mülkiyet ilişkilerinin derebeylik düzenini çözmek yerine sürekli kılan beyler ve köylüler arasındaki kendini üretme kurallarını belirlemesinden ötürü dönüşüm sorunu uzun dönemli iktisadi ve siyasal bir gelişmeyi gerektirmiştir. Bir başka deyişle Teschke’ye göre sınıf çatışması, toplumsal-siyasal bunalımlar ve devrimler karmaşık bir bütünün parçalarıdır. Kısacası kapitalizm Teschke’ye göre düzene tarihsel olarak örneği olmayan, eşsiz uzun dönemli bir dinamik sağlayan bir dizi kurucu çelişkiye (emek-sermaye, sermaye-sermaye) dayanır ve bu bunları yeniden üretir (Teschke 2017: 217).

4.4. Brenner'ı Eleştiren Teoriler:

a) Terence J. Byres ve sınıf mücadeleleri teorisi:

Byres kapitalizmin gelişmesinde üretici güçlerin öncü rolüne vurgu yapmıştır. Tarih sınıf mücadelelerinin tarihidir. Sınıf mücadelesinde başı çeken güçler, gelişim düzeylerine göre belirginleşmektedir. Bir başka deyişle, sınıf mücadelesinde güçlü olmanın koşulu, üretim güçlerinde sağlanan gelişim düzeyinin güçlü olmasıdır.

Byres 1996 yılında “Yukarıdan Kapitalizm ve Aşağıdan Kapitalizm” adlı eserini yayımladı. Byres bu eserinde esas olarak feodalizmin çöküşü sırasında köylüler arasında yaşanan tabakalaşmaya dayanıyordu. Bir başka deyişle, Byres’a göre köylü sınıfının sosyal farklılaşması kapitalist gelişmenin dönüm noktasıdır.

Byres’e göre “İvmeyi toprak beylerinden ziyade zengin köylüler zorlamıştır. “Geçişin doğası köylülüğün toplumsal farklılaşmasını hesaba katmadan kavranamaz” (Byres 2006: 96).

Byres 13. Yüzyılda köylüler arasında üç farklı tabakalaşmanın yaşandığını gözlediğini ileri sürmüştür: Zengin, orta halli ve yoksul köylüler. Feodalizmin çöküş krizi serfliğin düşüşü, soyluluğun düşüşü, rantların düşüşü ama zengin köylülüğün yükselişi sonucunu doğurmuştur. Zengin köylülerin daha fazla besi hayvanları vardı. Zengin köylüler genellikle toprak sahipleri adına orta halli ve yoksul köylülerden kira toplayıcı olarak çalışırlardı. Zengin köylüler, sınıfsal anlamda köylülerden çok, toprak sahibi derebeyleri adına mücadele ederlerdi. Toprak sahibi derebeylerinin orta halli ve yoksul köylüler üzerinde kurduğu baskı ve denetim mekanizmasının yasal ve siyasi kontrol aracı zengin köylülerdi. Daha sonraları zengin köylülerin gücü daha da arttı. Yeni topraklar satın aldılar; zirai ürünlerinin bir kısmını pazarlama gücü elde ettiler ve yoksul köylüleri kendi tarlalarında ücretli emek olarak çalıştırmaya başladılar. Tarımda yaşana teknolojik yeniliklerle birlikte verim arttı. Bu da zengin köylülerin güçlenmesine yol açtı.

Byres Amerika'da kapitalizmin yükselişini Lenin'in 'Aşağıdan yukarıya-Yukarıdan aşağıya kapitalizm tezlerini geliştirerek açıklamıştır: Lenin'in Amerikan yolu olarak öngördüğü büyük toprak sahiplerinin olmadığı bir durumda kapitalist gelişmeyi sağlayacak toplumsal sınıf olarak küçük çiftçiler herhangi bir engellemeyle karşılaşmıyorlardı. Küçük üreticiler kapitalizmin ilerlemesiyle birlikte kendi içinde toplumsal farklılaşmaya uğrayacaklardı. Bir başka deyişle, kapitalizm aslında bir sosyal tabakalaşma sürecidir. Bir başka deyişle, Byres köylüler arasındaki sosyal tabakalaşmayı kapitalizme geçiş için zorunlu görmektedir. Ama bu da Byres'e göre tek başına yeterli değildir; büyük toprak sahipliğinin boyutları küçük çiftçiliğin gelişmesine engel olacak ölçüde olmamalıdır.

Byres'e göre kapitalizme geçişin temeli küçük çiftçilerin bir kısmının kapitalistleşmesi, bir kısmının da ücretli emeğe dönüşmesi sürecidir. Byres bu bağlamda Lenin'in Amerika'da piyasa özgürlüğünün olması ve büyük toprak sahiplerinin olmaması nedeniyle Amerika'yı toplumsal ve siyasal açıdan kapitalizmin en ileri ülkesi olarak tanımladığını yazmıştır (Byres 1996: 31). Byres Lenin'in bu noktada Amerikan hükümetinin küçük çiftçileri destekleyen politikalarını ihmal ettiğini ileri sürmektedir. Byres'a göre Amerika'nın başarısı tarım sübvansiyonlarıyla, küçük meta üretimini destekleyici uygulamalarla küçük çiftçiyi desteklemesinde ve devlet mülkiyetindeki arazilerin küçük çiftçilerin özel mülkiyetine çevrilmesi gibi devletin müdahaleci politikaları sonucu gerçekleşmiştir (Byres 1996: 397). Bir başka deyişle, Byres'e göre devletin müdahalesi kapitalizme geçişte önemli bir rol oynamıştır.

Byres Almanya'da feodalizmin çöküş ve kapitalizmin doğuş yüzyılı olarak 16. Yüzyılı görür. Çünkü Alman köylü savaşları 16. Yüzyılda feodalizme karşı köylü savaşlarını başlatmıştır. Byres'a göre köylülüğü toplumsal alanda neden mücadeleciler bir sınıf olarak görmekte oluşunu Alman köylü savaşlarıyla açıklamaktadır. Byres'a göre köylülüğün üst tabakası ise kapitalist sınıfın temelinin oluşturmaktadır.

Byres'ın demek istediği şudur: Kapitalizm kendilerini özgürleştirmek için uğraşan kırsal üreticiler ile güçlü feodal gericilik arasındaki çarpıcı bir sınıf mücadelesinin ortasında doğar. Feodalizmi yıkmaya ve kapitalizmi kurma girişimleri eş

zamanlı yaşandı. Alman köylü savaşlarını bu kadar önemli yapan budur. Byres bu düşünceleriyle Engels'in Alman köylü savaşlarının 1 no'lu devrim olduğu düşüncesini benimsemiştir. Alman köylü savaşları bir parçalanma ve değişim deneyimiydi. Kapitalizmin küresel tarihi parçalanmalar ve değişimlerle özetlenebilir. Diyalektik düşünme yöntemi de bunu gerektirir. Üretim güçleri arasındaki üretim ilişkilerine dayalı sınıfsal mücadele her aşamada parçalanmalar, krizler ve değişimler üretmiştir. Alman köylü savaşları bu bağlamda erken dönemde yaşanmış 1 numaralı burjuva devrimidir.

Tarih bir diyalektik sürecin sonucudur. Tarihte her değişim, bir sonraki değişimin nedenidir. İtalyan, Alman ve Fransızların kapitalizme geçiş süreçleri bir bakıma İngiliz kapitalizminin gelişimine neden olan süreçlerdir. Bu anlamda Wood ve diğer siyasal Marxistlerin neoliberalizmin tarih dışı yaklaşımlarıyla belirli bir ölçüde koşutluk gösterdiği görülmektedir.

b) Harman ve sınıf mücadeleleri teorisi:

Chris Harman feodalizmin çöküşünde sınıf mücadeleleri olduğu görüşündedir. Harman'a göre önemli olan, sınıf mücadelesinde rol alan üretici güçlerin ulaştığı düzeydir. Üretim tarzında güçlü olan sınıf, giderek üretim ilişkilerinde güçlü olmak için sınıf mücadelesi vermektedir. Bu bağlamda Chris Harman feodalizmin çöküşünde üretici güçlerin önemini vurgulamıştır.

Harman, bir sınıfın toplumsal kapasitesinin onu destekleyen üretici güçlere dayandığını savunur. Bir üretici gücün dayanakları fiziksel, düşünsel ve siyasal kaynakları içerir. Bir sınıfın toplumsal ilişkilerini değiştirme kapasitesi bu kaynakları seferber edebilmesine bağlıdır. Varolan toplumsal ilişkiler üretici güçlerin daha fazla gelişmesini engellediğinde tarihsel değişim gerçekleşir. Harman, ortaçağın sonlarına doğru Avrupa'da tarımsal üretim artışının üzerinde durmuştur. Çünkü tarımsal üretim artışı kasabalarda satışa çıkarılmış; ürünler yalnızca soylular tarafından değil, köylüler ve kentliler tarafından da tüketilmiş ve böylece kır ve kent üreticileri arasındaki ticari bağlar güçlenmiştir. Yeni ortaya çıkan kapitalistler ücretli emeği kullanmaya başlamışlardır. Harman'a göre bunun nedenlerinden birisi de köylüler arasındaki tabakalaşmadır.

Harman 14. ve 15.yüzyıllardaki köylü ayaklanmalarında, bolluk döneminde gelişen üretici köylülerin soylulara karşı muhalefetin öncülüğünü yaparak önemli bir rol üstlendiğini belirtmiştir. Harman bu dönemde soylulara karşı üretken köylülerin verdiği bu mücadeleyi ‘‘protokapitalist devrim’’ olarak adlandırmıştır (Harman 2017: 156 vd.). Üretici güçlerin gelişmesi ile feodal güçlerin feodal ilişkilerin devamını istemesi arasında gerilim doğmuştur ve bu da köylü ayaklanmalarına yol açmıştır.

Harman feodalizmin çöküşü ve kapitalizmin doğuşu dönemini sadece maddi koşullarla tanımlamamaktadır. Ona göre kültürel koşullar da buna yol açmıştır. Ortaçağ’ın sonlarında görülen dinsel sapkınlıklar, yeni kültürel akımlar ve devrimci toplumsal akımlar feodalizmin çöküşünde önemli etmenlerdir.

Harman bu bağlamda devrimlerde ‘‘sınıf bilincinin’’ önemini vurgulamıştır. Kapitalizmin doğuşu sadece ekonomik ve üretim merkezli bir bakış açısının sonucu değildir. Harman’a göre ‘‘sınıf mücadelesi’’ önemlidir ama ‘‘sınıf bilinci’’ de bir o kadar önemlidir.

Harman, feodalizmin çöküşünden başlayarak kapitalizmin doğuşuna dek toplumsal kesimlerin davranışlarında önemli değişiklikler görülmektedir ve bu davranışlar yaşanan toplumsal dönüşümde etkili rol oynamıştır. Gerçekten de Harman’ın tasvir ettiği şekliyle, ortaçağın sonlarında daha önceki bolluk döneminin sonucunda zenginleşen köylüler fırsatçı bir ekonomik tutum benimsemişlerdir.

c) Bois ve sınıfsal mücadeleleri teorisi:

Fransız Ortaçağ tarihçisi Guy Bois, Brenner’ın feodalizmin çöküşüne dair tezlerini tarihsel gerçekliğin doğrulamadığını ileri sürmüştür. Bois, Brenner’ın tezlerini ‘‘sınıf kapasitelerinin maddi temelini göz ardı eden bir Siyasal Marxizm’’ türü olarak tanımlamıştır.

Bois’e göre feodal dönemde pazarları malikanelerden ve derebeylerinden ve bunların zorlayıcı müdahalelerinden ayrı düşünmek yanlıştır. Ortaçağ döneminde pazarlar feodal toplum ve ekonomik yapısına koşut olarak ortaçağ toplumunun

gelişmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Brenner ortaçağ Pazar ağlarını malikane ve derebeylik sisteminden soyutlayarak pazara merkezi bir önem atfetmiştir. Oysa Bois'e göre pazarlar derebeylik ve malikane sisteminin gelişimiyle eş zamanlı olarak gelişmiştir ve pazarlar bunlara bağımlıdır. Bir başka deyişle, toprak betleri ve lordlar pazarlarda köylünün artı değerine el koyduğu zorlayıcı bir yapının parçasıydılar. Başka bir deyişle, pazarlar baskıcı bir düzenin tamamlayıcısıydılar.

Brenner bu dönemde dahi pazarlara özerk bir anlam yüklemiştir. Bois'e göre Ortaçağ pazarları toprak sahiplerinin ekonomik aracı olarak tüccarlar, siyasi olarak devlet aracılığıyla köylünün üretimine el konduğu mekanlardır.

Bois Brenner'ı Ortaçağ'ın sınıfsal maddi gerçeğini yüzeysel ele alıp; derinliğinde yatan üretim ilişkilerini belirleyememekle eleştirmiştir. Sınıfsal mücadele feodalitenin çöküşünde belirleyici bir rol oynamıştır ama sınıflararası ilişkiler Brenner'ın ileri sürdüğü üzere köylülerin toprak mülkiyetini elde etmekteki başarısızlığı sonucu soyluların daha geniş çiftlikler kurup kapitalist çiftçilere bu arazileri kiralaması açıklamasındaki gibi tek yönlü ve salt ekonomik bir nitelikte gerçekleşmemiştir.

Bois'e göre feodalizm öncelikle nüfus artışı sonucunda ekilebilir arazilerin verimliliğinin düşmesi nedeniyle çökmüştür. Bu nedenle tarım arazilerinin kira bedelleri düşmüştür. Toprak sahipleri kiraladıkları topraklarından aile işçiliğinin veriminin nüfus artışı nedeniyle düşmesi sonucu istedikleri verimi alamamışlardır. Bu çelişki egemen sınıfın iktidarını sürdürmesini olanaksız kılmıştır. Sınıflar arasında gerilim her boyutta artmıştır. Ortaçağ ekonomik ve siyasal, kültürel, dinsel krize girmiştir. Üretici güçler tıkanmıştır. Toprak sahipleri iktidarlarının ekonomik temellerini ayakta tutmakta başarısız kalmışlardır. Ortaçağ küçük çaplı üretimin artan nüfus ve arazilerin geniş çaplı mülkiyetin elinde toplanan tarım arazilerinin karşısında beklenen üretim kapasitesini karşılayamaması nedeniyle çökmüştür.

Bois'in Ortaçağ'ın krizi ya da feodalizmin krizi olarak adlandırdığı gelişme; üretim talebini karşılayamayan küçük meta üretim tarzının artan ve dayanılmaz sınırlara varan yoksulluk ve sefaletin feodalizmin çöküşüyle sonuçlandığını vurgulaması

açısından önemlidir. Bu bağlamda kapitalizmin günümüzde karşılaştığı krizlerin ciddiyetini ortaya koyması açısından yararlı ipuçları vermektedir.

d) Moore ve sınıf mücadeleleri teorisi:

Moore, kapitalizmin gelişimini sınıf mücadelelerine ve devletin doğasına dayandırmıştır. Moore, sınıf mücadelesi ve devlet kavramlarının kapitalizme geçişte ülkeler arasında önemli tarihsel farklılıklar yarattığı sonucuna varmıştır.

Moore, ‘‘Diktatörlüğün ve Demokrasi’nin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünya’nın yaratılmasında Soylu ve Köylünün Rolü’’ adlı eserinde; İngiltere, Fransa ve ABD dahil tüm günümüz modern devletlerinde kapitalizmin gelişmesinde en önemli rolün tarımda oluşan yeni kapitalist çiftçi sınıfına ait olduğunu tarihsel örneklerle uzun uzun anlatmıştır. Bu bağlamda Brenner’ın ana faktör olarak gördüğü toprak sahibi beyler sınıfının rolü Moore’a göre yeni doğmuş tarımsal kapitalist sınıfa göre daha önemsizdir. Moore, toprak sahibi ya da kentli tüccar ve sanayi sınıfının kapitalizme geçişte payı olduğunu yadsımamaktadır; ne var ki belirleyici olan pay, tarım alanında yeni doğmuş olan kapitalist çiftçi sınıfına aittir.

Brenner Hollanda örneğinde yeni oluşan kapitalist çiftçi sınıfın kilit rolünü kabul etmekle birlikte çalışmalarına merkez aldığı İngiltere’de ve Fransa’da toprak sahibi sınıfın kapitalizme geçişte belirleyici olduğu düşüncesinde ısrarlıdır. Oysa, Moore’ın belirttiği üzere, demokratik bir siyasal düzenin doğuşu için geçişlerin toplumun tabanına dayanması gerekir.

Moore, kapitalizme geçişin her ülkede aynı seyri izlemediğinin de farkındadır. Almanya ve Japonya’da toprak sahibi beylerin köylü üreticiler üzerinde sınırsız tahakkümü dehşet verici bir feodal gericiliğin egemen olduğu faşizmler sonucunu doğurmuştur. Tarih, diyalektik biçimde ilerler. Tez; anti tezini yaratır. Bu ülkelerde feodalizmin gericiliğine karşı tepkiler; şiddetli olmuştur. Almanya köylü savaşlarına tanık olmuş; şiddetli devrimcilik hareketleriyle gericilik arasında sert ve kanlı çatışmalar olmuştur. Feodal toprak sahipliğinin köylüler üzerinde aşırı baskı ve sömürsü Rusya ve Çin’de toprak sahipliğinin tamamıyla ortadan kalkmasıyla

sonuçlanacak komünist rejimlerin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda Moore'ın teorisi Lenin'in "aşağıdan ve yukarıdan kapitalizm" teorisiyle benzeşmektedir.

e) Thompson ve sınıf mücadelesi teorisi:

Thompson "İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu" adlı eserinde Brenner'ın özgür emek pazarlarının gelişimi teorisini çürüten İngiliz işçi sınıfının tarihsel eylem pratiklerinin örneklerini vermiştir. Thompson'a göre "Özellikle kıtlık zamanlarında, iş ekmeğin bulunup bulunmamasına kadar dayandığında, Pazar, arz ve talep kanunlarının sınırsız egemenliğine karşı çıkan halkçı ideoloji veya ahlaki tedarik ekonomisinin varlığı" öne çıkmaktadır.

Thompson, kapitalizmin gelişmesinde meydana gelen ekonomik ve toplumsal çalkantıların kentlerde ve köylerde çalışan zanaatkar işçiler arasında yoğunlaştığına dikkat çekmiştir. Bir başka deyişle; ilk protestolar toprak sahipliği ekonomik düzeninin koruyuculuğunu üstlenen yerel papazlara karşı gerçekleşti. Bu bağlamda, Thompson'ın İngiliz İşçi sınıfının oluşumuna ilişkin teorisi, değişen üretim ilişkileriyle birlikte sanayi devrimi öncesi kapitalizmin gelişmesi döneminde İngiliz tarım emekçileri ve zanaatkarların sahip olduğu Pazar ekonomisinin ağır koşullarına karşı oluşan kültürel gelenek, İngiliz işçi sınıfının oluşumuna yol açması olarak açıklanabilir. Kısacası; Thompson'a göre, işçi sınıfının oluşumu, ekonomik, tarihsel olduğu kadar siyasal ve kültürel bir gerçektir. Bu bağlamda Thompson'un teorisinde Brenner'ın sınıf mücadelelerinin salt ekonomik anlamda gerçekleştiği iddiası gerçekliği karşılamadığını görülmektedir.

Thompson, Brenner'ın toprak sahiplerinin kapitalist çiftçiler eliyle feodalizmin çöküşüne ve kapitalizmin gelişimine neden olduğu düşüncesine karşı 1688 yılı'ndan başlayarak aristokrasinin artık bir sınıf olarak İngiltere'ye hükmetmediği; hepsinin birden kapitalist olduğu tezini ileri sürmüştür. Thomson'a göre aristokrasi istikrar ve düzen sağlamakta yararlı olmuş; ama gerçekte siyasal ve kültürel güç burjuvazinin eline geçmişti. Bu bağlamda Brenner'ın İngiliz devriminin kapitalist olmadığı savı Thompson'un teorisinde yanlışlanmaktadır.

f) Blackburn'un kapitalizmin gelişmesinde köleliğin etkisi teorisi:

Robin Blackburn "Sömürge Köleliliğinin Kaldırılması" adlı eserinde kölecilik ile kapitalizm arasında derin bağlar bulunduğunu belirlemiştir. Blackburn'un kapitalizmle kölelik arasında ayrılmaz bir ilişki bulunduğu düşüncesi her ne kadar onun teorisinin Wallerstein'ın kapitalist dünya sistemi teorisine yakınlaştırır görünse de Blackburn kendi kölecilik kuramının daha çok "yeni dünya köleliğiyle" ilişkili olduğunu; Avrupa'daki kölecilikle bağlantısı olmadığını vurgulamaktadır.

Blackburn yeni dünyadaki kölelik uygulamalarının Brenner'ın emek Pazar teorisiyle bağdaşmaz biçimde ekonomik bir zorlamaya değil; ekonomik olmayan zorlamalara dayandığını ileri sürmektedir. Zor kullanmaya dayalı bir emek gücü satışının Brenner ve takipçilerinin Pazar ekonomisine dayalı üretim artışları sağlanmasıyla kapitalizmin gelişmesi tezleriyle bağdaşmadığı açıktır. Öte yandan kölelikle kapitalizmin gelişmesi arasında zorunlu bir ilişki bulunduğu tezinin Avrupa'lı iktisatçılar arasında kabul görmekte zorlanacağı da kuşkusuzdur. Kapitalizmin temellerinde köleciliğin bulunması tezi sermayenin ilkel birikim yoluyla yığılmasının sanayileşmeye yol açtığı tezlerini temelden çürütmektedir. Brenner her ne kadar kölecilikle kapitalizm arasındaki ikiliğe karşı çıkan bir sav getirmese de ona göre sermaye ilkel birikimin kapitalistlerin elinde sanayi birikimi biçiminde yığılması sonucu kapitalizm gerçekleşmiştir. Bu tümüyle kapitalizmin gelişmesini köleciliğe bağlayan tezlere aykırıdır. Brenner'a göre sömürgecilik iç pazarın büyümesi sonucunda gelişmiştir. "atın önüne koşmak" benzetmesini yapmıştır.

Kapitalizmin gelişmesi için sermayedarların ihtiyacı olan ilkel birikim; Blackburn'a göre iç pazardan değil; köle ticaretinden gelmiştir. 17. Ve 18. Yüzyıllarda Avrupa'nın kentlerinin alt yapısı kurulmuştur. Blackburn sermayedarların fabrika inşası için ihtiyaçları olan ilkel birikimin bu alt yapı masrafları karşısında çok küçük bir oranda kaldığını ileri sürmektedir. Kentlerin alt yapısının kurulması için muazzam yatırımlar yapılmıştır. Bu yatırımların çoğu köle ticaretiyle gerçekleşmiştir. Köle ticaretinden elde edilen gelir sadece alt yapının kurulması için değil; aynı zamanda sanayileşme için kullanılmıştır.

Blackburn'a göre Brenner'ın üretkenlik artışında iç pazarda emeğin verimliliğinde artışla açıkladığı sermaye birikimini köle ticaretinden elde edilen karlarla karşılaştırmış olsaydı en dinamik sektör olan kıtalar arası köle ticaretinin İngiltere'nin sabit sermaye ve imalat sermaye ihtiyacının çok daha büyük miktarda olduğunu görebilirdi.

g) Pomeranz ve "Büyük Ayrışma" teorisi:

Kenneth Pomeranz "Büyük Ayrışma" adlı eserinde doğrudan doğruya Brenner'ın özgür emek piyasalarının emeğin üretkenliğinde artış sağlayarak kapitalist gelişmenin sağlandığı teorisine saldırmıştır.

Pomeranz'a göre Brenner toprak mülkiyetiyle emek mülkiyetinin tamamen ayrıldığı bir özel mülkiyet rejimini savunur. Bu bağlamda İngiltere ile Çin'in Yangtze deltasındaki kurumsal ve demografik değişikliklerin karşılaştırılması yoluyla Brenner tarafından benimsenen emekle toprağın ayrıldığı kurumsal çerçevenin aynı sonuçları verdiği görülüyordu. Buna göre nüfus artışı büyümeyi getiriyor; buna göre talep artıyor; artan talebi karşılamak için işbölümünden kaynaklı uzmanlaşma artıyordu. Toprak, emek ve meta pazarları özgürdü.

Pomeranz'a göre bu denge nüfus artışıyla birlikte toprak ve hammadde kıtlığının yaşanmasıyla bozuldu. Ama İngiltere Atlantik ötesine yayılarak köle emeği kullanarak hammadde sorununu çözdü. Böylece aynı zamanda nüfus artışına da çözüm buldu. Oysa Çin'in toprak yoğun yöntemlerden emek yoğun yöntemlere geçmekten başka seçeneği yoktu. Bu dönemde İngiltere hammadde ihtiyacını gidererek ürün artışı sağlamış ve dış piyasalarla kurduğu eşitsiz ilişkilerle sanayi devrimi için gerekli sermaye artışını sağlamıştır. Bir başka deyişle; Pomeranz'a göre sanayileşen kapitalizmin temellerinde sömürgecilik ve kölecilik yaşamsal bir rol oynamıştır.

Brenner Pomeranz'a yanıt olmak üzere Çin'in Yeltza deltasıyla İngiltere arasında Pomeranz'ın yaptığı karşılaştırmayı mercek altına aldı. Veriler doğru olmakla birlikte Brenner'a göre Pomeranz Çin'le İngiltere'yi karşılaştırırken Çin'in bürokratik bir feodal devlete sahipken İngiltere'nin bürokratik ve feodal düzenin yıkılmış olduğu

ve kapitalizme dönüştüğünü ihmal etmişti. Buna rağmen Brenner sömürgecilik ve köleciliğin İngiltere’de kapitalist gelişmeye etkisinin olmadığını iddia etmiştir.

4.5. Brenner-Heller Tartışmasının Değerlendirilmesi:

Brenner’ı eleştiren düşünürlerin bulunduğu ortak eleştiri noktası; Brenner’ın sınıf olgusuna sık sık vurgu yapmasına rağmen Avrupa’da kapitalizmin gelişiminde geç orta çağ dönemine ilişkin sınıfsal ilişkileri yanlış değerlendirdiğini öne sürmeleridir.

Feodalizmin çöküşünde sınıf mücadelelerinin rol oynadığı bu tez boyunca savunulan bir düşünce olduğu kuşkusuzdur. Brenner bu döneme ilişkin olarak sınıf mücadelesini tek yanlı tespit etmektedir. Ona göre bu dönemde toprak sahiplerinin kapitalizmin gelişmesinde belirleyici bir rolü vardır. Oysa üretici güçler arasında diyalektik ilişkiyi kavramış güçler yaklaşımı Brenner’ın tek yanlı yaklaşımının maddi gerçeklikle örtüşmediğini göstermektedir. Sınıf algısına daha geniş ve daha derinden bağlı kalındığında feodalizmin çöküşü ve kapitalizmin yükselişinin çok yönlü bir süreç olduğu görülecektir.

V. BÖLÜM

5. SONUÇ

Feodalizmin çöküşü ve kapitalizmin doğuşuna ilişkin Marxist teori içinde yapılan tartışmalardan şu sonuçlar çıkarılabilir:

Kapitalizmin doğuşu ve gelişmesi en az üç yüz yıllık bir birikim ve sürecin sonucudur. 14. Yüzyıldan başlayarak en az üç yüz yıl süren aşamalı ve yavaş işleyen bir sürecin geçmesi gerekmiştir. Bazen ani sıçramalar ve dönüşümler yaşansa da kapitalizmin gelişimi yüzyılların birikimi sonucudur.

Kapitalizmin gelişimi kapitalist üretim ilişkilerinin gelişimine bağlıdır. Kapitalist üretim güçleri arasındaki sınıf mücadeleleri kapitalizmin gelişimini sağlamıştır.

Kapitalist üretim ilişkileri kapitalist üretim tarzı içerisinde gelişmiştir. Feodal üretim tarzı içerisinde toprak sahiplerinin emrinde bulunan serfler, mülksüzleştirilme süreci sonucunda kentlerde ücretli emeğe, köylerinde kalan üreticilerse bir yandan giderek zenginleşen bağımsız köylü üreticilere bir yandan da kırdan ücretli emeğe dönüşmüşlerdir. Artık emek bir değer kaynağıdır. Özel mülkiyet artık yasal bir kavramdır. Para tek geçerli değişim aracıdır. Rekabetçi bir pazar oluşmuş ve yaygınlaşmıştır. Pazar egemen olmuştur. Hatta rekabetçi bir küresel pazarın kurumları dahi oluşmaya başlamıştır. İngiliz ve Hollanda bankaları bu konuda öncüdürler. Bütün bunlar 17. yüzyılın sonunda belirginleşmiştir.

Tarihsel süreç sadece ekonomik gelişmelerle açıklanamaz. Bu süreçte kapitalizmin gelişmesini destekleyen siyasal gelişmeler meydana gelmiştir. Bu

gelişmeler siyasal yaşamda devrim niteliğindedir. İngiltere devrimi İngiliz kapitalizminin gelişimine koşut olarak gerçekleşmiştir. Devlet kapitalizmin gelişmesinde doğrudan doğruya aktif bir rol almıştır. Devlet kapitalizmin geliştirilmesi misyonunu üstlenmiştir.

Bu çerçevede deniz aşırı yayılma ve sömürgecilik gelişmiştir. Sömürgecilik ve deniz aşırı yayılmacılığı tetikleyen yeni üretim tarzı ve ilişkileridir. Avrupa kapitalizmi dünyayı fethetmiştir.

Kapitalizme geçişte en önemli üretim güçleri, köylülerdir. Köylü üreticiler arasında toplumsal farklılaşma sonucu bir kısım köylüler önce orta halli, sonradan giderek zenginleşen kapitalist çiftçilere dönüşürken, büyükçe bir kısmı da kentlerde proleter emek sınıfını oluşturmuştur.

Feodalizm köylülerin üzerinde ağır baskı mekanizmaları kurmuştu. Öncelikle hırslarına gem vurmıştu. 15. Yüzyıldan başlayarak köylüler arasındaki tabakalaşma görünür hale geldi. Bu iki yeni sınıf-kapitalist çiftçiler ve ücretli işçiler- toprak sahipleri, soylular ve krallara karşı ortak sınıfsal mücadeleye giriştiler.

Yeni üretim tarzında önde gelen üretim güçleri toplumsal ve siyasal devrimlerin öncüleri oldular.

18. yüzyıla gelindiğinde feodal düzen oldukça gerilemişti. Çünkü bütün bu gelişmelerle birlikte küresel bir pazar da gelişmişti. Sömürgelerden gelen hammaddeler Avrupa'nın kapitalist pazar merkezlerinden başlayarak feodal kalıntıların çözülmesine eşlik etti. Kapitalizm aynı zamanda tarihsel olarak uluslar arası ölçekte gelişmiştir.

Ücretli emek piyasası yaygınlaştı. Kapitalizmin gelişmesinin en temel ayırd edici özelliği ücretli emeğin kullanılmasıdır. Emek pazarının gelişmesi kapitalist gelişmeyi nitelendiren en önemli ölçüdür. Çünkü emeğin pazara çıkması emek üretkenliğinin artmasına yol açtı. Emeğin gelişimi sermayedarların daha çok sermaye birikimi yapmasına yol açacak ilkel birikim miktarını arttırdı. Bir başka deyişle,

üretimde nispi değer artışları yaşandı. Bu mutlak değer artışından farklıydı. Çünkü artık emeğe verilen ücretin düşürülmesi ve iş saatlerinin uzatılması yanında emeğin üretkenliğine değer verilmesiyle artı değerde daha büyük artışlar sağlanabiliyor bu da daha çok sermaye birikimine yol açıyordu. Sermaye kendini yeniden üretebiliyor; sürekli büyüyordu. Yeni üretim teknolojileri bunu destekledi. Bilimsel ve sanayi devrimleri kapitalizmin feodalizmden kopuşunu getirdi.

Kapitalizmin gelişmesinde en önemli rol devletin rolüdür. Devlet kapitalizmin gelişmenin merkezinde, kapitalizmin örgütleyicisi, besleyicisidir. Kapitalizmin genelleşmesi, yaygınlaşması, korunması ve bütünleştirilmesi devletin sayesinde gerçekleşmiştir.

Kapitalist devlet kapitalist gelişmenin en önemli siyasal anahtarıdır. Bir başka deyişle, kapitalizmin gelişmesi sadece ekonomik üretim ilişkilerinin değişmesiyle açıklanamaz. Devlet sermaye birikiminden sorumlu, ulusal ve uluslar arası pazarın gelişmesinin sağlayıcısı ve aynı zamanda kapitalizmin koruyucusudur.

Artı değer kapitalist ekonomik düzenin temel taşıdır. Artı değer birikiminin sağlanması için emek gücünün satılabilirliğinin artması gereklidir. Emek piyasalarının kapitalizm açısından değeri bundandır. Sermaye birikiminin sağlanması için artı değerın “edinilmesi” sermayedarın yaşam koşuludur.

Kapitalizmin artı değer ihtiyacı ve dolayısıyla sermaye birikimi sağlamak için ücretleri düşürmek ve işi yoğunlaştırmak 1980’lerden bu yana uygulanan neoliberal politikaların başlıca amacıdır. Çünkü artı değerde mutlak değer artışının sağlanması genellikle bu yolla gerçekleştirilmektedir. Feodalizmin çöküşü ve kapitalizmin doğuşunun tarihsel gelişimi bunu kanıtlamaktadır.

Sonuç olarak Heller’ın belirlediği üzere Brenner, Wood ve diğer siyasal Marxistlerin neoliberalizmin tarih dışı yaklaşımlarıyla belirli bir ölçüde koşutluk gösterdiği görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Anderson, Perry (1974). *Passages from Antiquity to Feudalism, Lineages of the Absolutist State*. Verso, London.
- Aymard, Maurice (1982). "From feudalism to capitalism in Italy: the case that doesn't fit", *Review*, (6), No. 2, 131-208.
- Brenner, Robert (1977). "The Origins of Capitalist Development: a Critique of Neo-Smithian Marxism", *New Left Review*, (104).
- Brenner, Robert (1985). *The Brenner Debate: Agrarian class structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*, Cambridge University Press, Cambridge-London.
- Brewer, Anthony (2009). "*Kapital'i Okuma Klavuzu*", Çev. U. S. Akalın. İstanbul: Kalkedon Yayınevi.
- Byres, Terence J. (1996). "Differentiation of the peasantry under feudalism and transition to capitalism: to defence of Rodney Hilton", *Journal of Agrarian Change*, (6), No 1. 17-68.
- Dobb, Maurice (1946). *Studies in the Development of Capitalism*, International Publishers, Routledge, London.
- Harman, Chris (2017). *Halkların Dünya Tarihi*, Çev. U. Kocabaşoğlu, İstanbul: Yordam Yayınları.
- Heller, Henri (2017). *Kapitalizmin Doğuşu*, Çev. G. Aydın, Ankara: Doruk yayıncılık.

Hilton, Rodney Howard (1976). *The Transition From Feudalism to Capitalism*, New Left Books, London.

Hobsbawm, Eric (1965). “*İlkel Asiller*”, Çev. U. Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.

Hobsbawm, Eric (1969). *Industry and Empire: From 1750 to Present Day*, The Penguin Economic History of Britain, (3), Harmondsworth, Penguin, UK/New York.

Hobsbawm, Eric (1976). *From feudalism to capitalism*, Hilton, R.: *The Transition From Feudalism to Capitalism*, New Left Books, 5-58, London.

Hunt, E. K (2005). “*İktisadi Düşünce Tarihi*”, Çev. M. Günay. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Luxemburg, Rosa (2003). *The Accumulation of Capital*, London / New York, Routledge.

Marx, Karl ve Engels, Friedrich (1975). “*Collected Works*”, Trans. Richard Dixon, Lawrence&Wishard, NewYork.

Marx, Karl (1986). “*Kapital*”, Çev. A. Bilgi, Ankara: Sol Yayınları.

Merrington, John (1975). *Town and country in the transition to capitalism*’, New Left Review (93): 71-92.

Pirenne, Henri (2016). “*Ortaçağ Avrupası’nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*”, Çev. U. Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim yayınları.

Sweezy, Paul (1954). *The Transition from Feudalism to Capitalism: A Symposium*, London.

Takahashi, Kohachiro (1976). ‘*A Contribution to the Discussion*’, New Left Books: 23-79.

Teschke, Benno (2017). “1648 Söylencesi”, Çev. B.Şimşek, İstanbul: Can Sanat yayınları.

Wallerstein, Immanuel (1974). The Modern World System (1): Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy, Academic Press, New York.

Wood, Ellen Meiksins (1996). “Capitalism, Merchants and Bourgeois Revolution: Reflections on the Brenner Debate and its Sequel”, International Review of Social History, (41), (2).

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Hakan KUBALI

Doğum Tarihi : 13.11.1968

Doğum Yeri : İskenderun / HATAY

Eğitim Durumu : 1985–1989 Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Lisans Eğitimi.

1997- TODAİE Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Eğitimi

1998- Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Eğitimi

2012- Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Doktora Programı

Yabancı Diller : İngilizce